

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია
დ. უზნაძის სახელობის ფსიქოლოგიის ინსტიტუტი

ჟუჟუნა ნეფარიძე

ყურადღებისა და განწყობის ურთიერთობის საკითხისათვის

ბავოშვილი ბა „მეცნიერება“
თბილისი
1971

15/
151+163
= 361

ნაშრომი ზოგადი ფსიქოლოგიის აქტუალურ სა-
კითხს ეხება: კერძოდ, განწყობისა და ყურადღების
ურთიერთობის პრობლემას. ავტორი თანამედროვე
თეორიების კრიტიკული ანალიზისა და ექსპერიმენ-
ტული მონაცემების საფუძველზე განიხილავს დ. უზ-
ნაძის განწყობის თეორიის თვალსაზრისს და ობიექ-
ტივაციის გვერდით ყურადღების ფუნქციასაც მიუ-
ხედავად აღიღებს.

შ ე ს ა ვ ა ლ ი

ადამიანის ფსიქიკურ ცხოვრებაში ყურადღებას მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია. რიგი მკვლევარებისა (პენინგი, შტერნი, ანშიუტცი) მიუთითებენ, რომ ყურადღება ყოველი განცდის აღმოცენების პირობად უნდა ვიგულისხმოთ, რომელსაც გვერდს ვერ აუვლის გამოყენებითი და ბავშვის ფსიქოლოგია, ფსიქოტექნიკა და ფსიქოპათოლოგია. პედაგოგია და მეცნიერების სხვა დარგები. ერთი მხრივ, ყურადღების მნიშვნელობის ასეთი გაგების საფუძველზე. ზოგიერთი მკვლევარი ყურადღებას განიხილავს როგორც ზოგად პრინციპს, რომლითაც შეიძლება მრავალი მოვლენის ახსნა. მაგალითად, სმენისა და მხედველობის ფსიქოლოგიაში კომპლექსური აღქმის შემთხვევები ყურადღებაზე დაიყვანეს, ზოგიერთი ავტორის მიხედვით შედარებაც კი ყურადღების საშუალებით ხორციელდება. მეორე მხრივ, იმ აზრმა, რომ ყურადღება საკუთარ ფსიქიკურ რუბრიკას [51; 2] კი არ ჰქმნის (ისე როგორც აზროვნების სპეციფიკურ შინაარსად აზრი ითვლება, მეხსიერების შინაარსად წარმოდგენა). არამედ მხოლოდ პირობაა მრავალგვარი შინაარსის აღმოცენებისა, რიგ ფსიქოლოგიურ მიმართულებას უბიძგა, რომ უარეყო ყურადღება როგორც დამოუკიდებელი ფსიქიკური ფუნქცია. ასე მაგალითად, გეშტალტთეორიამ ყურადღება სრულიად განდევნა და სენსორული ველის სტრუქტურაზე დაიყვანა. ხოლო ბიჰევიორისტულმა ფსიქოლოგიამ მოტორულ რეფლექსებზე.

თუ გადავხედავთ ფსიქოლოგიის სახელმძღვანელოებს შევნიშნავთ, რომ ყურადღების თავი ზოგან ნებისყოფის ფსიქოლოგიაშია მოთავსებული, ზოგან კი შემეცნებით პროცესებთანაა განხილული (მაგალითად, რუბინშტეინი ყურადღებას შემეცნებით პროცესებთან ერთად განიხილავს, რიბო და ლანგე ნებელობასთან ერთად, დ. უზნაძე კი სრულიად ცალკე გამოყოფს ყურადღების ფსიქოლოგიას).

ფსიქოლოგიურ მეცნიერებაში აზრთა დიდი სხვადასხვაობა გამოიწვია იმან, თუ რა შეიძლება ჩაითვალოს ყურადღების სპეციფი-

კურ გამოვლენად; მაგალითად, ვოლფის აზრით, ყურადღების გამოვლენად განცდის სიცხადე და ჭინათლუ უნდა მივიჩნიოთ. ებინგჰაუსი და ჯემსი თვლიან, რომ ყურადღების მეშვეობით მრავალი შთაბეჭდილებიდან გამოიყოფა და შეიმჩნევა ის, რაც სუბიექტისათვის ღირებულია, რაც მისი ინტერესის სფეროში შემოდის. ვუნდტისათვის ყურადღება ობიექტური მხარეა აპერცეფციისა, რომელიც ფიქსაციის ცენტრს მოითხოვს. პერბარტი ყურადღებას განსაკუთრებულ ძალად ან უნარად თვლის, რომელიც ცნობიერების ველს ავიწროებს. სტაუტი და სიოლი ყურადღებას ახასიათებენ როგორც ინიციატივას ან აქტივობას, რომელიც ვილაცას ეკუთვნის, ხოლო ტიტჩენერი ყურადღებაში ზოგადი შეგრძნების თვისებას ხედავდა. შპაინისათვის ყურადღება არის თვისება ცნობიერების მოქმედებისა, რომელიც აქტივობის მაქსიმალური ინტენსივობით ხასიათდება, ზოგიერთი ათვის იგი ფსიქიკური ენერგიაა ამა თუ იმ მიმართულებით და სხვა მრავალი. ყურადღების ცნების დასადგენად სრულიად თავისებური აზრი წამოაყენა ქართული ფსიქოლოგიური სკოლის ფუძემდებელმა დ. უზნაძემ.

აზრთა ასეთი სიკრელე ყურადღების მკვლევარის წინაშე მეტად სერიოზულ ამოცანას აყენებს: აირჩიოს და მიემხროს თეორიას, რომელიც ზუსტად ასახავს ყურადღების არსებით მხარეებსა და მისი მოქმედების სფეროს.

დ. უზნაძემ ორიგინალურად დაადგინა ფსიქიკური ცხოვრების ორი დონე: დონე განწყობისა და დონე ობიექტივაციისა. პირველი, ჩვეულ მოქმედებათა რიგს გულისხმობს, როგორცაა ცხოველის ინსტიქტური ქცევა ან ადამიანის მექანიზირებული, ყოველდღიური მოქმედებანი. მეორე, ობიექტივაციის დონე მხოლოდ ადამიანის ფსიქიკის კუთვნილებას წარმოადგენს. როგორც დ. უზნაძე მიუთითებს [20], განწყობის დონეზე მოვლენები ერთმანეთს მისდევენ შეუჩერებლად, ქცევის სუბიექტი თავის თავს არ გამოჰყოფს იმ სინამდვილიდან, რომელშიც ის მოქმედებს, ვინაიდან საგნები და მოვლენები საგანგებოდ დაკვირვებას არ საჭიროებენ. „სუბიექტის ცნობიერებაში მხოლოდ ის მონაკვეთი აისახება, რომელიც ცოცხალი ორგანიზმის აქტუალური მოთხოვნილებისათვისაა საჭირო. აქ არაფერი არ მეორდება, აქ იგივეობა შეუძლებელია“ [20; 2].

.. ობიექტივაციის დონეზე მეტყველი და მოაზროვნე სუბიექტი ქცევის შეფერხების შემთხვევაში წყვეტს ჩვეულ მოქმედებას, მიმდინარე ქცევიდან ამოერთვება და ხელმეორედ უბრუნდება იგივე საგანს, მას საგანგებოდ უკვირდება და სვამს საკითხს: „რა არის ეს“? დ. უზნაძის მიხედვით, ობიექტივაცია აზროვნების საწყისია,

იგი ბიძგია შემეცნებითი აქტივობის გაშლისა. პრაქტიკული დამოკიდებულების ნაცვლად ობიექტივაციის დონეზე სუბიექტი საგანს თეორიულ პლანში განიხილავს. ამ შემთხვევაში სუბიექტისათვის საგანი ახალი კი არაა, არამედ იდენტური, იგივე საგანი, რაც მანამდე აღიქმებოდა. ობიექტივაცია საგანზე ხელმეორედ მიმართვას, ცნობიერების შეჩერებას გულისხმობს და არა საგნის პირველად შექმნას.

დ. უზნაძემ ობიექტივაციის აქტის შემოტანით ერთ დროს ექვევშე დააყენა ყურადღება, როგორც დამოუკიდებელი ფაქტორი ფუნქცია. ყურადღების შემთხვევაშიც ხომ ჩვენი ცნობიერება საგნისაკენ არის მიმართული. დ. უზნაძემ პაიურო ყურადღება განწყობაზე დაიყვანა, ხოლო აქტიური — ობიექტივაციის აქტზე. ამგვარი გაგების საფუძველზე ადამიანის ფსიქიკურ სინამდვილეში ყურადღებისათვის მას ადგილი არ დაუტოვებია. მაგრამ უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ დ. უზნაძემ თავისი მეცნიერული მოღვაწეობის უკანასკნელად დაწერილ ნაშრომში [42] ერთმანეთისაგან განასხვავა ყურადღებისა და ობიექტივაციის აქტი.

ყურადღებისა და ობიექტივაციის აუცილებელი განსხვავების შესახებ არსებული დ. უზნაძის თეორიული მოსაზრება დღემდე ექსპერიმენტულად გადაუჭრელია და არავის უცდია ერთმანეთისაგან განსხვავებინა ეს ორი მნიშვნელოვანი ფსიქიკური აქტი. ამასთან, საბჭოთა და თანამედროვე უცხოურ ფსიქოლოგიაში ყურადღების პრობლემა სხვაგვარად დგას, ვიდრე ტრადიციულ და კლასიკურ ფსიქოლოგიაში. ყურადღებას განიხილავენ არა როგორც მხოლოდ გარკვეული განცდის აღმოცენების პირობას, არამედ როგორც საზოგადოდ ადამიანის მოქმედების პირობას. გარე სინამდვილესთან ურთიერთობას ამყარებს მთლიანი სუბიექტი, რომელსაც გარკვეული მიზნები და ამოცანები გააჩნია.

თანამედროვე უცხოელი მკვლევრების: ბაროუზ, ჰეზის, ბერლინის, მანის, ბროდბენტის, ჰოფშტეტერისა და სხვათა გამოკვლევებში დიდი ადგილი უკავია ყურადღებისა და განწყობის ურთიერთობის საკითხებს. ყურადღების სელექციური მოქმედება განწყობითაა პირობადებული (ზოგიერთი ავტორი ასეთ პირობად „ატიტუდს“ მიიჩნევს, ხოლო ზოგიერთი „სეტს“).

ყოველივე ზემოაღნიშნული ვითარების გათვალისწინების საფუძველზე, ჩვენს წინაშე დადგა საკითხი: შეგვესწავლა ყურადღება დ. უზნაძის განწყობის თეორიის თვალსაზრისით. რა არის ის ძირითადი ფსიქოლოგიური მექანიზმი, რომელიც განსაზღვრავს ყურადღების სელექციურ მოქმედებას. ყურადღება რომ ყოველ კონკრეტულ სიტუაციაში შესატყვისად მიიმართება ეს ყურადღების მოქმე-

დების ეფექტია, მაგრამ თუ დავსვამთ საკითხს, რატომ მიიმართება ყურადღება ასე და არა სხვაგვარად, ამას ყურადღების ფაქტით ვერ ავხსნი. რა უნდა იყოს ის ფსიქოლოგიური ფაქტორი, რომელიც ყურადღების საშუალებით ცნობიერებაში მანამდე აკავებს ამა თუ იმ შინაარსს, სანამ მიზანი შესრულება, ქცევა დამთავრდება. ყურადღება წმინდა ფსიქიკური ფუნქციაა. არ შეიძლება არსებობდეს მოვლენა, რომელსაც შინაარსი არ გააჩნია. ყურადღება ცხადად ან ნათლად ხდის იმ შინაარსს, რომელიც მოცემულ მომენტში ცნობიერებაშია შეჩერებული. როცა ვლაპარაკობთ ამა თუ იმ საგნობრივი შინაარსის ცხადად განცდის შესახებ, უნდა ვიგულისხმოდეთ, რომ ყურადღებას შინაარსი აქვს, იგი ცნობიერებას აწვდის იმ შინაარსს, რომელიც განწყობის საფუძველზე გაშლილი ქცევითების არის აუცილებელი.

წინამდებარე შრომის მიზანია: ერთი მხრივ, განვასხვაოთ ყურადღება განწყობისაგან. მეორე მხრივ, ობიექტივაციისაგან. რა ადგილი უნდა მიუძღინოთ ყურადღებასა და ობიექტივაციას დ. უზნაძის განწყობის თეორიაში; ეუჩვენოთ ფაქტები, რომლებიც შეუძლებელს ხდის ერთი მოვლენის დაყვანას მეორეზე.

თ ა ვ ი 1. თეორიული ნაწილი

§ 1. ყურადღების თეორიები

მეცნიერულ ფსიქოლოგიაში ყურადღების შესახებ გამოთქმული აზრთა მრავალგვარობა საუკუნეთა მანძილზე თეორიების სახით ჩამოყალიბდა. ერთი მხრივ, იმის გამოსარკვევად თუ რა ადგილი უნდა მიუძღვნოთ ან როგორ უნდა გავიგოთ ყურადღება დ. უზნაძის განწყობის თეორიის მიხედვით, და მეორე მხრივ, რით განსხვავდება ერთმანეთისაგან ყურადღება და ობიექტივაცია როგორც ფსიქიკური აქტები, საჭიროდ მიგვაჩნია გავითვალისწინოთ და კრიტიკულად დავალაგოთ მეცნიერულ ფსიქოლოგიაში არსებული ყურადღების ის ძირითადი თეორიები, რომლებიც ისტორიულად წინ უსწრებს ჩვენს საკვლევ საკითხს.

1. ასოციაციონისტური თეორია

როგორც ვიცით, ასოციაციონისტური ფსიქოლოგია ფსიქიკური ცხოვრების ერთადერთ შინაარსად შეგვრძნებებს და მათ საფუძველზე აღმოცენებულ ასოციაციურ წარმოდგენებს თვლიდა. სრულიად უნებურად, სუბიექტის შინაგანი აქტივობის გარეშე ცნობიერებაში ჩნდებიან და ქრებიან წარმოდგენები. ფსიქიკური მოვლენების ასეთ შემთხვევით, მექანიკურ დაკავშირებას ასოციაციის პრინციპი განსაზღვრავს: ერთ წარმოდგენას მისდევს მეორე წარმოდგენა, თუ ის ასოციაციურადაა მასთან დაკავშირებული.

ასოციაციურ პრინციპებზე ააგო თავისი ყურადღების თეორია ასოციაციონისტური ფსიქოლოგიის ერთ-ერთმა თვალწაჩინო წარმომადგენელმა ჯემს მილმა. მისი აზრით, საგანზე ყურადღების მიმართვა იდეების მეშვეობით ხორციელდება: იდეების აგზნება იწვევს მასთან ასოცირებული საგნების შემჩნევას. ჯემს მილთან სასიამოვნო იდეის ან შეგვრძნების არსებობა უკვე საგანთან ყურადღებით დამოკიდებულებას ნიშნავს, რადგან ყურადღება და სასიამოვნო იდეა მისთვის ერთი და იგივეა. შესაძლებელია უინტერესო საგანმაც მიიქციოს ყურადღება, თუ ის ასოცირებულია საინტერესო საგანთან.

ასოციაციონისტურ ფსიქოლოგიას ყურადღება ესმის როგორც წარმოდგენა სინათლე.

ყურადღების ასოციაციონისტურ თეორიას არავენ იზარებს იმ მოტივით, რა მოტივითაცაა გაკრიტიკებული თვით ასოციაციონისტური ფსიქოლოგია. ასოციაციურ ფსიქოლოგიაში პიროვნება ბრმა შემთხვევას ემორჩილება, იგი აქტიური და მიზანცნობიერი სუბიექტი კი არაა, რომელიც გარე სამყაროსთან ურთიერთობაში იმყოფება, არამედ პასიურია. სამართლიანად შენიშნავს რუბინშტეინი: ყოველი შინაარსი სუბიექტისათვის ერთი და იგივე მნიშვნელობის არაა, პიროვნება თავის ფსიქიკას თვითონ მართავს და ამდენად მასზეცაა დამოკიდებული ის, თუ რას მიაქცევს ყურადღებას [38].

2. მოტორული თეორია

ყურადღების მოტორული თეორიის მომხრეებად გვევლინებიან: რიბო, ლოტცე, ბიჩანი, ბალდვინი, ლემანი და სხვები. მიუხედავად აზრების განსხვავებულად გამოხატვისა, მათთვის ამოსავალი თვალსაზრისი ერთია: მოძრაობები თან ახლავს წარმოდგენებს. ჩვენ შევჩერდებით ყურადღების მოტორული თეორიის ყველაზე უფრო თვალსაჩინო წარმომადგენლის რიბოს შეხედულებებზე. მას ეკუთვნის შრომა „ყურადღების ფსიქოლოგია“ [37].

წიგნა ეპიგრაფად წინ უძღვის მეუბლის სიტყვები: „Кто не способен управлять своими мускулами, не способен и ко вниманию,“. რიბოს ყურადღების მოტორული თეორიის ძირითადი აზრი შემდეგში მდგომარეობს: ყურადღება არ წარმოადგენს წმინდა სულიერ აქტს, როგორც ნებისმიერ (ზოგჯერ მას ხელოვნურს უწოდებს), ისე უნებურ ყურადღებას თან ახლავს სხეულებრივად გამოხატული პროცესები (თავის მოტორალება, ყურების ცქცევა). სხვაგვარად შეუძლებელია გავიგოთ ყურადღება, იგი ორგანიზმის გარემოსთან შეგუების საშუალებაა: რიბო ყურადღების სამ შემადგენელ ნაწილს ასახელებს. ესენია: 1. სისხლძარღვოვანი მოვლენები, 2. სუნთქვითი მოვლენები და 3. მამოძრავებელი მოვლენები. ეს აქტები უბრალო თანმხლები კი არაა ყურადღებისა, არამედ აუცილებელი პირობა და შემადგენელი ელემენტებია მისი. თუ აღმოცენებული ჯულიერი მდგომარეობა სუსტია და მისი გამოსახულება ვერ დავიჭირეთ, მაშინ არ შეგვიძლია ვილაპარაკოთ ყურადღების შესახებ. ნამდვილი ყურადღება ისაა, როცა ადგილი აქვს ზემოდასახელებულ ფიზიკურ ცვლილებებს. ყურადღება ფსიქო-ფიზიკური შეერთებაა, მოძრაობითი ელემენტები არც მიზეზია და არც შედეგი ყურადღებისა, ისინი

ელემენტები არიან, რომლებიც სუბიექტურ მხარესთან ერთად ყურადღების არსებით მომენტებს წარმოადგენენ. მოძრაობითი ელემენტების გარეშე, ყურადღება უძრავი მდგომარეობაა და თუ ის გრძელდება დიდხანს, იწვევს აზრების გაუგებრობას, თავბრუსხვევას. რიბოს აზრით, მოძრაობით ელემენტებს ეპოულობთ აღქმებში, აზროვნებაში, მოგონების ხატებშიც.

რიბოს ყურადღების მოტორულმა თეორიამ დიდი გამოხმაურება ჰპოვა რეფლექსოლოგიასა და ბიპევიორისტულ ფსიქოლოგიაში. ყურადღება რეფლექსურ მოძრაობებზე დაიყვანეს.

ყურადღების მოტორულ თეორიას სამართლიანად აკრიტიკებს რუბინშტეინი: „რეფლექტორული მოძრაობები მნიშვნელოვან როლს თამაშობენ ყურადღების პრიმიტიულ ფორმებში. მაგალითად, როცა თვალის ბადურის პერიფერიაზე სხივი ხვდება, თვალი ჩვეულებრივ მისკენ მიტრიალდება, ან დოლის ხმაზე ბგერის წყაროსაკენ ხდება რეფლექტორული შეტრიალება. ამ სახით რეფლექტორული რეაქციები ქმნიან სასურველ პირობებს ზოგიერთი გამღიზიანებლის გამოყოფისა და აღქმისათვის, მაგრამ ყურადღების დაყვანა რეფლექტორულ მოძრაობებზე არაპეცნიერებულა. თავია უმაღლეს სპეციალურ გამოვლენაში ყურადღება ცნობიერი პროცესია და ყოველთვის არ ვლინდება რეფლექტორული სახით. რეფლექტორული მოძრაობები შეიძლება მიზეზი ან შედეგი იყოს ყურადღებისა, ისინი ყურადღების გარეგანი გამოსახულებანია, მაგრამ ყურადღება მთლიანად არ შეიძლება დავიყვანოთ რეფლექტორულ მოძრაობებზე“ [38].

არც სტაუტი (40: 275) იზიარებს იმ აზრს, რომ მოძრაობითი ელემენტები ყურადღების არსებით მომენტებს წარმოადგენენ. იგი თვლის რომ შესაძლებელია ვაზომოტორულ პროცესებს დიდი მნიშვნელობა ჰქონდეს ყურადღების მოქმედების დროს, მაგრამ ყურადღება მისთვის წმინდა ფსიქიკური პროცესია. ვაზომოტორული პროცესები მხოლოდ იარაღებია, რომელთა საშუალებითაც ყურადღება სუსტდება ან მტკიცდება. იმისათვის, რომ ერთი ბგერა გავარჩიოთ მეორესაგან, სრულიად არაა საჭირო კუნთური შეგუება (თუმცა იგი დამოკიდებულია მუსიკალურ აღზრდაზე და განათლებაზე).

რიბოს ყურადღების თეორია სულ სხვა მხრივ გააკრიტიკა საბჭოთა ფსიქოლოგმა ვიგოტსკიმ. ვიგოტსკი რიბოს დიდ დამსახურებად თვლის იმას, რომ მან პირველმა განიხილა ნებისმიერი ყურადღება როგორც კაცობრიობის ისტორიული განვითარების პროდუქტი. ნებისმიერმა ყურადღებამ დიდი როლი ითამაშა იმით, რომ ევლური ადამიანი ცივილიზებულ ადამიანად გადაქცეულიყო. ადამიანს ან ნებისმიერი ყურადღება უნდა შეემუშავებინა, ანდა უნდა დაღუპუ-

ლიყო (რიბოს აზრით, თუ უნებური ყურადღება გარემოსთან შეგუების საშუალებაა, ნებისმიერი ყურადღება სოციალური ცხოვრების უმაღლეს პირობებთან შეგუებაა). მაგრამ ეს მეტად პროგრესული ნააზრევია რიბომ თვითვე უარყო. იმით, რომ ნებისმიერი ყურადღება ცხოველებთან აღიარა, რომ წვრთნისა და ვარჯიშის საშუალებით მათთანაც არაა შესაძლებელი ყურადღების ნებისმიერი წარმართვა. ამ არასწორი მსჯელობის შესახებ შენიშნავს ვიგორტსკი და ნებისმიერ ყურადღებას მხოლოდ ადამიანის კუთვნილებად აღიარებს [28; 397]. ვიგორტსკის აზრით, უნებური ყურადღება ნებისმიერისაგან არა მარტო ორგანული საფუძვლად მიხედვით განსხვავდება, არამედ ფსიქოლოგიური სტრუქტურის მხრივაც. ნებისმიერი ყურადღება გამაშუალებელ ოპერაციას გულისხმობს, რაშიც დიდ როლს სიტყვა თამაშობს. ასევე, ჩვენების ფუნქციასა და ყურადღების ამა თუ იმ მხრივ მიმართვაში სიტყვის მნიშვნელობაზე მიუთითებენ ახი და ელიასბერგი.

3. გეშტალტთეორია

გეშტალტთეორიის აზრს ყურადღების შესახებ გადმოგვცემს მისი ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენელი ედგარ რუბინი [61]. იგი აღნიშნავს, რომ ზოგიერთი მკვლევარი ფიგურასა და ფონს შორის არაებულ განსხვავებას ყურადღების მიმართულებაში ხედავს. მაგალითად, როცა ფიგურას ექცევა ყურადღება, მაშინ წინ წამოიწევს იგი და მკაფიოდ განიცდება, ხოლო ფონის ყურადღების მიქცევით, ფიგურა უკანა პლანზე გადაიწევს და ახლა ფონი განიცდება მკაფიოდ: ამით ყურადღება შედარებულია პროექტორთან, რომელიც ნაწილობრივ შინაარსს ანათევს და სწრაფად გადადის ისეთ შინაარსზე, რომელიც სუბიექტისათვის დაკარგული ან ბუნდოვანია. მაგრამ განა სინამდვილეში ასეა? კითხულობს რუბინი და პასუხს თვითონვე იძლევა. მისი აზრით, ვერც ვუნდტმა და ვერც ლემანმა დაადგინა ფიგურასა და ფონს შორის არაებული ფუნდამენტური განსხვავება. იგი კონკრეტული სახისაა და სრულიად არ მოითხოვს ყურადღებას. „სახლები და ადამიანები იგივენი რჩებიან, მიუხედავად იმისა, პროექტორითაა განათებული თუ არა“ [61, 6], ფიგურა და ფონს შორის არსებული სხვაობა განსხვავებულ სუბიექტურ პირობებზე და იგივე ობიექტურ საგნებზე შეიძლება იყოს დამოკიდებული. როგორც ვხედავთ, გეშტალტთეორიამ ყურადღება სრულიად უარყო და იგი სენსორული ველის სტრუქტურაზე დაიყვანა, მაგრამ გეშტალტთეორიის აზრი ყურადღების შესახებ გაუკრიტიკებელი არ

დარჩენილა. ამ მხრივ საფუძვლიანად მიგვაჩნია ს. რუბინშტეინის, დ. უზნაძის, რ. ნათაძისა და ა. ბოკორიშვილის შეხედულებები. „გეშტალტთეორიის ცალმხრივი ბუნება ძნელად გასაზიარებელს ხდის მრავალს მის დებულებას, განსკუთრებით კი მის მტკიცებას, თითქოს ჩვენი ცნობიერების შინაარსსა და მუშაობას მის გარეთ არსებული, სახელდობრ, თვითონ ველის წიაღში აღმოცენებული და იქიდან მომდინარე ძალები განსაზღვრავენ უშუალოდ“. [19; 141]. 1. ყურადღებისათვის არსებითად დამახასიათებელია მთელიდან ნაწილების გამოყოფა, მათი ანალიზი და არა სტრუქტურული მთელის ერთმხრივი ბატონობა. 2. თუმცა ყურადღება თავდაპირველად გრძნობადი შინაარსის მიმართებაში ვლინდება, მაგრამ ყურადღების უმაღლესი ფორმის არსებითი ნიშანი განყენებაში მდგომარეობს, ყურადღება აბსტრაქციასთან არის დაკავშირებული. 3. ყურადღების უარყოფით გეშტალტთეორიამ სრულიად უარყო სუბიექტი და მისი აქტიური ზემოქმედება საგნებზე. ყურადღება ეხება არა მარტო მხედველობით შთაბეჭდილებას, არამედ სხვა საგნებს [38]. „გეშტალტთეორია ანგარიშს ვერ უწევს, რომ აღაჩინოს არ არის მხედველობის მონა, რომ მას ნებისმიერად შეუძლია მოცემული თვალსაჩინო სტრუქტურის გადასტრუქტურება, აღქმის მთლიანობიდან ნაწილის გამოყოფა და მთელის გარეშე ყურადღებით გათვალისწინება. ამასთანავე, ყურადღების გამოვლენანი არ განისაზღვრებიან სენსორული აღქმის მოვლენებით. ყურადღება მელანდება ისეთ სფეროებშიც, როგორიცაა აზროვნება, რომელთა კანონზომიერებანი სენსორული ველით არ განისაზღვრება“ [12; 184] „გეშტალტთეორიამ არსებობის მხოლოდ ერთი ფორმა აღიარა და ყურადღების შესახებ სხვაგვარად ვერც იმსჯელებდა“ [5; 191]. ამრიგად, მეცნიერული ფსიქოლოგია გეშტალტთეორიის აზრს ყურადღების უარყოფის შესახებ არ იზიარებს.

4. გრძნობის თეორია

გრძნობის თეორიის წარმომადგენლებია: შტუმფი, ვაიტელი, გორვიცი, რიგნანო, ბროუნი. ამ თეორიის მიხედვით, ყურადღება ან გრძნობაზეა დაყვანილი, ანდა მისი ერთ-ერთი გამომწვევი სტიმულია.

შტუმფთან ყურადღება ინტერესის იდენტურია, ინტერესი კი გრძნობაა. ამით მან ყურადღება გრძნობასთან გააიგივა.

ბროუნი თვლის, რომ რაიმე ინტელექტუალური პროცესი, შეგრძნება ან იდეა უფრო ინტენსიური ხდება ემოციის შერევის შედეგად, მაგალითად, თუ მხედველობითი შეგრძნებები პირველ მოცე-

მულობაში სუსტად და გაურკვევლად გვეჩვენება, საკმარისია რომელმე მათგანმა დაგვანტერესოს და ემოციურად განვეწყოთ. რომ მხედველობითი საგანი ნათლად აღვიქვათ. ბროუნი ასევე: ემოციაა რომ აძლიერებს ინტელექტუალურ ოპერაციას.

ასოციაციონისტური პრინციპების მომხრე ჯემს მილი საჩიამოვნო იდეას და ყურადღებას ერთად მიმოიხილავს. ყურადღებას რომ სასიამოვნო იდეა იწვევს ეს მისთვის გაააგებია, მაგრამ საბოლოო ანგარიშით ინდიფერენტული გამლიზიანებელიც ინტერესის გამო შეიძლება. თუ ის ასოციაციურად საინტერესო მთელთანაა დაკავშირებული.

ვაიტელის აზრით. ყურადღება სხვა არაფერია, თუ არა წარმოდგენის ინტერქიანობის გამოსახულება.

რიგნანო ყურადღების პრიმიტიულ ფორმად აფექტს თვლის, მაგრამ ეს აფექტური მდგომარეობა პირობაა იმისა, რომ გამლიზიანებული მაღალი სიციხადით განიცდება გრძნობის ორგანოს უკეთესი ადაფტაციის გზით. ასევე ბლოილერისათვის ყურადღება აფექტურობის გამოვლენაა.

როგორც ვხედავთ, ღაქახელებულ ავტორებთან ყურადღება, ინტერესი და ემოცია სინონიმებია. ცნობიერების წარმოდგენათა ფიქსაცია ემოციის გამო, კერძოდ ინტერესის საშუალებით. ზორციელდება. ყურადღების არსს არც გრძნობის თეორია გვიჩვენებს. გრძნობის თეორია მაინც ცალმხრივია და სრულიად ვერ ითვალისწინებს იმას, რომ არსებობს ნებისმიერი ყურადღება. როგორც სახელწოდება მიგვითითებს. სუბიექტს შეუძლია ნებისმიერად წარმართოს მისი ყურადღება ამა თუ იმ საგანზე, თუმცა შესაძლოა სრულიად უინტერესო იყოს იგი [12; 183]. ამდენად ემოციისა და ყურადღების გაიგივება და მხოლოდ მისით ახსნა არ იქნება მართებული. ინტერესი ყურადღების ერთ-ერთი გამოპწვევი ფაქტორია და არა ერთადერთი.

5. აპტივობის თეორია

ჰანს ჰენინგი ყურადღების შესახებ ფუნდამენტალურ გამოკვლევაში [51] აქტივობის თეორიის მომხრედ მხოლოდ მიუნსტენბერგს ასახელებს. მიუნსტენბერგი მიუთითებს: „ცნობიერების შინაარსის ყოველი ელემენტის გადასვლა ერთი მდგომარეობიდან მეორეში ტვინის სფეროში ზორციელდება. შეგრძნების თვისობრიობა აგზნებადი გზების სივრცით განლაგებაზე, შეგრძნების ინტენსივობა აგზნებადობის სიძლიერეზე, შეგრძნების მნიშვნელოვანი ნიუანსი განტვირთვის გზებში სივრცით განლაგებაზე და შეგრძნების სიციხადე განტვირთვის სიძლიერეზე არის დამოკიდებული. შეუმჩნეველი რჩე-

ბა ის, რაც მოტორული განტვირთვის პირობებს აბრკოლებს, ხოლო შემჩნეულია ის, რაც ამ გზებში თავისუფლად ტარდება. შეფერხება არის რეციპროკული შეკავება (ან დაკეტვა) მოძრაობის არხისა“ [51; 191].

ჩვენი აზრით, მიუნსტერბერგის აქტივობის თეორია მხოლოდ ტენი-ში მიმდინარე ფიზიოლოგიურ პროცესებს ითვალისწინებს და არაფერს გვეუბნება ყურადღების აქტიური ბუნების შესახებ, მასთან ყურადღება არაა განხილული როგორც ცნობიერი, ფაქიკური პროცესი, რომ ყურადღებში აქტიური მოქმედება სუბიექტის აქტივობის შედეგი უნდა იყოს და მისი ნებისმიერი წარმართვა სუბიექტის ნება-სურვილზეა დამოკიდებული.

ყურადღების აქტივობის თეორიის პოზიციაზე დგანან სტაუტი და შპაიხი. სტაუტის აზრით, ცოცხალი ორგანიზმისათვის იაერთოდ დამახასიათებელია აქტივობა (იგი ბრადლის აქტივობის თეორიის მომხრეა). ფიზიკურ სამყაროში არსებობს ინერციის კანონები. მაგალითად, რაიმე ნაწილის მოძრაობა თვით არის საკმარისი იმისათვის, რომ გააგრძელოს გარკვეული სიჩქარით მოძრაობა, ასევე მიზიდულების კანონის თანახმად, რაიმე სხეული მიწაზე ვარდება. მსგავსი შეიმჩნევა ადამიანის სულიერ/ცხოვრებაში. ისეთი ტერმინები როგორიცაა: აქტივობა, მისწრაფება, ნებრყოფა, ძალა. ყურადღება, ადამიანის შინაგან აქტივობას ასახავენ და აქვთ ტენდენცია სამოქმედოდ მზაობისა. ინერციის კანონის მსგავსად. რაიმე სულიერი პროცესი შეიძლება დაკავშირებული იყოს წინასწარ არსებულ პროცესთან. სტაუტი მიიჩნევს, რომ ორგანულ და სულიერ აქტივობას საერთო ნიშნები აქვს, ესაა სელექციურობა და შეგუებადობა. სულიერი აქტივობა არსებობს იმდენად, რამდენადაც ის შეიგრძნობა.

სტაუტისათვის „აქტივობა ყურადღებად გადაქცევა მაშინ, როცა მას შეუერთდება აზროვნება“ [40: 220—221]. („მაგალითად, კარიერის შესაქმნელად ვცდილობ გადავწყვიტო მოქმედების რომელი სფერო ავირჩიო“). თუ ბრადლიანთა აქტივობა ნებისმიერი აქტივობის სინონიმურია, სტაუტი ცნობიერების პასიურ მდგომარეობაში ეძიებს სულიერი აქტივობის მომენტებს. სტაუტი სულიერი აქტივობის ხარისხებს განასხვავებს. მაგალითად, სულ სხვაა როცა მატარებელში ვზივარ და ბუნების პეიზაჟს თვალს ვაყოლებ. მაგრამ პასიური მაინც არა ვარ, რადგან ჩემი ყურადღება ფანჯრისაკენ მაქვს მიპყრობილი. ეს აქტივობა დაბალი რიგისაა. სულიერი აქტივობა მაღალი ხარისხით მაშინაა წარმოდგენილი, როცა ცნობიერებაში რაღაც წინასწარ მომხდარ პროცესზე რეზულტატი უკვე გვაქვს.

სტატუტთან დადებითი ჩააა, რომ ყურადღება აქტიურ პროცესა-
დაა წარმოდგენილი, მაგრამ ანგარიშს არ უწევს იმას, რომ სოცია-
ლურ სფეროში მყოფი ადამიანის აქტივობა ფიზიკურ სამყაროში არ-
სებული ინერციის კანონის მსგავსად შეუძლებელია მიმდინარეობდეს.
ადამიანი უპირველეს ყოვლისა, სოციალური არსებაა და აქტუა-
ლური მოთხოვნებისა და მიხედვით, მისი ყურადღების აქტივობა
დიდადაა დამოკიდებული იმაზე, თუ რა მიზნები და სურვილები
ამოძრავებს სუბიექტს, როგორც სოციალურ არსებას.

შპაიხი [47] ცნობიერებას განიხილავს როგორც ერთდროულად
მიმდინარე ფსიქიკურ შინაარსთა ინტეგრალურ მთლიანობას, რო-
მელსაც ერთდროულად მოქმედი აქტიური ფაქტორები შეესატყვისე-
ბა. იგი ბერცის მსგავსად, ცნობიერების ტონუსზე და მის ხარისხებ-
ზე მიუთითებს. ცნობიერების უმაღლესი ხარისხი სიფხიზლის მდგო-
მარეობაა, ხოლო მინიმუმი ტონუსის ღრმა ძილს შექაატყვისება. თუ
პირველ შემთხვევაში შეუწყვეტელია მე-ს აქტივობა, ძილი სპონტა-
ნური აქტივობის მეტ-ნაკლები დამუხრუჭების გამოვლენაა. შპაიხი
ყურადღებას განსაზღვრავს როგორც ფსიქიკურ აქტივობას, რომე-
ლიც ხასიათდება მაქსიმალური ინტენსივობით, მიმართულებით და
შიმყარით. ყურადღება მიუთითებს ცნობიერების მხოლოდ მაქსიმა-
ლურ ინტენსივობაზე [47]. (ტონუსის ხარისხი განსხვავებულია სხვა-
დასხვა ინდივიდთან; ეს სხვაობა დამოკიდებულია ფსიქო-ცერებრა-
ლურ აპარატზე. მაგრამ ტონუსი მაინც იმდენად მაღალია, რომ შეუ-
წყვეტელია მე-ს აქტივობა).

6. ფსიქოლოგიური თეორია

ყურადღების ფსიქოლოგიური თეორიის წარმომადგენელია:
ულრიცი და რევო დალონი. მათი აზრით, ყურადღება წმინდა ფსი-
ქიკური აქტია. ულრიცი სულის ძირითად აქტად განსხვავებას მიიჩ-
ნევს. ხოლო ყურადღება სულს განმასხვავებელი უნარის მოქმედე-
ბაა [36]. ყურადღება არაა ისეთი უნარი, რომელიც აძლიერებს შე-
გრძნობას, მისი აზრით, ასეთი უნარი საერთოდ არ არსებობს. ყურად-
ღება ცნობიერების მიმართვაა საგანზე, იგი ნათელს ხდის საგანს, რა-
დგანაც სიცხადე განსხვავების შედეგია.

რევო დალონის შეხედულებით, ყურადღება ნახევრად ფსიქიკუ-
რი კომპლექსია, რომელიც ფსიქიკური პროცესების დახმარებით
ხორციელდება [51]. ესენია: გრძნობები, წარმოდგენები, სქემა, ცნე-
ბები, მსჯელობა და დასკვნა. რევო დალონი ყურადღების ოთხ
ფორმას გამოყოფს:

1. გრძნობადი ყურადღება, რომლითაც ხდება შთაბეჭდილების შერჩევა და შეპირობებულია ანატომიურ-ფიზიოლოგიურად.

2. პერცეფციული ყურადღება, რომელიც პირობაა მსგავსებისა და განსხვავებისა.

3. აპერცეფციული ყურადღება, რომელიც მეორად აპერცეფციულ სქემას გვაძლევს.

4. რაციონალური ყურადღება, რომლითაც ვაღწევთ აბსტრაქციასა და ლოგიკურ კლასიფიკაციას.

7. ნებისყოფის თეორია

ყურადღების ნებისყოფის თეორიის მომხრეთა შორის ავტორთა ორი რიგი უნდა გამოვყოთ. ერთი, რომელიც ფიქრობს, რომ ყურადღება ნებისყოფით უნდა აიხსნას, მეორე კი პირიქით, ნებისყოფა დაჰყავს ყურადღებაზე, მათ ხშირად ერთსა და იმავე მოვლენად ასახელებენ.

ძველი ინგლისელი ფსიქოლოგების მსგავსად, კანტისათვის ყურადღება წადილი ან სურვილია [51]. ვ. ჯემსმა კი პირიქით, ნებისყოფა დაიყვანა ყურადღებაზე. მისი აზრით, ნებისყოფის მთავარი საქმიანობა (Leistung) [51; 192] იმაში მდგომარეობს, რომ ძნელად დასაქკრი ობიექტი შეამჩნიოს და ცნობიერებაში გაათქსიროს.

კრიბიგი განსაზღვრავს ყურადღებას როგორც სურვილს, რომელიც გარეგან შთაბეჭდილებას ან რეპროდუცირებულ წარმოდგენას ნათელს ხდის, უნებური ყურადღება კი სურვილის გარეშე გამოიწვევა. ებინგჰაუსი შენიშნავს, რომ ნებისმიერი ყურადღების გამოწვევა სურვილითაა შესაძლებელი. მაგრამ ყურადღება სურვილი არაა.

მახი გვაწვდის თვალსაზრისს. რომ ცენტრალური პროცესი ყურადღებისა ნებისყოფის აქტში უნდა დაინახოთ, მაგრამ ოდნავი განსხვავება მათ შორის მაინც არსებობს. ნებისყოფა და ყურადღება ისე ახლოსაა ერთმანეთთან, რომ ძნელია მათი ურთიერთისაგან გამოყოფა [51; 192]. ჰენინგი ვუნდტის ვოლუნტარისტულ თეორიას ნებისყოფის თეორიათა შორის მიმოიხილავს. ვინაიდან ფსიქოლოგიაში არსებულ ყურადღების აპერცეფციულ თეორიებს ჩვენ ცალკე განვიხილავთ, ამიტომ ვუნდტის აპერცეფციის მოძღვრების დალაგებას აქ არ შევუდგებით.

ყურადღების ნებისყოფის თეორიას ეხება ნ. ლანგეს შრომა [36]. ლანგე დასახელებულ წიგნში ყურადღებას განიხილავს ზოგადბიოლოგიური თვალსაზრისით, „როგორც ორგანიზმის მიზანშეწონილ

რეაქციას, რომელიც ალქმის პირობებს მომენტალურად აუმჯობესებდა“ [36: 140] — ლანგეს ნებისმიერი ყურადღების თეორიის ძირითადი არსი შემდეგში მდგომარეობს, ყურადღების სამივე ფორმა: რეფლექტორული, ინსტინქტური და ნებისმიერი გარემოსთან უკეთესი შეგუებისათვისაა მოწოდებული. პირველი, მოქმედებს მექანიკურად და შედეგადაა ალქმისა და რეფლექტორული მოძრაობისაგან. მეორე ფორმა ყურადღებისა, ინსტინქტური ემოციის გზით აღმოცენდება. ამ შემთხვევაში შეგუება ან ადაფტაცია უფრო ფართო ხასიათს იღებს, ვიდრე პირველ ფორმაში. ქცევის აქტში ჩაერთვებიან არა მარტო ის ორგანოები, რომლებზედაც გავლენას ახდენს გამლიზიანებელი, არამედ ლოკომოციის ორგანოები. ამას გარდა, ცნობიერებაში წარმოქმნილ მოგონებათა რიგიდან რომელიმე ხატი შეერწყმის ალქმას.

ყურადღების ორივე ფორმისაგან განსხვავებით, ნებისმიერი ყურადღების შემთხვევაში აქტის მიზანი ცნობიერია. სუბიექტმა უკვე წინასწარ იცის იმის შესახებ, რასაც მოისმენს ან დაინახავს. მაგრამ ეს წინასწარი ცოდნა მკრთალია და არაა სავსე. მისი შევსება და ცხადად განცდა მხოლოდ ნებისმიერი ყურადღებით მიიღწევა: წარმოდგენის „ფერმკრთალ“ ხატს ერწყმის რეალური ალქმა. პირველი (წარმოდგენის ხატი) ყოველთვის არსებობს და წინ უძღვის აქტს. მეორე, რეალური ალქმა, საძიებელია. მოგონების ხატისა და საძიებელი რეალური ალქმის ასიმილაციის შედეგად ალქმა უფრო ინტენსიური და ნათელი ხდება.

ლანგეს აზრით, ყურადღების აქტში მნიშვნელოვან როლს ასრულებს მოგონებები. ყურადღების ნებისმიერი თეორია გამოცდილებას ეყრდნობა. ლანგეს აზრით, სწორედ გამოცდილების უკმარობაა იმის მიზეზი, რომ მცირეწლოვან ბავშვს არა აქვს ნებისმიერი ყურადღება უნარი. ცნობილია, რომ ესა თუ ის სპეციალისტი უკეთ ამჩნევს მისთვის ჩვეულ რაიმე საგანს ან მოვლენას. ლანგესთან, მოძრაობითი ელემენტები ყურადღების აქტის აუცილებელი ელემენტებია.

ყურადღების ნებისყოფის თეორია ვერ ითვალისწინებს ფაქტიურ ვითარებას. ძველ და თანამედროვე ფსიქოლოგიაში ნებისმიერადანუ აქტიური ყურადღება ყურადღების ერთ-ერთი სახეა. მისთვის ისაა ნიშანდობლივი, რომ სუბიექტი წინასწარ განზრახული მიზნის მიხედვით ახდენს სააკუთარი ყურადღების რეგულაციას. ყურადღების მოქმედება ნებისმიერია, აქტიური სახითაა და არ ემორჩილება სუბიექტის აქტუალური მოთხოვნების იმპულსებს. ნებისმიერი ყურადღების ფაქტი არ ნიშნავს ყურადღების ნებისყოფაზე დაყვანას, ანდა პირიქით. ნებისმიერი ყურადღება მხოლოდ ადა-

მიანისთვისაა დამახასიათებელი, რომლის გარეშე წარმოუდგენელია არა მარტო შრომის პროცესი და საზოგადოებრივ ურთიერთობათა განვითარება, არამედ თვით ადამიანის არსებობაც. ნებისმიერმა ყურადღებამ მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ველური ადამიანის ცივილიზებულ ადამიანად გადაქცევაში. ადამიანს ან ნებისმიერი ყურადღება უნდა შეემუშავებინა, ანდა უნდა დაღუპულიყო [37]. ნებისმიერ ყურადღების გარდა ადამიანს ყურადღების უნებლიე, პასიური მიმართვის უნარიც გააჩნია. „უნებლიე ყურადღების ფორმების არსებობა აბათილებს ამ თეორიას, თუ კი ნებისყოფის ცნება სწორად იქნება გაგებული. თუმცა უნდა ითქვას, რომ ამ ტიპის თეორიებში ნებისყოფის ქვეშ იგულისხმება საზოგადოდ აქტივობა. „სწრაფვა“ და კერძოდ ინატიენტური ხაზითის თანდაყოლილი აქტივობაც. მაგრამ ნებისყოფის ცნების ასეთი გაგება უმართებულოა“ [12; 183]. ამგვარად, ყურადღების ფუნქცია მცდარად ესმით იმ ავტორებს, რომელნიც ყურადღებასა და ნებისყოფას შორის არსებულ სხვაობას ვერ ხედავენ. სამართლიანად შენიშნავს ჰენინგი: ყოველ ნებისყოფის განცდაში გვაქვს ატენციონალური პროცესი, მაგრამ პირიქით, ყურადღების განცდაში ყოველთვის არ შეიძლება ვიგულისხმოთ ნებისყოფის ფაქტორი [51].

8. აპერცეფციული თეორია

ფსიქოლოგიურ მეცნიერებაში აპერცეფციის ცნება ფილოსოფიიდან შემოვიდა. იგი პირველად გამოიყენა ცნობიერი ალქმისა და აქტივობის გამოსახატავად მე-17 საუკუნის იდეალისტმა ფილოსოფოსმა ვ. ლაიბნიცმა. ლაიბნიცის იდეალისტური მეტაფიზიკის ამოსავალი ცნება მონადის ცნებაა. მონადა მარტივი სუბსტანციაა, მაგრამ ცოცხალია და მარადიული. მისგან შედგება როგორც სხეულებრივი, ასევე სულიერი სამყარო. „მათ არა აქვთ ფანჯრები, რომელშიც შეიძლება შევსულიყავით ან რომლიდანაც გამოვსულიყავით“ [6: 425], მაგრამ აქვთ შინაგანი პრინციპი — წარმოდგენა. ამ შინაგანი პრინციპის გამო ერთი წარმოდგენა გადადის მეორეში. პირველ საფეხურზე მონადები არ განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან, მეორე საფეხურზე მათ შეგრძნების უნარი უვითარდებათ, მესამეზე კი მონადა დანაწევრებული ალქმის უნარით ხასიათდება. სწორედ ეს უკანასკნელი უნარი, დანაწევრებული და ნათელი ალქმისა, არის აპერცეფცია. ლაიბნიცის აპერცეფცია მარტივი მონადიდან ღმერთის აღიარებამდე მივიდა. ლაიბნიცის იდეალისტური შეხედულება მკაცრად გააკრიტიკა ლენინმა თავის ფილოსოფიურ რეკლამებში.

კანტი ერთმანეთისაგან ასხვავებს ემპირიულ აპერცეფციასა და წმინდა აპერცეფციას [34]. უკანასკნელი აზროვნებასთანაა დაკავშირებული და კმნის წარმოდგენას „მე ვაზროვნებ“. მრავალფეროვან თვალსაჩინო წარმოდგენებს თავისთავად არა აქვთ მიმართება სუბიექტის იგივეობასთან. სუბიექტს შეუძლია შეაერთოს მრავალფეროვანი წარმოდგენები ერთ ცნობიერებაში, მაგრამ ეს შენაერთი არ არის წარმოდგენათა სინთეზი, თუმცა მის შესაძლებლობას გულისხმობს. ამრიგად, კანტის აზრით, განსხვავებული თვალსაჩინო წარმოდგენების სინთეტიკური ერთიანობა არის საფუძველი თვით აპერცეფციის იგივეობისა, რომელიც აპრიორულად წინ უძღვის განსაზღვრულ აზროვნებას. საგანი თავის თავში კი არ შეიცავს ერთიანობას, არამედ გონება კმნის მას. კანტთან აპერცეფცია ადამიანური ცნობიერების უმაღლესი პრინციპია. აპერცეფციის პირველადი სინთეტიკური ერთიანობა არის პირველი წმინდა შეცნობა გონებისა, მაგრამ მას შემთხვევითი ხასიითი აქვს. აპერცეფციის ფუძემდებელი სინთეტიკური ერთიანობა კი გონების ყოველგვარი მომარჯვებისა და გამოყენების უმაღლესი პრინციპია.

ჰერბარტის აზრით [51], არსებობს წარმოდგენათა განსხვავებული კავშირები. თითოეულმა ახალმა აღქმამ შესაძლებელია წარმოდგენათა ერთი ჯგუფი შეაკავოს, ხოლო მეორე გააძლიეროს. აპერცეფციული წარმოდგენები გროვდებიან ძლიერ სააპერცეფციო მასად, ცნობიერებაში არსებული ნათელი წარმოდგენები, დევნიან საპირისპიროს და არც შეინიშნებიან. ასეთები ცნობიერების ზღურბლს ქვევით არიან და საკუთარი გზით არ შეუძლიათ ზევით ასვლა. მხოლოდ სააპერცეფციო მასებით მათი გამოწვევაც შეიძლება და განდევნაც. კონკურენციაში გამარჯვებული წარმოდგენა წინ გამოდის და შეინიშნება. ყურადღებისათვის მნიშვნელოვან პირობებად ჰერბარტი შემდეგს თვლის: ესაა ძლიერი აღქმადობა, შეფერხების ხარისხი, წინა წარმოდგენისაქენ გადახრა. ამ მოსაზრებაზე დაყრდნობით შტაინტალი [51; 193] ყურადღებას განსაზღვრავს, როგორც აპერცეფციის სპეციალურ შემთხვევას. ის არის მოძრაობა ორი წარმოდგენის მასისა შემეცნების წარმოებისათვის. როცა ერთი წარმოდგენა აღრეულად შექმნილ წარმოდგენას უერთდება, ცნობიერება ნათელია და მას ხარისხებიც გააჩნია. მრავალმხრივ მიმართებებში მხოლოდ ერთი წარმოდგენა წინ წამოიწევა და

ცნობიერი ხდება. ეს კი დამოკიდებულია მარტივ რეპროდუქციებზე, მზადყოფნაზე, დანაწევრებაზე, ინტერესზე.

ერდმანის მიხედვით [51; 194]. ყურადღება მთავარი ფუნქციაა სულიერი ცხოვრებისა, ისაა სულიერი მუშაობა და ფსიქიკური ენერგია. უნებური ყურადღება შეიძლება იყოს აპერცეფციული და პერცეფციული, ხოლო ნებისმიერი ყურადღება ყოველთვის აპერცეფციულია.

აპერცეფცია ვუნდტის ფსიქოლოგიური მოძღვრების ერთ-ერთი ძირითადი ცნებაა. მას იგი ყურადღებასა და ცნობიერებასთან მიმართებაში განიხილავს [26]. ვუნდტის აზრით, ჩვეულებრივ პერცეფციასა და აპერცეფციას შორის ის განსხვავებაა, რომ პირველს (პერცეფციას) თან არ ახლავს ყურადღება, ხოლო მეორე ამ უკანასკნელით ხაიათდება: „Состояние, сопровождающее более ясное восприятие психического содержания и характеризующееся своеобразными чувствами, мы называем вниманием, а отдельный процесс, благодаря которому мы ясно воспринимаем какое нибудь психическое содержание, апперцепцией [62; 346] ყურადღებულ შინაარსს ცნობიერების ფიქსაციური წერტილი ეწოდება, ამას გარდა ცხოვრებაში სხვა შინაარსებიც შემოდინ, ცნობიერების ველი უფრო დიდია, ვიდრე ყურადღებისა. ამა თუ იმ ფსიქიკური შინაარსის აპერცეფციას თან ახლავს კმაყოფილების ან უკმაყოფილების, დაძაბვის გრძნობა. ვუნდტი ერთმანეთიანაგან არჩევს ორ აპერცეფციას. ესაა პასიური და აქტიური აპერცეფცია. როცა ცნობიერებაში შემოდის ახალი შინაარსი უცბად და წინასწარი გრძნობის გარეშე, მაშინ საქმე გვაქვს პასიურ აპერცეფციასთან. აქტიურ აპერცეფციას კი წინ უძღვის მოლოდინის, დაძაბვის მდგომარეობა. მიუხედავად იმისა, რომ ვუნდტი აღიარებს აქტიურ და პასიურ აპერცეფციას, მასთან აპერცეფციის ორივე სახე ნებელობითია (ვუნდტთან აპერცეფცია აქტივობაა, მაშინ როგორ უნდა გავიგოთ პასიური აპერცეფცია?). სუბიექტის, როგორც შეკავშირებული მთელის მოქმედება ნებელობითი მოქმედებაა. სუბიექტის ასეთი შეკავშირებულობა გამოხატულებას პოულობს „მეს“ გრძნობაში, რომელიც თვითცნობიერებით შეიძლება აღვნიშნოთ ის, რომ თვითცნობიერება გამოეყოფა ცნობიერების დანარჩენ შინაარსებს, საფუძველი გახდა სუბიექტ-ობიექტის დაპირისპირებისა.

ასოციაციონიზმთან დაპირისპირებით, ვუნდტი მიუთითებს ფსიქიკურ პროცესთა შეკავშირების ორ პრინციპზე: ესაა ასოციაცია და აპერცეფცია. პირველი, ცნობიერების პასიურ მდგომარეობას

აღნიშნავს, მეორე, აქტიურს. ეუნდტის ასოციაცია სრულიად განსხვავდება ასოციაციური თეორიის თვალსაზრისისაგან. ეუნდტი ასოციაციის ქვეშ ელემენტალურ ფსიქიკურ პროცესთა კავშირს გულისხმობს, წარმოდგენაც კი ასეთი შეკავშირების შედეგია. ასოციაციური ფსიქოლოგიისათვის კი ასოციაცია წარმოდგენათა შორის კავშირია, შეუძლებელია თითოეული წარმოდგენის დაშლა. ეუნდტთან ერთმანეთს უკავშირდება არა მარტო წარმოდგენები, არამედ გრძნობითი ელემენტებიც. ასოციაციონისტები ფიქრობდნენ, რომ წარმოდგენათა უცვლელი რეპროდუქცია ხდება, ეუნდტის აზრით, წარმოდგენები უცვლელად როდი რეპროდუცირდებიან, განსაკუთრებით ეს შეინიშნება მოგონების აქტის დროს. ასოციაციონისტებმა ასოციაცია ფსიქიკური სამყაროს ერთადერთ პრინციპად გამოაცხადეს, ეუნდტმა კი ასეთ უნივერსალურ პრინციპად აპერცეფცია მიიჩნია.

ეუნდტის მოძღვრებაში ასოციაციები იყოფა ასიმილაციებად (ერთგვაროვან ელემენტთა შორის კავშირია) და კომპლიკაციებად (სხვადასხვაგვარ ელემენტთა შორის კავშირია).

აპერცეფცია და ასოციაცია ერთმანეთთან გარკვეულ მიმართებაში იმყოფება. აპერცეფცია ეყრდნობა ასოციაციას, მაგრამ მასზე არ დაყვანება. აპერცეფციას შემდეგი თავისებურებანი ახასიათებს. მისი პირველი ნიშანი ისაა, რომ წარმოდგენა ცნობიერების ფისაციურ წერტილში ხვდება და განიცდება დიდი სიცხადით. მეორე ნიშანი აპერცეფციისა აქტივობისა და დაძაბვის გრძნობაა (Ihatigkeitsgefühl), რაც დაძაბული ყურადღების დროს შეინიშნება. აპერცეფციის მესამე ნიშანი შერჩევის აქტია. პასიური აპერცეფციის დროს სახეზეა მხოლოდ ერთი მოტივი, რომელიც განსაზღვრავს შემდგომ მოქმედებას. აქტიური აპერცეფცია კი მრავალი მოტივიდან ერთ-ერთის შერჩევას ახდენს [33; 87].

ეუნდტთან აპერცეფცია ნებელობის მონაწილეობით ხორციელდება, სადაც მოქმედების გრძნობა არა მარტო თან სდევს შეერთებას, არამედ წინ უძღვის კიდევაც. აპერცეფცია მარტივი და რთული ფუნქციებით ხასიათდება. მის მარტივ ფუნქციებს მიმართება და შედარება წარმოადგენს, ხოლო რთულ ფუნქციებს ანალიზი და სინთეზი. ეუნდტთან აპერცეფცია აზროვნების ძირითადი კანონია, მას ემყარება ცნება, მსჯელობა, დასკვნა. აპერცეფციის ფუნქციაში პირველადია მთლიანობა და შემდეგ ხდება ამ მთლიანო-

ბის დაშლა, ასოციაციონიზმის მიხედვით კი ამოსავალია ელემენტები და შემდეგ ხდება მათი დაკავშირება.

ეუნდტის აპერცეფციის თეორიამ ფსიქოლოგთა შორის დიდი დავა გამოიწვია. თუმც მასთან აპერცეფცია ფსიქიკური ცხოვრების ძირითადი ბირთვია, მაგრამ იგი მთელი რიგი წინააღმდეგობებით ხასიათდება. ერთი მხრივ, ასოციაცია აშალებს მასალას აპერცეფციისათვის, მაგრამ აპერცეფციის გარეშე ცნობიერებზე არავითარი მოქმედება არ შეიძლება. ამის ძირითადი მიზეზი ისაა, რომ ეუნდტმა ორი სრულიად განსხვავებული შინაარსი გააერთიანა აპერცეფციის ქვეშ [33].

1) აპერცეფცია პიროვნების ერთიანობის თვალსაზრისით, რომელიც აპირობებს ყოველგვარ სინთეტიკურ მოქმედებას, ყოველგვარ ცნობიერებას. 2) აპერცეფცია იმ ნაგულისხმევი ცნობიერი საწყისის აზრით, რომელიც მართავს მთელ სულიერ ცხოვრებას.

ამის გამო, ეუნდტთან ასოციაცია აღმოჩნდა ორ აპერცეფციას შორის. ეუნდტის ამოსავალი ლაიბნიცის აპერცეფციის ცნებაა, ასოციაციონისტებთან კამათში კი ემხრობა ჰერბარტის აპერცეფციას [33; 87].

ივანოვსკი ეუნდტის ორიგინალურ მოსაზრებად თვლის, რომ მისი აპერცეფცია დაძაბულობითა და მგრძნობიარობით ხასიათდება, იგი მოტივთა შერჩევას აწარმოებს და საფუძველია ლოგიკური აზროვნებამა და მიზანდასახული მოქმედებისა. მაგრამ, როცა აპერცეფციას ახასიათებს როგორც აზროვნების საფუძველს და მიზეზს ყოველგვარი სინთეზებისა, კანტიულ აპერცეფციის ცნებას უნდა ემყარებოდეს. კანტთან, როგორც ზევით აღვნიშნეთ, აპერცეფცია არის ტრანსცენდენტალური რეალური ერთიანობა, იგივეობა სუბიექტისა. იქ. სადაც ეუნდტი განმარტავს აპერცეფციას, როგორც წინა გამოცდილებისა და ახლის ურთიერთქმედებას, ჰერბარტისეული აპერცეფცია წარმოგვიდგება [33]. ივანოვსკი ეუნდტის აპერცეფციას ზედმეტად თვლის, რომელსაც არა აქვს საკუთარი შინაარსი და არაფერი შეესატყვისება სინამდვილეში. ეუნდტის აპერცეფცია აქტივობას გამოხატავს და როგორ შეიძლება მოთავსდეს პასიური აპერცეფცია აპერცეფციის ცნებაში. ივანოვსკის პასიურ და აქტიურ აპერცეფციად დაყოფაც პირობითად მიაჩნია. შეუძლებელია ერთ ცნებაში ყოველივე იმის მოთავსება, რასაც ეუნდტი აპერცეფციას აკუთვნებს. დაბოლოს იგი დასძენს: ფსიქოლოგია არაფერს დაჰკარგავდა თუ თავს ავარილებთ ისეთ ხელოვნურ ტერმინს, როგორიცაა აპერცეფცია, თუ პიროვნებას

შევისწავლით როგორც მთლიანს და ყურადღებას როგორც ყურადღებას [33; 106].

არც ციპენი მიიჩნევს აპერცეფციას ფსიქოლოგიისათვის ღირებულ ცნებად. მას იგი მეტაფიზიკურს უწოდებს, რომელიც სინამდვილეს არ შეესატყვისება [45].

მჩაი სახით ვუნდტმა ახალი ჰიპოთეტური უნარი შემოიტანა, რომელიც ამჩნევს, ადარებს და აერთებს დაბალ ფსიქიკურ პროცესებს, მაგრამ არ შეუძლია გავცეს პასუხი ცნობიერებაში ერთი წარმოდგენის გაბატონების შესახებ.

ვ. იერუზალემს აპერცეფცია ესმის როგორც წარმოდგენათა დისპოზიცია [53]. როცა სუბიექტში ასეთი წარმოდგენათა დისპოზიციებია, სულ უმარტივესი ყურადღებაა საჭირო საგნის გაცოცხლებისა და დასურათებისათვის. სწორედ ამის შედეგია ის, რომ ერთი და იგივე საგანი სხვადასხვა ადამიანში განსხვავებულ წარმოდგენებს იწვევს, ან განსხვავებული წყაით აპერცეფცირდება. იერუზალემს შემოაქვს გაბატონებული აპერცეფციული მასის ცნება (*Herrschende Apperzeptionsmasse*). მაგალითად თუ მოგზაური მხოლოდ მხარეების ჩრდილს ამჩნევს ტყეში, ამის საპირისპიროდ მხატვარი მცენარეთა ფერებითაა გართული.

იერუზალემი აპერცეფციას მნიშვნელოვან ფსიქიკურ კანონად მიიჩნევს, იგი მოქმედებს ყოველდღიურ ცხოვრებაში, მეტყველების განვითარებაში და თვით საგნების პირველად დასახელებაშიც, რადგან მისთვის აპერცეფცია ახალი შთაბეჭდილების ძველთან დაკავშირების საშუალებაა.

9. ფიზიოლოგიური თეორია

ყურადღების ფიზიოლოგიური თეორიის საწყისს ჩვენ ეხვდებით დეკარტესთან. მისი აზრით, ტვინში არსებობს რაღაც ნივთიერება, რომელიც ნერვული უჯრედების გზით მოძრაობს და იწვევს გაღიზიანებას, ამის მიზეზია როგორც შეგრძნება, ასევე კუნთური მოძრაობაც. დეკარტე ერთმანეთისაგან გამოყოფს პასიურ და აქტიურ ყურადღებას. მისი მოსაზრება, რომ ყურადღება ალქმის პირობებს მომენტალურად აღმოგვსებს, შემდეგში ბევრ თეორიას დაედო საფუძვლად. პარტმანთან ყურადღება ნერვული იმპულსია, რომელიც ცენტრიდან გრძნობის ორგანოებისაკენ მიემართება. ეს იმპულსი პერიფერიულ ორგანოში აძლიერებს გაღიზიანებადობას. ყურადღების აქტში მნიშვნელოვან როლს ასრულებს კუნთური მოძრაობა, რითაც უმჯობესდება ალქმა.

ლემანიც ყურადღების ფიზიოლოგიური თეორიის მომხრეა. მისი აზრით, ტვინის იმ ნაწილებში, სადაც დიდი რაოდენობით აწევბა ზისხლი, ძლიერდება პერცეფციისა და აგზნების უნარი. ნებისმიერ ყურადღებას ლემანი არჩევს პასიურისაგან იმით, რომ ამ შემთხვევაში ტვინის მუშაობა იდეებითა და ასოციაციებითაა შეპირობებული. ჰენინგი ორ ფიზიოლოგიურ თეორიას არჩევს.

ა. ცენტრო—სენსორული კატალიზატორის თეორია

გ. ვ. მიულერს ეკუთვნის ცენტრო-სენსორული კატალიზატორის თეორია [51], რომლის ძირითადი არსი შემდეგში მდგომარეობს. თუ ნებისმიერად მივმართავთ ყურადღებას გალიზიანებაზე. მაშინ გალიზიანება ძლიერდება და აღქმას აადვილებს. ძლიერ აგზნებას გზაში წინააღმდეგობა არ ხვდება, რადგან ყურადღების ინტენსიური მიმართვის შედეგად აგზნებაში ფართო ნერვული ქაელია ჩაბმული. გალიზიანების გაძლიერება ასე ხდება: ასოციაციის კანონის თანახმად, სულში აღმოცენდება რაიმე მოგონება, რომლის შეკავება ან შეჩერება ნებისყოფის საქმეა. წარმოდგენა შესატყვის გალიზიანებას წარმოშობს და ვრცელდება მანამ, სანამ არ მიადწევს გრძნობის ორგანოს და არ გამოიწვევს შესატყვის შეგუებას. ეს შეგუება შეიძლება იყოს მოტორული, ან სენსორული. შემდეგში მიულერმა განავითარა აზრი, რომ ყურადღების მოქმედება სუპერკორტიკალურ პროცესებზე უნდა იყოს დამოკიდებული. ნერვული აგზნებადობის მავასად არსებობს „ატენციონალური“ პროცესების გაფართოებული მოქმეება, რომელიც დადებითი კატალიზატორის სახით მოქმედებს. ამ დროს გალიზიანების ზღურბლი დაბლა იწევს, შეგრძნების პროცესი ჩქარდება და საქმიანობის შესრულების უნარი მაღალია. ამავ თვალსაზრისზე დგას მიულერის მოწაფე პილცეკერი: „ნებისმიერი ყურადღების დროს ცენტრო — სენსორულ სფეროში ფიზიოლოგიური პროცესები გაძლიერებულია, რაც ხელს უწყობს გრძნობის ორგანოს უკეთ შეგუებას“ [51, 194].

ბ. დამუხრუქებისა და გაკვალვის (Bahnungstheorien) თეორია

ექსნერის მიხედვით, ყურადღების მოქმედების დროს ცენტრალურ ნერვულ სისტემაში განსხვავებული ნაწილების ცვლადი მოქმედება შეინიშნება, რაც ნებისყოფის აქტის დახმარებით შეიძლება გამოვიწვიოთ. მაგალითად, თუ აგზნება მიდის A გზით, შესაძლოა მისი მიმართულება შეცვალოთ B გზით.

ებინგჰაუსის აზრითაც, დიდი ტვინის ქერქში აგზნების დანაწილება ისევ გაკვალვისა და დაბრკოლების კანონზომიერებაზე არაა დამოკიდებული. ძლიერი აგზნება პირობას ქმნის იმისა, რომ შთაბეჭდილება შეიმჩნეს. თუ აგზნება პერიფერიიდან ტვინისაკენ მიდის და ფართო ნერვულ ფენებში იტოტება, მაშინ შთაბეჭდილება არანათელი და ტვინში დიფუზური მდგომარეობა იქმნება.

დიურს მიაჩნია, რომ ერთი ცალკეული შინაარსი ყოველთვის დიდი სიცხადით განიცდება, ხოლო თუ ერთდროულად მრავალი შთაბეჭდილება მოქმედებს, მაშინ თითოეული ბუნდოვანია.

მაკ დაუგოლის მიხედვით, შესაძლებელია აგზნება ერთმანეთისაგან განსხვავებული რეფლექსური ნაკადის გზით განსხვავებულ მოტორულ ნეირონებში გადავიდეს. ცალკეული ნეირონის შეკავშირების ადგილას აღმოცენდება დიდი წინააღმდეგობა. მაღალ რეფლექსურ რკალში წინააღმდეგობა მით უფრო დიდია, რაც მეტია ნერვული განშტოებები. ძლიერ აგზნებას, ძლიერი შთაბეჭდილება შეესატყვისება. თითქმის მსგავს მოსაზრებებს გვაწვდიან შტორინგი და ჯემსი.

როგორც ვხედავთ, ფიზიოლოგიური თეორიების მიხედვით, ყურადღება ორგანიზმში მიმდინარე ფიზიოლოგიურ პროცესებზეა დაყვანილი. ყურადღება ფიზიოლოგიური პირობაა იმ განცდისა, რაც ნათლად შეიმჩნევა და ცნობიერებაში წინ წამოიწევს. ზემოჩამოთვლილ ავტორებს ასეთ პირობად მიაჩნიათ: აგზნებადობა, მისი სიძლიერე, ხანგრძლივობა, ასოციაციური კავშირების შექმნა და სხვა მრავალი.

ჰენინგი აკრიტიკებს ყურადღების ფიზიოლოგიურ თეორიებს და აღნიშნავს: „ყურადღება არ შეიძლება მივაკუთვნოთ სენსორული აგზნების კლასს, ამას გარდა ის ერთი მხრივ ფსიქიკურ კორელატსაც ფლობს, იმე როგორც ობიექტური აგზნება ობიექტური განცდის ქვალიტეტს აპირობებს. პირიქით, ყურადღების პროცესი არის იმაში მდგომარეობს, რომ ის სხვა სახის სენსორულ აგზნებას აადვილებს ან აძნელებს“ [51, 201].

არც შპაიხი ემხრობა ყურადღების ფიზიოლოგიურ თეორიას და შენიშნავს, რომ ყურადღება უპირველეს ყოვლისა, ფსიქოლოგიური ფაქტია და ფსიქოლოგიურ კვლევას უნდა ემყარებოდეს [47], ერთი მხრივ, ჩვენ არა გვაქვს ფიზიოლოგიური ფაქტების სრული ცოდნა და მეორე მხრივ, რაც მთავარია ყურადღების პროცესი როგორღაც განიცდება ფსიქიკურად, სუბიექტი გრძნობს საკუთარი ყურადღების აქტივობას; მას მიზანშეწონილად მიაჩნია ვილაპარაკოთ ყურადღების ფიზიოლოგიური კორელატის შესახებ, ავხსნათ თუ რა მიმართება არსებობს საერთოდ აქტივობასა და ყურადღებას შორის. ყურად-

ლება საერთო თვისებაა ცნობიერების მოქმედებისა და ფსიქიკური ქცევისა. ყურადღების ფიზიოლოგიური თეორიები შესაძლებელია გავითვალისწინოთ ყურადღების საფუძვლად მდებარე ფიზიოლოგიური პროცესების შესწავლისას. ყურადღებას, როგორც ფსიქიკურ განცდას, მართლაც ფიზიოლოგიური კორელატი უნდა შეეძაქყვისებოდეს ტვინში, მაგრამ სრულიად უკანონოა ყურადღების მხოლოდ ფიზიოლოგიური ახსნა. თანამედროვე ფსიქოლოგიის მიხედვით, ყურადღების ფიზიოლოგიურ საფუძველს ი. პავლოვის „ნერვულ პროცესთა ინდუქციის კანონი“ წარმოადგენს. ტვინში გამუდმებით მიმდინარეობს აგზნება-შეკავების პროცესები. ტვინის ერთ არეში აღმოცენებული აგზნება გარკვეულ არეს მოიცავს, ეს ის არეა, რომელიც ყურადღების ობიექტს შეესატყვისება. როცა სათანადო არეები შეკავებულია, საგნებს ყურადღება არ ექცევა და არც მათი აღქმა ხდება. დ. უზნაძე დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა უხტომსკის დომინანტის თეორიას ყურადღების ფიზიოლოგიური საფუძვლების ასახსნელად. მისი აზრით, ყურადღება ფსიქიკური პროცესია, რომელსაც ცენტრალურ ნერვულ სისტემაში თავისი საფუძველი უნდა გააჩნდეს. უხტომსკის თეორიის არსი შემდეგში მდგომარეობს: როდესაც ერთდროულად რამდენიმე გარე გამღიზიანებელი მოქმედებს, ცენტრალურ ნერვულ სისტემაში შესატყვისი კერები აგზნება. მაგრამ არ უნდა ვიფიქროთ, რომ აგზნების ყველა კერა ერთნაირი მნიშვნელობისაა. მრავალთა შორის მხოლოდ ერთი კერაა დომინანტური, გაბატონებული, რადგანაც იგი სხვებზე უფრო ინტენსიურია. ყოველ აგზნებას, რომელიც კი შემდეგში გამოიწვევა (უფრო სუსტი), დომინანტური კერა იტაცებს.

ამრიგად, უხტომსკის თეორიის მიხედვით, ცენტრალურ ნერვულ სისტემაში აგზნების მხოლოდ ერთი კერაა დომინანტური, რომელიც სხვა აგზნებათა ხაჭზე კიდევ უფრო ძლიერდება.

დ. უზნაძე მიუთითებს: „ეს გარემოება საკმაოდ კარგად ეთანხმება ყურადღების ფსიქოლოგიაში დადასტურებულ ორ ფენომენს: ერთის მხრივ იმას, რომ ყურადღებას ყოველთვის გარკვეული შინაარსი აქვს, რომ მისი მოცულობა განსაზღვრულია და მეორის მხრივ იმას, რომ ზოგიერთი უცხო გამღიზიანებელი ხელს კი არ უშლის, არამედ ხელს უწყობს ყურადღების კონცენტრაციას“ [18, 444]. როცა იცვლება დომინანტი, იცვლება ფსიქიკის შინაარსიც.

10. სენსიბილიზაციის თეორია

სენსიბილიზაციის თეორია ჰანს ჰენინგს ეკუთვნის [51; 202]. იგი განასხვავებს ფსიქო-ფიზიკური და ფიზიკურ-ქიმიური ხაზათის

მდგომარეობას (მგრძნობიარობა (სენსიბილიზაცია) ჰენინგს ესმის, როგორც ორგანიზმის გარემოსთან ბიოლოგიური შეგუების პროდუქტი).

1. ფსიქო-ფიზიკურ სენსიბილიზაციაჲ ჰენინგი შემდეგნაირად ახასიათებს: გრძნობის ორგანო ნაწილობრივ ან მთლიანად ახდენს გამლიზიანებლისადმი ადაფტაციას. ამას შედეგად მოყვება ის, რომ ცნობიერებაში შემოსული შინაარსი დიდი სიცხადით განიცდება, შთაბეჭდილება ყურადღების ველში ხვდება. ავტორს გარეგან შეგუებად ისეთი სხეულებრივი პროცესები მიაჩნია, როგორიცაა: ყურების ცქვეტა, მხედველობის მიზნობრივი მიმართვა, ადაფტაცია, აკომოდაცია და სხვა. ჰენინგის აზრით, ერთადერთი გზა ცნობიერებაში შინაარსის შემოსვლიაჲ მგრძნობიარე გზაა. ნაკლებ მგრძნობიარე გზით ესა თუ ის შინაარსი ცნობიერებში უკანა პლანზე ხვდება, ამიტომ იგი არც განიცდება ყურადღებით.

2. ჰენინგს ფიზიკურ-ქიმიური მდგომარეობის საფუძვლად მიაჩნია. კატალიზური პროცესების დაკვირვებამ უნდა ასახოს ყურადღების მოვლენები, როგორც ერთ, ისე მეორე მოვლენას ახასიათებს რხევა. როცა გარემოს მოქმედება დამლულია, ორგანიზმში მიმდინარე ფიზიკურ-ქიმიური პროცესები ნელდება, შესვენების შემდეგ კი ისევ ძლიერდება. ამ შემთხვევაში საკმე გვაქვს ავტოკატალიზმთან. ამის მიხედვით, ყურადღების მიმდინარეობა, მისი აღმავლობა-შესუსტება დაკავშირებული უნდა იყოს კატალიზატორთან. განსაზღვრულია კატალიზატორის სიმრავლე და არ შეიძლება მისი ნებისმიერად გადიდება, ასევე შეუძლებელია ყურადღებამ მრავალი საგანი მოიცვას. კატალიზატორთანაა დაკავშირებული როგორც ყურადღების ინდივიდუალური ტიპები, ასევე პათოლოგიური მდგომარეობის შესატყვისი განსხვავებები.

3. მგრძნობიარობა, როგორც ბიოლოგიური შეგუების პროდუქტი. „ატენციონალური“ მდგომარეობის ახსნისას ჰენინგი არ კმაყოფილდება ნეიროლოგიური და ფიზიკურ-ქიმიური პროცესების დახასიათებით, ამიტომ იგი მიმოიხილავს ბიოგენეტიკურ და ფსიქოგენეტიკურ პირობებს. ჰენინგს მგრძნობიარობა ესმის როგორც ბიოლოგიური შეგუების პროდუქტი. ამაზე ცხოველთა განვითარების გზა მიუთითებს. ორგანიზმის გარემოპირობებთან შეგუება სამ პრინციპს ეყრდნობა: 1. მთლიანი მგრძნობიარობა, 2. განსაზღვრულ სფეროთა მგრძნობიარობა. 3. შეფერხება (Hemmung). დაბალ საფეხურზე ცოცხალი არსება გამლიზიანებელზე მთლიანად პასუხობს, მთლიანად მგრძნობიარეა. შემდეგ ჩნდება განსაკუთრებით მგრძნობიარე ადგილი, ესაა საწყისი გრძნობის ორგანოსი და ნერვული სისტემისა. დაბოლოს,

ნერვული სისტემა პერიფერიულ და ცენტრალურ სისტემად დიფერენცირდება და მუდმივად მოქმედი სამყაროს გავლენით მგრძნობიარობა კონცენტრირებულ ყურადღებაზე ფაქიზდება. მრავალი შთაბეჭდილებებიდან მხოლოდ ზოგიერთის შერჩევა ხდება. ყურადღების საშუალებით სუსტი გამღიზიანებელიც კი შეიმჩნევა. „ატენციონალური მგრძნობიარობა, როგორც ბიოლოგიური შეგუების პროდუქტი, წარმოადგენს სულიერ ინსტრუმენტს, რომლითაც შესაძლებელია გარემოსთან შეგუება. სენსორული ატენციონალური მგრძნობიარობა სიცოცხლის არსებითი ნიშანია“ [51; 209].

როგორც ანშიუტტი მიუთითებს, ჰენინგი ფსიქო-ფიზიკური პარალელიზმის საფუძველზე ცდილობს ყურადღების მექანიკურ-დინამიკურ ახსნას [46]. არსებითად ჰენინგის თეორია ახალს არაფერს იძლევა ყურადღების, როგორც ფსიქიკური რაობის შესახებ. მგრძნობიარობის თეორია უფრო სწორად იმას გვითვალისწინებს, თუ როგორ განვითარდა ფსიქიკა ფილოგენეზში — უმარტივესი ორგანიზაციის ცოცხალი არსებიდან ფსიქიკის მატარებელ უმაღლეს ორგანიზმამდე, რაც შეეხება იმას, რომ ატენციონალური მგრძნობიარობა განსაზღვრულია როგორც ბიოლოგიური შეგუების პროდუქტი, ჰენინგის ორიგინალური აზრი არ უნდა იყოს. მასზე ადრე ამ აზრს მრავალი ავტორი იზიარებდა (რიბო, იერუხალემი, იოლდი). მიუხედავად იმისა, რომ ჰენინგი ყურადღების სხვა თეორიებთან დაპირაპირებით ყურადღებას განიხილავს როგორც ფსიქიკურ კორელატს, მისი მგრძნობიარობის თეორია ვერ იძლევა ყურადღების ფსიქიკურ დახასიათებას და დიდად არ განსხვავდება ფიზიოლოგიური თეორიებისაგან.

ჩვენს მიერ ზემოგანხილულ ყურადღების ყველა თეორიას, გარდა ამ კრიტიკული მოსაზრებისა, რომელიც თითოეული მათგანის მიმართ გამოითქვა, ერთი დაუძლეველი ნაკლი აქვს. ყველგან ყურადღება სუბიექტისაგან მოწყვეტილია და მისგან იზოლირებული მოქმედება ახასიათებს. არც ერთი მათგანი არ ცდილობს განიხილოს ყურადღება სუბიექტის მთლიან — პიროვნული თვალსაზრისით, ყურადღება როგორც გარემოსთან ურთიერთობაში მყოფი მთლიანი სუბიექტის ფსიქიკური ფუნქცია. არსად არაა ნაჩვენები თუ რა როლი აქვს მიზანცნობიერ სუბიექტს ყურადღების აქტიურ ამოქმედებაში, რა ახდენს ყურადღების მიმართულების რეგულაციას, რაზეა დამოკიდებული მრავალჯერ დადასტურებული ფაქტი: რომ ზოგჯერ სუსტი გამღიზიანებელი შეიმჩნევა, ხოლო ძლიერი კი ყურადღების გარეშე რჩება. რითაა გაპირობებული ყურადღების მოქმედების ხანგრძლივობა, ხომ არ შეიძლება მოიძებნოს ისეთი ფაქტორი, რომელიც სუბიექტის

როგორც მთელის ქცევასთან ერთად ყურადღების აქტივობასაც განსაზღვრავს. ყურადღების მონაწილეობის გარეშე ხომ ქცევის არცერთი სახის განხორციელება არ შეიძლება. ყურადღება არსად არაა განხილული როგორც მთლიანი სუბიექტის ფსიქიკური თვისება.

წინამდებარე შრომაში ნაცადია ყურადღების დახასიათება დ. უზნაძის განწყობის თეორიის თვალაზრისით, ყურადღება როგორც გარემოსთან ურთიერთობაში მყოფი მთლიანი სუბიექტის ფსიქიკური თვისება.

§ 2. ობიექტივაციის ცნების საკითხისათვის დ. უზნაძის კონცეფციაში

ტერმინი ობიექტივაცია დ. უზნაძემდეც იყო გამოყენებული მეცნიერულ ფსიქოლოგიაში. ობიექტივაციის ტერმინს თავიანთ შრომებში იყენებენ: მიუნსტერბერგი, ნატორპი, შტერნი, შოპენჰაუერი და სხვები. მიუნსტერბერგის მიხედვით [4], ობიექტივაცია პიროვნების აქტია, რომელსაც „ღირებულებიდან დაკლილი“ საგნები აქვს მხედველობაში, მაგრამ ეს საგნები რაღაცნაირად მაინცაა დაკავშირებული სუბიექტთან. ამიტომ ობიექტივაციის აქტი მიუნსტერბერგს მიხედვით მაინც ღირებულებითი პროცესია. მისი ერთ-ერთი დანიშნულება იმაში მდგომარეობს, რომ წინასწარი ცოდნა მოგვაწოდოს საგნების შესახებ. მიუნსტერბერგი ორგვარ აქტს გამოყოფს: გაშასუბიექტებელსა და გამაობიექტებელს. პირველ შემთხვევაში მხედველობაშია საგნები, ხოლო მეორეში — პიროვნება. მიუნსტერბერგის მოძღვრებაში სუბიექტი და ობიექტი, ფსიქიკური და ფიზიკური ერთმანეთისაგანაა გათიშული.

შტერნის მოძღვრებაში ობიექტივაცია გრძნობებთან ერთადაა განხილული [1], სადაც არაა კონფლიქტი პერსონასა და არა „მეს“ შორის, იქ ცნობიერების მონაწილეობაც არ იგულისხმება. პერსონის ზოგიერთი მომენტი მის მთლიანობაშია ჩართული (გრძნობები), ზოგი კი მისგან გამოყოფილია (შემეცნებისა და ნებელობის მოვლენები). ობიექტივაცია შტერნთან ისეთი ძირითადი ტენდენციაა, რომელიც პერსონის მთლიანობიდან გამოყოფისაკენ ისწრაფვის, პერსონას შორდება და სამყაროს უპირისპირდება, რათა მონახოს სხვაობა მასსა და სამყაროს შორის. გამოყოფილ შინაარსს კი მიაკუთვნოს საუკეთესო გეშტალტი აღქმისა და აზროვნების პროცესის დახმარებით. ობიექტივაციის უმაღლესი ხარისხი განცდისაგან სრულიად თავისუფალია, ამისათვის კი იგი გარკვეულ საფეხურებს გაივლიდა. პერსონა საბოლოოდ მაინც სამყაროსაგან მოწყვეტილია, მასსა და პერსონას

შორის გამაშუალებლად გრძნობა გვევლინება. შტერნი სხვა შრომაში ობიექტივაციის ტერმინს მეტყველებში განვითარებასთან ერთად მიმოიხილავს. ჭიტყვის საშუალებით ბავშვი ახდენს ალქმის შინაარსის ობიექტივაციას. როცა ბავშვს პირველად უჩნდება კითხვა: „რა არის ეს“ აქედან იწყება ფაქტიურად ცნობისმოყვარეობის დაკმაყოფილება. კლაპარედი თავის შრომაში [50] არსად არ იყენებს ობიექტივაციის ტერმინს. მაგრამ რადგანაც მისი გამოკვლევა მიზნად ისახავს შეისწავლოს ინტელექტის მოქმედება ამოცანის გადაწყვეტის შემთხვევაში, საჭიროდ მივიჩნიეთ მოკლედ შევჩერდეთ მასზე.

კლაპარედის მიხედვით, ქცევის დაბალ პლანზე მსჯელობები არ წარმოიშვება. მაგალითად, როცა ადამიანი ჩვეულ ქცევას მიმართავს, (სეირნობა). ქუჩაში არ ეჯახება გამვლელებს, სახლებს, არც თხრილებში ვარდება. ეს მისთვის ჩვეული გზაა. აზროვნებას მაშინ იწყებს სუბიექტი, როცა ქცევა ფერხდება, როცა ალქმა გაურკვეველი და ორაზროვანია, მანკიანია, ქცევაში დარღვეული წონასწორობა უნდა აღდგეს. „პრობლემურ ქცევას“ ჰიპოთეზის აღმოცენებამდე მიყვავართ, იწყება ძიების პროცესი და სუბიექტი გონებაში მრავალი იდეა წარმოიშვება. ამათგან სუბიექტი ზოგს უკუაგდებს, ზოგს კი მიიღებს.

კლაპარედი თავისი პრობლემის საკვლევად ცდის მასალად იყენებდა რებუსებს, რებლიკეძა, გამოცანებს, სურათებს. ცდისპირები დედააზრს უნდა ჩაწვდომოდნენ. იმისათვის, რომ ავტორს არ გამოპარვოდა აზროვნების სვლები და მოძრაობები, „მეტყველებითი რეფლექსიის“ მეთოდს მიმართა. ამ მეთოდით ჩატარებულმა ცდებმა დაადასტურა, რომ აზროვნება მიიმართება ზიგზაგისებურად, იგი ზოგჯერ უკან ხტის, წინასწარ ნაწვდომ გარკვეულ ჰიპოთეზას უბრუნდება. კლაპარედი აზროვნების სვლებში შემდეგ ეტაპებს გამოყოფს: პერცეფტია, წაკითხვა, დასკვნა და მოსინჯვა. მოსინჯვა უკანასკნელი ეტაპია და მხოლოდ მაშინ მიმართავს სუბიექტი მას, როცა დასკვნა არ არის დამაკმაყოფილებელი.

კლაპარედი თავის შრომაში საფუძვლიანად აკრიტიკებს გეშტალტთეორიას, რომ ვერც ერთმა მისმა წარმომადგენელმა ვერ მოახერხა აზროვნების სვლის დახასიათება, საიდან ჩნდება ჰიპოთეზა. კლაპარედთან ჰიპოთეზები ინდივიდების მიხედვით იცვლება, უმთავრეს როლს ამ შემთხვევაში მომენტის მოთხოვნილება უნდა თამაშობდეს. თუნდაც დიფუზური მოსინჯვა არასოდეს არაა დიფუზური, რადგან იგი ამოცანის გადაწყვეტას შეეხება. რათა საბოლოო მიზანს მიაღწიოს. კლაპარედის დაკვირვებები ზიუთითებს, რომ ჰიპოთეზის წარმოშობა უცბად, ანაზღუელად ხდება. აქ ისეთი

შთაბეჭდილება იქმნება, თითქოს რაღაც ირაციონალურს ეჭახები, რაღაც ისეთს, რაც შეიძლება არ იყოს ნაგულისხმევი და რაც სხვა თეორიებს აბნევს, რომელთაც ჰიპოთეზის მონახვა ზუსტ მექანიზმამდე სურთ დაიყვანონ. ამ მეტამორფოზის ფაქტი გეშტალტისტებმაც აღწერეს, მაგრამ ვერ გვიჩვენეს თუ როგორ წარმოიქმნება ნაყოფიერი სტრუქტურირება. ცუდი ფორმა რატომ ტრანსფორმირდება კარგ ფორმად? კითხულობს კლაპარედი და თვითონვე პასუხობს: კარგი სტრუქტურირება მიზეზი კი არაა, არამედ შედეგია.

კლაპარედთან აზროვნება პრობლემის წვდომის დროს პირად მოგონებებს, იდეათა პასიურ ასოციაციებს, ღრმა გააზრებას, დიფუზურ მოსინჯვასა და სხვას გამოიყენებს, რათა მიზანს მიაღწიოს. ავტორი თვითონვე შენიშნავს, რომ მისმა კვლევებმა მხოლოდ მისასვლელი გზა გახსნა ჰიპოთეზის ფორმაციისაკენ, მაგრამ თვით ფორმაცია ხელიდან გამოეცალა, ვერ დაიჭირა. იგი აღიარებს, რომ პროცესი, რომელიც აკავშირებს მისაღწევ მიზანს საშუალებებთან არაცნობიერი რჩება, ცნობიერება აქტს თან ახლავს, მაგრამ მექანიზმი ამ აქტისა არაცნობიერი უნდა იყოს.

კლაპარედის უდიდესი დამსახურება ისაა, რომ მან მოსინჯვას მნიშვნელოვანი როლი მიაკუთვნა აზროვნების აქტიურ ამოქმედებაში, რომ ინტელექტუალური აქტი ძირითადად მოსინჯვას წარმოადგენს. კლაპარედი ორი სახის მოსინჯვას არჩევს. ერთია არასისტემატური, ანდა შემთხვევითი მოსინჯვა და მეორე სისტემატური, რომელიც შემოწმებულია აზროვნებით. მოსინჯვის ორივე სახე ერთი ჯაჭვის ორი მოპირდაპირე რგოლია, რომელთა შორის მრავალი შუამდებარე რგოლებია განლაგებული. კლაპარედის მოსინჯვა მოთხოვნილების დაკმაყოფილების ფუნქციას მიზნის მისაღწევად.

კლაპარედის შრომის ნაკლად მიიჩნევენ იმას, რომ მან სისტემატური მოსინჯვის ფაქტი ცხოველებშიც აღიარა. ასეთი შესანიშნავი მოსაზრება თვითონვე გააყალბა ცხოველის ქცევის პლანზე ჰიპოთეზის აღმოცენების დადასტურებით, ცხოველს არ შეუძლია საგანთა შორის ნამდვილ მიმართებას წვდეს. მართალია, „მეტყველებითი რეფლექსიის“ მეთოდის გამოყენებით მან კარგად დაიჭირა მოსინჯვის ფაქტი, მაგრამ ჰიპოთეზის წარმოშობის ფორმაცია ხელიდან გაუსხლტა. მან მხოლოდ ფაქტი აღწერა, მაგრამ ვერ ახსნა.

თანამედროვე ფრანგი ფსიქოლოგი ჟ. პიაჟე კლასიკური მოსინჯვის თეორიას განაგრძობდა და ემხრობა აზრს, რომ ინტელექტუალური შეგუება მოსინჯვას, ცდას ეყრდნობა [57].

ობიექტივაციის, როგორც მეცნიერულად ღირებული ცნების საფუძველზე დ. უზნაძემ ნათელი გახადა ადამიანის განწყობის სპეციფიკა და ორიგინალურად დაადგინა ფსიქიკური ცხოვრების ორი დონე: დონე განწყობისა და დონე ობიექტივაციისა. განწყობის დონეზე ქცევის სუბიექტი ისეა ჩართული ქცევაში, რომ გარე სინამდვილე საგანგებო ყურადღებას არ საჭიროებს, არ უპირისპირებს თავის თავს და მისგან გამოყოფას არ თვლის აუცილებლად. მაგალითად, ცხოველის ინსტინქტური ქცევა ან ადამიანის ჩვეული, მექანიზირებული მოქმედებები. ასეთ ქცევას აქტუალური მოთხოვნილების საფუძველზე შექმნილი განწყობა განსაზღვრავს, მისი აქტივობა განწყობითაა გაშუალებული. „ცნობიერებაში მხოლოდ ის მონაკვეთი აისახება, რომელიც ცოცხალი ორგანიზმის აქტუალური მოთხოვნილების დაკმაყოფილებაზე მიმართულ მოქმედებათა მიზანშეწონილი მიმდინარეობისთვისაა საჭირო. თვით ეს სინამდვილე კი, ან რომელიმე მხარე სუბიექტის ყურადღების გარეშე რჩება. იგი არ წარმოადგენს მის ობიექტს, არ წარმოადგენს საგანს, რომელიც საგანგებოდ იპყრობს მის ყურადღებას“ [20; 116]. განწყობის დონეზე გაშლილი ქცევა „ცვლილებათა რიგის უწყვეტ ნაკადს წარმოადგენს“, აქ მოვლენათა იგივეობა შეუძლებელია. ქცევის ერთი რგოლი შეუწყვეტლივ მისდევს მეორეს. ამ შემთხვევაში ქცევის სუბიექტი პრაქტიკული და მომხმარებელი სუბიექტია.

ობიექტივაციის დონეზე ქცევაში აზროვნება ჩაერთვის. ადამიანისათვის სპეციფიკური ისაა, რომ, როცა განწყობის დონეზე გაშლილი ქცევა როგორღაც წინ აღარ მიდის, ან ბრკოლდება, იგი წყვეტს განწყობისეულ მოქმედებას, ფერხდება და თვით ქცევის აქტი საგანგებოდ დაკვირვების საგნად იქცევა. ასეთ აქტს დ. უზნაძემ ობიექტივაციის აქტი უწოდა: „ის სპეციფიკური აქტი, რომელიც ადამიანის მოქმედებათა ჯაჭვში ჩართულ საგანს ან მოვლენას გამოჰყოფს, შეაჩერებს და დაკვირვების საგანგებოდ, დამოუკიდებელ ობიექტად აქცევს, შეიძლება ობიექტივაციის აქტის სახელწოდებით აღვნიშნოთ“ [20; 114].

დ. უზნაძის მიხედვით, ობიექტივაციის აქტს შემდეგი თავისებურება ახასიათებს: 1. ობიექტივაცია განწყობისეული ქცევის შეწყვეტას, ერთხანს შეჩერებას ნიშნავს. პრაქტიკული დამოკიდებულების ნაცვლად სინამდვილესთან თეორიული კავშირი მყარდება მისი შემეცნების, უფრო ზუსტი, დეტალური ასახვის მიზნით. ქცე-

ვა იმ საფეხურზე ჩერდება, რომელზეც მას ობიექტივაციის აქტმა მოუსწრო [20; 154].

2. ობიექტივაცია ქცევის მიმართულების შეცვლაა. იმპულსური ქცევიდან სუბიექტი თეორიულ ქცევაში გადაერთვება. ობიექტივაცია შემეცნებითი აქტივობის აუცილებელ პირობად იქცევა.

3. ობიექტივაციის გზით სინამდვილის რომელიმე სფეროს უფრო ზუსტი და მთლიანი ასახვაა შესაძლებელი [20; 154].

4. ობიექტივაცია „ცნობიერებას არ აძლევს პირველად შინაარს, არამედ ასეთი შინაარსები მანამდეა წარმოდგენილი ცნობიერებაში“, ობიექტივაცია კი არ ჰქმნის საგანს (ფართო გაგებით), არამედ იგი განწყობისეულ დონეზეა მოცემული. ობიექტივაცია ხელმეორედ მიმართვაა საგანზე, მის თეორიულ პლანში განხილვაა უკეთ ასახვის მიზნით.

ობიექტივაციის ამ თვისებების გათვალისწინების საფუძველზე დ. უზნაძემ მიიჩნია, რომ „ერთადერთი ფუნქცია, რომელიც ობიექტივაციის პროცესს უდევს საფუძვლად უსათუოდ ის ფუნქციაა, რომელსაც ადამიანის მეტყველება ყურადღების სახელწოდებით აღნიშნავდა“ [19; 155]. ყურადღება ის პირობაა, რომლითაც შესაძლებელია ობიექტზე ცნობიერების ხანგრძლივად შეჩერება. შეჩერება ყურადღების ნამდვილ ნიშნად, მის არსადაა მიჩნეული და არ შეიძლება ვილაპარაკოთ ყურადღების შესახებ იქ, სადაც ეს მომენტი არ არის ნაგულისხმევი. ამით ნებისმიერ ყურადღებასა და ობიექტივაციას შორის ფსიქიკური საზღვარი წაიშალა.

დ. უზნაძემ ობიექტივაციის აქტის შემოტანით თავდაპირველად უარყო ყურადღება როგორც დამოუკიდებელი ფსიქიკური ფუნქცია; როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, პასიური ყურადღება მან განწყობის გამოვლენად ჩათვალა, ხოლო აქტიური ყურადღება ობიექტივაციის აქტზე დაიყვანა.

ყოველივე ამ ვითარების გასათვალისწინებლად საჭიროდ მიგვაჩნია შევჩერდეთ იმ კრიტიკულ შენიშვნებზე, რომლებიც დ. უზნაძემ ერთ დროს ყურადღების მიმართ გამოთქვა.

„ჩვეულებრივად ყურადღების განსაზღვრისას სამ მომენტს თვლიდნენ ფუნდამენტალურად: პირველი — რომ ყურადღება ჩვენზე მოქმედ შთაბეჭდილებათა სიმრავლის გამო, მათ შორის გარკვეული რიცხვის შერჩევას აწარმოებს; მეორე — რომ ამათზე ჩვენი ფსიქიკური ენერგიის კონცენტრაცია ხდება, და მესამე — რომ ამის გამო შერჩეული შთაბეჭდილებები უფრო ნათლად, უფრო ცხადად, უფრო მკაფიოდ არიან წარმოდგენილნი ცნობიერებაში,

ვიდრე უამისოდ იქნებოდნენ“ [19; 141]. დ. უზნაძის მიხედვით, არც ერთი აღნიშნული მომენტი არ შეიძლება დაეუკავშიროთ ყურადღების ცნებას და კრიტიკას იწყებს მისი პირველივე მომენტიდან. შერჩევა, ამბობს იგი, შინაარსეული კატეგორიაა, მრავალი შთაბეჭდილებიდან ცნობიერებაში შემოდის ის, რომელსაც სხვათა წინაშე რაღაც გარკვეული უპირატესობა აქვს. არ შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ყურადღება ახდენდეს მრავალი შთაბეჭდილებიდან რომელიმეს შერჩევას, რადგანაც იგი წმინდა ფორმალური ფუნქციაა, ფუნქცია ცნობიერების შინაარსთა სიციხადის ხარისხის ამაღლებისა და მეტი არაფერი [19; 142].

ყურადღების საქმე მხოლოდ ამა თუ იმ შინაარსთა განათებაა და არა ის, თუ რა შინაარსი შეაჩიოვს. ამ აზრის ნათელსაყოფად, დ. უზნაძე, ვუნდტისა და ლოტცეს მსგავსად, ყურადღებას პროექტორს ადარებს, რომელიც სხვადასხვა მიმართულებით ისვრის სხივებს და ანათებს. მაგრამ ის, თუ რა მოხვედრა ამ სხივებში, სულ არაა დაკავშირებული სხივების სტრუქტურასთან, მას სხვა შინაარსეული სფუქველი უნდა გააჩნდეს [19; 142]. ამით ყურადღების ცნებიდან გამოვიდა მისი ერთ-ერთი მომენტი — შერჩევა.

ყურადღების კონცენტრაცია ფსიქიკური ენერგიის მაქსიმალურ დაძაბვას გულწაფლობას. ასეთი ფსიქიკური აქტუოება, წერს უზნაძე, შესაძლებელია როგორც აღქმის, ისე რეპროდუქციისა და აზროვნების შემთხვევაში. „თუ ყურადღების კონცენტრაცია ფსიქიკური ენერგიის ამა თუ იმ მიმართულებით უპირატეს აქტივობაში მდგომარეობს, მაშინ ცხადია, ყურადღების ცნება სპეციფიკურს არაფერს შეიცავს და იგი მთლიანად ფსიქიკური ფუნქციების ძირითადი ფორმების ჩვენი აღქმის, წარმოდგენებისა და აზროვნების — გაცხოველებული აქტივობის ცნებას ემთხვევა და შეიძლება ითქვას, უნაშთოდ მათში ილესება. მაშასადამე, ყურადღება, როგორც ფსიქიკური ენერგიის კონცენტრაცია, მისი გარკვეული მიმართულებით გაცხოველებული მუშაობის ცნება, სრულიად ზედმეტია: მისთვის მართლა არ რჩება ადგილი ფსიქოლოგიაში“ [19; 143]. ამის ნათელსაყოფად იგი ემოციებზე მიუთითებს, ყურადღების მიპყრობით ემოცია სრულიად ქრება.

დ. უზნაძის აზრით, არც ისაა მართებული, თითქოს ყურადღება ცნობიერების შინაარსთა სიციხადის ღონის ამაღლებას ემსახურება, რომ მის გარეშე შეუძლებელი იყოს ამა თუ იმ ფსიქიკური შინაარსის ცხადი წარმოდგენა. ფსიქიკურ შინაარსთა ცხადი წარმოდგენა დამოკიდებულია აღქმაზე, წარმოდგენაზე, აზროვნებაზე [19; 144].

ამრიგად, ზემოჩამოთვლილი სამივე მომენტის უარყოფით ყურდლების ცნება დაცარიელდა და დ. უზნაძე მისთვის აღარ დაუტოვებია ადგილი ფსიქოლოგიაში.

თუ არა ყურადღება, მაშ რა უნდა ედოს საფუძვლად ცნობიერების შინაარსთა ცხად აღქმას? დ. უზნაძის აზრით, ასეთი საფუძველი პიროვნების მთლიან-პიროვნულ მდგომარეობაში, მის განწყობაში უნდა ვეძიოთ. ამ დებულების დასადატურებლად იგი შემდეგ მაგალითზე მიუთითებს: „ვთქვათ სასეირნოდ წასვლა დავაპირე. ჩავეიცვი, დავიხურე, ელექტრონის ღუმელი გამოვთიშე, გასაღები ვნახე, ოთახი გამოვკეტე და ბოლოს ქუჩისაკენ გავეშურე. არ გადის დიდი ხანი და ერთბაშად ჩემში ეკვი ისადგურებს გამოვთიშე კი ღუმელი? დავკეტე კი ოთახი? და იძულებული ვხდები, ყველაფრის ამის შესამოწმებლად უკანვე დავბრუნდე“ [19: 145].

დ. უზნაძის მიხედვით, ყველა დასახელებული აქტი: ელექტრონის გამოთიშვა, ოთახის დაკეტვა და სხვა მექანიკურად მიმდინარეობს, ისე რომ ყურადღების აქტივობა არაა საჭირო, თუმც ცნობიერებაში თითოეული საგნობრივი შინაარსი ცხადად განიცდებოდა. „რავინდ მექანიკურადაც უნდა გამომეთიშა ღუმელი, მომეძებნა გასაღები, დამეკეტა კარები, ჯერ ღუმელი უნდა დამცნახა წათლად, ისე როგორც გამტარიც, რომლითაც იგი ჩართული იყო ელექტრონის ქსელში“ [19: 145]. მსგავსი იმპულსური ქცევები ყურადღების საგანგებოდ მიმართვასა და შეჩერებას არ საჭიროებს. მათი განხორციელებისათვის იმპულსურად აღმოცენებული ცნობიერი ასახვაც საკმარისია. უზნაძის მიხედვით, ცნობიერების შინაარსთა ცხად გაცნობას სხვა უფრო ღრმა პიროვნებისეული ძირები უნდა გააჩნდეს. განწყობის თეორიის საფუძველზე ამ საკითხის გადაწყვეტა მისთვის გასაგებია. სასეირნოდ წასვლის მოთხოვნილებამ სუბიექტში სათანადო განწყობა გამოიწვია, შესატყვისის სიტუაციაში მყოფი სუბიექტის ცნობიერებაში ის შინაარსები შემოვიდნენ, რომელნიც განწყობისეული ქცევის განხორციელებისათვის აუცილებელი იყო. ამრავალი შთაბეჭდილებიდან შესატყვისის საგნობრივი შინაარსების შერჩევას განწყობა ახდენს, რადგანაც დ. უზნაძის განწყობა, უპირველეს ყოვლისა, შინაარსეული კატეგორიაა, განწყობა ყოველთვის რაიმე კონკრეტულ შინაარს გულისხმობს [19: 150]. თუ მრავალი შთაბეჭდილებიდან შესატყვისი შინაარსი განწყობის საფუძველზე შეირჩევა, განწყობა უნდა განსაზღვრავდეს ყურადღების ორ დანარჩენ მომენტსაც: ფსიქიკური ენერგიის კონცენტრაციასა და ამა თუ იმ შინაარსის ცხად გაცნობას.

მაგრამ ყურადღების ცნება სრულიად ზედმეტია ფსიქოლოგიაში? ამ აზრს განწყობის თეორიის ავტორი არ ეთანხმება. ნამდვილი ყურადღება დ. უზნაძისათვის ნებისმიერი, აქტიური ყურადღებაა, რომელიც ამა თუ იმ საგნობრივ შინაარსზე ცნობიერების შეჩერებას გულისხმობს. მისი აზრით, ყურადღების არსი სწორედ აქ უნდა ექძიოთ. „ყურადღებისათვის შეჩერების მომენტი უნდა ჩაითვალოს დამახასიათებლად და ყურადღებაზე სწორედ იქ შეიძლება ვილაპარაკოთ, სადაც ამ ნიშანთან გვაქვს საქმე“ [19; 147].

როცა ქცევა იმპულსურია, თითოეულ შინაარსზე ცნობიერების შეჩერება არაა საჭირო, ღუმელის გამოთიშვა, კარების დაკეტვა, და სხვა ყურადღების გარეშე ხდება, ამისათვის განწყობის არაუბოძაც საკმარისია. სულ სხვა მდგომარეობასთან გვაქვს საქმე, როცა იმპულსური ქცევა ფერხდება. „ვთქვათ, გასაღები არ ეპორჩილება ჩემს იმპულსს და იგი საჭირო მამართლებით აღარ ტრიალებს, რა ხდება მაშინ? მაშინ მე იძულებული ვიქნები ასე მოვიქცე. ამოვიღო გასაღები კლიტიდან და ენახო, რა დაემართა მას: მე რომ ჭიბიდან გასაღები ამოვიღე და საჭირო გასაღებად აღვიქვი, განა ეს მართლა ის გასაღებია რადაც მე მომეჩვენა, თუ რომელიმე სხვა? ანდა ხომ არ არის რაიმე ცვლილება მასში, რომ ხელს უწყობდეს მის წესიერ ფუნქციობას? შესაძლოა თვითონ კლიტე გავხადო ჩემი საგანგებო დაკვირვების საგნად...“ [19; 152]. ამ შემთხვევაში სუბიექტი წყვეტს ჩვეულ ქცევას და თვითონ ქცევა ხდება დაკვირვებისა და შესწავლის საგანი. ამრიგად, „როცა რომელიმე იმპულსური ქცევის პროცესში მდგომარეობა რთულდება და ამა თუ იმ ცნობიერი შინაარსის აქტუალური ფორმა ეფექტს არ იძლევა, სუბიექტი იძულებული ხდება, თავისი ქცევა — ეს გარკვეული პრაქტიკული ურთიერთობა სინამდვილესთან შეაჩეროს და საბოლოოდ ამოცანის გადასაჭრელად, წინასწარ, ქვემდებარე შინაარსის ობიექტივაცია მოახდინოს“ [19; 153]. ამ დებულების საფუძველზე დ. უზნაძემ პასიური ყურადღება განწყობაზე დაიყვანა, ხოლო აქტიური — ობიექტივაციაზე. მისთვის ნებისმიერი ყურადღება და ობიექტივაცია ერთმანეთისაგან განუსხვავებელი ფსიქიკური აქტებია. „ყურადღებას მხოლოდ იქ შეიძლება ჰქონდეს ადგილი, სადაც საქმის ვითარება სიტუაციის ამა თუ იმ შინაარსეული მომენტის შემეცნების ასახვას და როგორც ამ უკანასკნელის აუცილებელ პირობას, მის ობიექტივაციას მოითხოვს“ [19; 156].

უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ დ. უზნაძე ბოლომდე ამ შეხედულების არ დარჩენილა. მან უკანაქცნელად დაწერილ ნაშრომში „განწყობის თეორიის ძირითადი დებულებები“ თავისი პირვანდელი აზრი

შეცვალა. ყურადღება სრულად დამოუკიდებელ, სპეციფიკურ ადამიანურ ფუნქციად და ცნობიერ მოვლენად ჩათვალა. მისი აზრით, არაცნობიერი ყურადღება არ არსებობს [42; 196]. ამას გარდა, ხაზგასმით მიუთითა ყურადღებისა და ობიექტივაციის აუცილებელ განსხვავებაზე [42; 197]. დ. უზნაძის უკანასკნელი მოსაზრების მიხედვით, ყურადღებმა მოქმედება ობიექტივაციითა განსაზღვრული, იგი მის წინასწარ აუცილებლობას გულისხმობს. ობიექტივაციის აქტი წინ უსწრებს და მასალას იძლევა ყურადღების სამოქმედოდ [42; 197]. ის, ვინც ყურადღების კვლევას შეეცდება განწყობის თეორიის თვალსაზრისით, გვერდს ვერ აუვლის ყურადღების ცნების უზნაძისეულ გაგებას.

ობიექტივაციის აღმოჩენით დ. უზნაძემ „სოციალურად განსაზღვრულ განწყობაზე“ მიუთითა, ადამიანი არა მარტო აქტუალური მოთხოვნილების იმპულსით მოქმედებს, არამედ მაშინაც, როცა სიტყვიერი სინამდვილე (მეორე სინამდვილე) ძალაში. ცხოველმა არაფერი იცის არც სამყაროსა და არც თავისი თავის შესახებ, ადამიანი კი საკუთარ თავს სამყაროს წევრად განიცდის და საკუთარი არსებობაც მისთვის ცნობიერია. საჭიროების შემთხვევაში მისი ქცევა და გარემოცული ქვეყანა თეორიულ პლანში განიხილება.

განწყობის პლანში მომხდარი ასახვისაგან განსხვავებით, ფსიქიკური ცხოვრებმა მეორე დონეზე ასახვა იგივეობის ლოგიკურ პრინციპს ეყრდნობა, რომელიც აუცილებელია შემეცნებითი აქტივობისათვის. „წამოვადგენებთ თუ არა ჩვენს მიერ ობიექტივირებული სინამდვილის მონაკვეთის ერთი რომელიმე მხარის იდეას, ჩვენ იმწამსვე მეორეზე გადასვლა გვიხდება. შემდეგ მესამეზე და ა. შ. სანამ ამჟამად ჩვენთვის საინტერესო საგანს მთლიანად არ ამოვწურავთ. მაგრამ გადავდივართ რა ერთი მხარიდან მეორეზე, ჩვენ მაინც ვერ ვუახლოვდებით ამოცანის დამაკმაყოფილებელ გადაჭრას, თუ არ დავუშვით, რომ თითოეული ჩვენს მიერ განხილული მხარე მთელი ამ ხნის განმავლობაში თავის უცვლელ იგივეობას ინარჩუნებს, იგივეობას, რომელიც მთლიანი საგნის ხატის აღსადგენად ამ მხარეების ნიადაგზე პირდაპირ აუცილებელია“ [20; 116].

დ. უზნაძის უდიდესი აღმოჩენა ისაა, რომ მასთან ობიექტივაცია სოციალური ქცევის მექანიზმია [42; 191]. ობიექტივაციით გაშუალებული შემეცნებითი პროცესებმა შედეგებით ცალკეული ინდივიდი სოციალურ პროვინებად იქცევა, რადგან შემეცნებითი შედეგები (ფართო გაგებით) სხვების კუთვნილებაც ხდება.

დ. უზნაძის მიხედვით, თვით აქტუალური მოთხოვნილების საფუძველზე მიმდინარე ქცევაც არაა შემოსაზღვრული სუბიექტის პი-

რადი ინტერესებით, იგი სხვა ინდივიდსაც ითვისებს. მით უმეტეს, ობიექტივირებული სუბიექტმა ინტერესები უფრო ფართოა და ზოგადი, რადგან სუბიექტის ქცევა სოციალური მიზნითაა დეტერმინირებული. „Объективация дает человеку силу освободившись от господства личной, обязательно в данный момент действующей потребности, обратится к заботам о возможности удовлетворения потребностей другого человека, как, впрочем и своих собственных будущих и возможных. Мы могли бы сказать, что человек сделался в истинном смысле человеком лишь с тех пор, как он базируясь на способности объективации и поняв объективное, получил возможность уйти от безусловного господства настоящего и личного и подчинить снова активность требованиям и запросам, существующим вне личного и актуального, т. е. он сделался человеком в истинном смысле слова, лишь с тех пор как он приобрел способность трудиться“ (42;191).

დ. უზნაძის მიხედვით, ობიექტივაცია მხოლოდ აზროვნების წანამძღვარია და არა თვითონ აზროვნება. იგი მხოლოდ საკითხის დასმაა „რა არის ეს“ და არა მისი გადაწყვეტა. შეშფიცების შედეგების მოღწევამდე შესაძლებელია სუბიექტმა მრავალჯერ მოახდინოს ობიექტივაცია, სანამ საგანს მთლიანად არ შეიშფიცებს და მას მრავალმხრივ არ განიხილავს. ობიექტივაცია მხოლოდ ბიძგს აძლევს სუბიექტს შეშფიცებითი აქტივობისათვის. იგი საკითხის გაჩენაა მისი გადაწყვეტის მიზნით და ამდენად მომენტალურია, აზროვნება კი დროში გაშლილი პროცესია, რომელიც თავის მხრივ სხვა ფსიქიკურ პროცესებს ჩაირთავს. „რასაკვირველია ობიექტივაციის აქტი აუცილებელი, მაგრამ არა საკმარისი პირობაა იმისათვის, რომ მოხერხდეს ამ უპირატესობის მოპოვება. მხოლოდ აზროვნების შედეგად ახერხებს ადამიანი ამ უპირატესობის განხორციელებას. მისი მიზნებისა და განხრახვების შესატყვის განწყობათა ნებისმიერად შექმნა მხოლოდ ობიექტივაციის აქტით რადი არის განპირობებული. იმისათვის, რომ ადამიანმა ამ უპირატესობას ხორცი შეასხას, აზროვნებაა საჭირო. ამ უპირატესობის შინაარსობრივ აღჭურვას აზროვნება იძლევა, თვითონ ობიექტივაციის აქტი შინაარსს მოკლებულია და შინაარსს ვერ შეუქმნის. იგი მხოლოდ შეშფიცებითი პოზიციას და არა თვითონ შეშფიცება“ [7; 23]. ობიექტივირებული საკითხის გადაწყვეტა, იმის მიხედვით თუ რა სიძნელისაა იგი, დროის მეტ-ნაკლები ხანგრძლივობით განისაზღვრება. მაგალითად, როცა ადამიანი ფეხს წამოკრავს ქვას და ძლივს მოახერხებს სხეულის წონასწორობის შენარჩუნებას, აუცილებლად დასევამ საკითხს: რა საგანია ის, რასაც შე-

ემლო მისი ძირს დაცემა. ამ შემთხვევაში ობიექტივირებული საკითხი მარტივად წყდება, თურმე ქვა ყოფილა, რომელიც მანამდე არ შეუმჩნევია. მაგრამ სულ სხვა მდგომარეობაა, როცა ობიექტივაციის შედეგად დასმული საკითხი იქვე არ წყდება და ხანგრძლივი შემეცნებითი აქტივობაა საჭირო. შესაძლებელია კემშარიტმა მეცნიერმა რომელიმე რთული საკითხის გადაწყვეტას მთელი სიცოცხლე შეაღოს და შედეგს მაინც ვერ მიაღწიოს, ერთი საკითხის გადასაჭრელად მან მრავალჯერ ობიექტივაცია მოახდინოს. შემეცნებითი აქტივობა სხვა ფსიქიკური პროცესების ჩართვასაც გულისხმობს. ორივე დასახელებულ შემთხვევაში ობიექტივაცია აუცილებელი პირობაა აზროვნებისა, განსხვავება ისაა, რომ ერთ შემთხვევაში საკითხი სწრაფად წყდება, მეორე კი ხანგრძლივი შემეცნებითი აქტივობას მოითხოვს. ობიექტივაცია მხოლოდ საკითხის გაჩენაა მისი გადაწყვეტის მიზნით, აზროვნება კი დროში გაშლილი ფსიქიკური აქტივობაა.

ობიექტივაცია არაა აზროვნება, მაგრამ ხომ არ არის შესაძლებელი მისი გაიგივება გაცნობიერებასთან ამ სიტყვის ჩვეულებრივი გაგებით? ამ საკითხზე თავის აზრს გვაწვდის ზ. ზოჯავა [44]. განწყობის თეორიის თანახმად, ასეთი გაიგივება დაუშვებელია. ობიექტივაციისა და გაცნობიერების ცნებები ერთმანეთს არ ემთხვევა. შესაძლებელია საგანი არ იყოს ობიექტივირებული, მაგრამ ცნობიერების აპაზღვრებში იყოს მოქცეული. მაგალითად, როცა სუბიექტი გარეთ გადის სასეირნოდ, იღებს გასაღებს და კარს კეტავს, იგულისხმება, რომ მან აღიქვა გასაღები, იგი ცნობიერების ფაქტია, წინააღმდეგ შემთხვევაში ამ აქტს ვერ შეასრულებდა. ის, რაც სუბიექტის მიერ აღიქმება, გაცნობიერებულია. ობიექტივაცია მაშინაა საჭირო, როცა ეს წინასწარი აღქმა ქცევის განხორციელებისათვის საკმარისი აღარაა და ქცევა ფერხდება. ობიექტივაცია ხელშეორედ, განმეორებული აღქმაა საგნისა და მისი შემეცნების მიზნით, პირველად აღქმული საგანი აზროვნების საგნად იქცევა. ზ. ზოჯავას მოსაზრებაზე დაყრდნობით შეიძლება ითქვას: ის, რაც გაცნობიერებულია, შექლება არ იყოს ობიექტივირებული.

ისმის საკითხი: რა უნდა განსაზღვრავდეს ობიექტივაციის ნიადაგზე აღმოცენებულ შემეცნებით აქტივობას, რა უნდა იყოს მისი ფსიქოლოგიური მექანიზმი?

დ. უზნაძის განწყობის თეორიის თანახმად, სუბიექტის ქცევის განწყობა განსაზღვრავს. „ცნობიერი ფსიქიკური პროცესების აღმოცენებას წინ უსწრებს მდგომარეობა, რომელიც ვერაფრითარ შემთხვევაში არაფსიქიკურ, მხოლოდ ფსიქოლოგიურ მოვლენად ვერ ჩაითვა-

ლება“ [20; 88]. დ. უზნაძის განწყობა ისეთი არაცნობიერი ფსიქიკური რეალობაა, რომელიც ცნობიერი ფსიქიკური პროცესების აღმოცენებას წინ უსწრებს და განაზღვრავს მათი მოქმედების შედეგებს. განწყობა სუბიექტის მთლიან-პიროვნული მდგომარეობაა, მზაობაა ამა თუ იმ ქცევის განხორციელებისათვის. იგი სუბიექტის არსებობის ისეთი მოდუსია, რომელიც ერთ ფოკუსში უყრის თავს ქცევისათვის სამოქმედო ძალებს, რადგან გარე სინამდვილესთან არა ცალკეული ფსიქიკური აქტები, არამედ მთლიანი სუბიექტი ამყარებს ურთიერთობას. განწყობის აღმოცენებას ორი პირობა უდევს საფუძვლად: სუბიექტის აქტუალური მოთხოვნილება და ამ მოთხოვნილების დაკმაყოფილებისათვის შესაბამისი ობიექტური სიტუაცია. ამრიგად, განწყობაში როგორც მთლიან-პიროვნულ მდგომარეობაში ერთდროულადაა ასახული სუბიექტის მოთხოვნილებაცა და მისი შესაბამისი გარემოც. დ. უზნაძის განწყობა არა ზოგადი, არამედ ყოველთვის რაიმე კონკრეტული შინაარსისადმი, ქცევის გარკვეული მიმართულებისადმი მზაობაა. როცა მიზანი მიიღწევა და ქცევა დასრულდება, ერთი განწყობა გზას უთმობს მეორეს. განწყობა ქცევის ფსიქოლოგიური მექანიზმია, რომლის გარეშეც წარმოუდგენელია ცოცხალი ორგანიზმის გარემოსთან ურთიერთობა.

დ. უზნაძის თეორიის მიხედვით, ცხოველსა და ადამიანს შორის „არის რაღაც საერთო, რომელიც უფლებას გვაძლევს ორივე ცოცხალ ორგანიზმებად ჩავთვალოთ“ [20; 104]. ასეთი „საერთო განწყობაა, თუმც ცხოველი და ადამიანი განვითარების სხვადასხვა საფეხურზე დგანან. ცხოველისაგან განსხვავებით, ობიექტივაცია ადამიანის კუთვნილებაა, როგორც სოციალური არსებისა და „სწორედ ამიტომ განწყობა წამყვან როლს აღარ ასრულებს მის ცხოვრებაში — იგი მოხსნილი სახით განაგრძობს მასთან არსებობას, ხოლო წამყვანი როლი ობიექტივაციის ნიადაგზე აქტივირებულ აზროვნებას ეკისრება“ [20; 105].

ფსიქიკის ცხოვრების მეორე დონის აღმოჩენით დ. უზნაძემ შემეცნებითი აქტივობის ან შემეცნებითი ქცევის ფსიქოლოგიური მექანიზმი აღმოაჩინა. „გარე სინამდვილე სოციალურ არსებობაზე ორჯერ ახდენს გავლენას — პირდაპირ, — უშუალოდ მოქმედ გაღიზიანებისა და არაპირდაპირ, სიტყვიერი სიმბოლოს საშუალებით, რომელსაც საკუთარი დამოუკიდებელი შინაარსი არ გააჩნია და მხოლოდ წარმომადგენელია სხვა რაიმე უცხო გაღიზიანებისა: ადამიანი აღიქვამს ან სინამდვილეში მიმდინარე პროცესების უშუალო გავლენას. ან იმ სიტყვიერ სიმბოლოთა ზემოქმედებას, მათ რომ სპეციფიკურ ფორმაში წარმომადგენენ“ [20; 106].

დ. უზნაძის განწყობის თეორიის მიხედვით, გარემოს უშუალო ზემოქმედების დროს გაშლილ ქცევასაც განწყობა უდევს საფუძვლად და ვერბალურ პლანში რეპრეზენტირებულ სინამდვილესაც. ადამიანთან აზროვნების აქტიურ მიმდინარეობას ობიექტივაციის საფუძველზე შექმნილი განწყობა წარმართავს. ობიექტივაციის, ფსიქიკის განვითარების ამ უმაღლეს საფეხურზე, განწყობის სუბიექტურ ფაქტორს გნოსტიკური მოთხოვნილება წარმოადგენს, ხოლო ობიექტურ ფაქტორს — პრობლემური სიტუაცია. ამით განწყობის თეორიის ავტორმა მის მიერ შექმნილი განწყობის ცნება გააფართოვა და ადამიანური განწყობის სპეციფიკა დაგვანახვა.

ობიექტივაციის შემთხვევაში ამა თუ იმ მიმდინარე ქცევის შეჩერება ან შეწყვეტა ფიზიკურ შეჩერებაა და შეწყვეტას როდი ნიშნავს, არამედ სუბიექტის აქტივობასა და განწყობის ერთი სახის მეორეთი შეცვლას, პრაქტიკული დამოკიდებულების ნაცვლად გარემომცველ საგნებთან თეორიული დამოკიდებულების დამყარებას. როგორც ნ. ელიაშვილი მიუთითებს: ობიექტივაციის აქტის გამომხატველი შეჩერების ფსიქოლოგიურ შინაარსს სუბიექტ — ობიექტის დაპირისპირება შეადგენს [7]. განწყობის დონეზე ერთხელ უკვე აღქმული საგანი ობიექტივაციის გზით ცალკე გამოიყოფა და აზროვნების ობიექტად იქცევა. იგივე, იდენტური საგანი ახლა შემეცნებით პლანში განიხილება. ობიექტივაციის საშუალებით ადამიანი თავისი მიზნებისა და ამოცანის შესატყვისად, ნებისმიერად ქმნის და წარმართავს საკუთარ განწყობას, რომელიც შემეცნებითი აქტივობის ძრავს წარმოადგენს.

დ. უზნაძის მიერ შემოტანილი ობიექტივაციის აქტის მეცნიერული კვლევა მისმა მოწაფეებმა განაგრძეს და ექსპერიმენტულად დაასაბუთეს ობიექტივაციის უდიდესი მნიშვნელობა შემეცნებითი აქტივობის აღმოცენებაში. ნ. ელიაშვილმა მრავალი წლის ექსპერიმენტული მუშაობის შედეგად საფუძვლიანად დაამუშავა აზროვნების პრობლემა განწყობის თეორიის თვალსაზრისით. ავტორი შემეცნებითი აქტივობის საფუძვლად ობიექტივაციის ნიადაგზე აღმოცენებულ განწყობას მიიჩნევს.

ობიექტივაციის საკითხს მიუძღვნა რამდენიმე ექსპერიმენტული შრომა ა. მოსიაშვილმა. პედაგოგიური ფსიქოლოგიის თვალსაზრისით განსაკუთრებით აღნიშვნის ღირსია მისი შრომა „წერა-კითხვის სწავლების ფსიქოლოგიური საფუძვლები“, რომელშიც ექსპერიმენტულადაა დადასტურებული ობიექტივაციის უდიდესი როლი წერა-კითხვის სწავლების პროცესში.

§ 3. თანამედროვე შეხედულებები ყურადღების შემახივ

ყურადღება, როგორც მთლიანი პიროვნების ფსიქიკური თვისება. პირველად ვ. შტერნმა დაახასიათა. ყურადღება არის ისეთი პიროვნული მდგომარეობა, რომელიც მისი საქმიანობის უშუალო წინასწარ პირობას წარმოადგენს. მისი არსებითი ნიშნებია: მიზნის სიცხადე და ფსიქიკური ძალების კონცენტრაცია ამა თუ იმ მიზნის შესრულებისათვის [60]. როგორც უნდა იყოს ყურადღება, სპონტანური თუ რეაქციული, შტერნის აზრით, მათი აღმოცენების მიზეზი მხოლოდ პიროვნებაში უნდა ვეძიოთ. გარეგანი გამღიზიანებელი ვერ გამოიწვევს ყურადღებას თუ მისი საბაზი პიროვნებაში არ არის მოცემული (მაგალითად, ბავშვი ოდნავ წამოტირებაზე დედა იღვიძებს, ზოგჯერ კი ძლიერ გამღიზიანებელს უყურადღებოდ ტოვებს). რადგან რეაქციული ყურადღების მიზეზი პიროვნებაში უნდა ვეძიოთ, მაშინ სრულიად გასაგებია მისი ნებისმიერი ამოქმედება სპონტანური ყურადღების შემთხვევაში. ყურადღების ნებისმიერი ამოქმედება პიროვნების აქტივობითაა განსაზღვრული.

შტერნს ყურადღების ამოქმედების ასეთ პიროვნულ ძრავად ინტერქტი მიაჩნია. ჯერ ერთი, შტერნამდეც ამის შესახებ ყურადღების მრავალი მკვლევარი მიუთითებდა. ამას გარდა, ყურადღება შეიძლება აქტიურად მოქმედებდეს მაშინაც, როცა საგანი არაა საინტერესო. შტერნთან ორიგინალური ისაა, რომ ყურადღება მთლიან-პიროვნული თვალსაზრისითაა განხილული. მიზნობრივი სუბიექტი ყოველთვის რაღაც საქმიანობაშია ჩართული, ყურადღება კი ამ საქმიანობის განხორციელების აუცილებელ პირობას წარმოადგენს. მართალია, შტერნმა ყურადღება მთლიანობის პოზიციიდან დაახასიათა. მაგრამ „ეს მთლიანობა ყველგან და ყოველთვის სიმრავლის ერთიანობაა“ [1: 185]. სამართლიანად შენიშნავს ერ. აბაშიძე: „შტერნთან არაა ნაჩვენები თუ როგორ ხდება ამ მრავლიანობის გაერთიანება ერთ პიროვნებაში. შტერნის უდიდეს დამსახურებად მიაჩნიათ ის, რომ ფსიქიკური სუბიექტის მთლიანობა აღიარა, მაგრამ მის პოძღვრებას დაუძლეველი ნაკლი აქვს: „რეალურ ყოფიერებაში თვით სუბიექტი კი არ მონაწილეობს როგორც ერთიანობა, არამედ მხოლოდ მისი დისპოზიციები. ფსიქიკურის სუბიექტად დისპოზიცია გვევლინება და არა პერსონა“ [1: 288].

ჰენინგმა თავის ფუძემდებელ შრომაში „ყურადღება“ ხაზი გაუსვა სუბიექტის წინასწარი მზადყოფნის მნიშვნელობას მოსალოდნელი შინაარსის შემჩნევაში. იგი ასეთ მზადყოფნას „Residuen“-ს უწოდებს, რომელიც გამოცდას ეყრდნობა და სტრუქტურული

ან გეშტალტური „Residuen კომპლექსია“¹. Residuen-ი ა და Residuen B სხვა არის, ვიდრე სიმულტანური Residuen კომპლექსი ან თუ Residuen-ი მაღალი მომზადებისაა, მაშინ მისი შესატყვისი ბუნდოვანი და შედარებით შორეული საგნებიც კი ყურადღებით განიცდება. მაგალითად, როცა ტაქისტოსკოპურად ექაპონირდება ერთი სახის ელემენტები (რიცხვების რიგი), მის შემდეგ ნაჩვენები ისეთი ნიშნები, როგორიცაა: ასოები, %, \$ და სხვა, ნათლად განიცდება. ამ ფაქტის დაქერით, პენინგმა მიუთითა, რომ ყურადღებული საგანი ყოველთვის საჭიროებს შესატყვისი Residuen-ის არსებობას, ამა თუ იმ საგნობრივი შინაარსის შემჩნევა მისი დახმარებით ხორციელდება.

ამავე შეხედულებას იზიარებდა და მსგავს ცდებს ატარებდა ფერებზე Ries-ი. მან დაამტკიცა, რომ პირველად ელემენტები ცუდად მოცემული კი არ არის, არამედ Residuen-ის გარეშე.

თანამედროვე უახლეს გამოკვლევებში ყურადღებას განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს და რიგი ავტორებისა მიუთითებენ, რომ ყურადღების მოქმედება განწყობითაა პირობადებული. უილიამ ქოლტი წერს: ყურადღების ცნება ფუნდამენტალური ცნებაა და უთუოდ უნდა შემოვიწახოთ [58; 108].

ყურადღება დინამიკური პროცესია და შეიძლება განვიხილოთ როგორც ცნობიერების გარკვეული საფეხური. დოლარდი და მილერი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებენ ყურადღებას სულიერი პროცესების წარმართვაში. ბული „ატიტუდეზა“ განიხილავს როგორც ემოციებისა და ყურადღების საფუძველს. მისი აზრით, ემოცია და ყურადღება ერთად უნდა იქნას შესწავლილი, როგორც ერთი ოპერაციის ნაწილები.

თანამედროვე ამერიკელი ფსიქოლოგის ბაროუსა (Rurrow) და მისი მიმდევრების ფსიქო-ბიოლოგიურ გამოკვლევებში ყურადღება ცენტრალურ ადგილს იკავებს [58]. მათი თვალსაზრისით, ყურადღება ბიონომიკური პროცესია, რომლითაც ორგანიზმი გარე სამყაროსთან კონტაქტს ამყარებს (ყურადღება გარემოსთან ორგანიზმის კოორდინაციის საშუალებაა). ყურადღების უფრო სპეციალიზირებული პროცესები ნიშნებისა და სიმბოლოების სახით ვითარდება მეტყველების პროცესში, ხოლო შემდგომში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება კოორდინირებული, სოციალური ფუნქციების განვითარებას. ლოგი-

¹ ყოველი შთაბეჭდილება ტვინში ტოვებს კვალს, რომელიც შეიძლება გავივით როგორც ნაღები, (Residuen), გზა ან დისპოზიცია. ეს რჩება მანამდე, სანამ შთაბეჭდილება არ რეპროდუცირდება ხელახლა.

კური აზროვნების დროს სიტყვები და სიმბოლოები უფრო მეტ გავლენას ახდენენ ყურადღების ფუნქციაზე. გარემოსთან შეგუება მართოზობიექტზე ყურადღების მიმართვას არ ნიშნავს, იგი შინაგან ხატებზეც უნდა იყოს მიმართული. ბაროუ ამ მხრივ ყურადღების ორ ტიპს ასხვავებს: 1. პირდაპირი (ეფექტური), ადამიანთა დამოკიდებულების მქონე, ფიზიკურ და სოციალურ გარემოსთან შესაბამისი, 2. რეფლექსიური და შინაგანი შეგუებისა. ავტორი საყურადღებო აზრს ავითარებს აღქმისა და ყურადღების დამოკიდებულების შესახებ. ყურადღებას ინტეგრალური მნიშვნელობა აქვს აღქმაში, ყურადღება პრეპერცეფციული განწყობაა, იგი განსაზღვრავს პერცეფციულ პასუხს. ინდივიდუალური და სოციალური მოტივაციის ფაქტორები გავლენას ახდენენ აღქმაზე. ყურადღება მთლიანი პერცეფციული პროცესის ის ნაწილია, სადაც ასეთი მოტივაციის ფაქტორები გადამწყვეტ როლს თამაშობს.

ჰების (Hebb) მიხედვით. ყურადღება არის პროცესი, რომლის შედეგად პერცეფციულ აქტებში პასუხის პელექტია ხდება. მკვლევარი იძლევა ელექტროენცეფალოგრამას, რომელიც გვიჩვენებს, რომ ტვინის ყოველი ნაწილი განუწყვეტელ აქტივობაშია და მომსვლელი გამღიზიანებლები ერთმანეთს უკავშირდება. სტიმულების მოქმედების შედეგად მომხდარი მოდიფიკაციები. უპირველეს ყოვლისა, ყურადღებასთან არის დაკავშირებული. ყურადღება მოქმეტალური ეფექტური რეაქტია — პოტენციალია პერცეფციული პასუხისა, იგი მნიშვნელოვანი ფუნქტიაა და არ შეიძლება დავაცილოთ პერცეფციის აქტიურ პროცესებს.

ბერლინი (Berlyne) მიუთითებს ყურადღების დიდ მნიშვნელობაზე გამოყენებითსა და პათოფსიქოლოგიაში. მის ადრინდელ შრომებში ვხვდებით ტერმინს „კონფლიქტი“. რომელიც დროის ერთ მომენტში ურთიერთშეუთავსებადი პასუხების გამოწვევის ხარისხის აღსანიშნავადაა ნახმარი. ბერლინის აზრით, ადამიანს აქვს თავდაცვითი რამდენიმე გზა „კონფლიქტის“ წინააღმდეგ. რომლებიც ყურადღების სათაურის ქვეშ შეიძლება გავაერთიანოთ. უორდენის დამოწმებით, ავტორი გამოთქვამს აზრს. რომ ყურადღების პროცესი ქცევის თეორიაში უნდა იყოს განხილული. ის, თუ როგორ ახდენს ყურადღება მოცემული სტიმულები შეზღუდვას. ინფორმაციის ენაზე უნდა იქნას წაკითხული. სტიმულთა და პასუხთა შეზღუდული რაოდენობა, შეიძლება იდენტიფიცირებული იყოს ნერვული სისტემის შეზღუდულ უნართან; სწორედ ინფორმაციის გამზომი ტექნიკა უზრუნველყოფს ამ პროცესის აღრიცხვის დიდ სიზუსტეს. მხოლოდ ინ-

ფორმაციის თეორიას ცნებები ხდის შესაძლებელს ყურადღების პრობლემის კონცეფტუალიზაციის გზას, მის ალტერნატიულ გადაჭრას და რაოდენობრივ დამუშავებას.

კეცეის პრინციპული ასპექტი, რომლის მიმართაც იხმარება ყურადღება, ორ კლასს მოიცავს; ერთი (ინტენსიური), გულისხმობს იმას, თუ ყურადღების რა ნაწილს უთმობს ორგანიზმი სტიმულთა ველს როგორც მთლიანს. მეორე არის სელექციის ფენომენი, რომელიც გულისხმობს თუ როგორ ნაწილდება ყურადღება სტიმულთა ველის ფენომენებს შორის. ავტორი ინტენსიურ ასპექტში არჩევს შემდეგს: 1. ყურადღებითობა. გარე სტიმულებზე პასუხი განახევებულია თავისი ხარისხით, იგი ხშირად მერყეობს და ერთი და იგივე არ არის. მაგალითად, თავის უმდაბლეს წერტილზე ყურადღება „იეი-წყებს“ ან „კარგავს“ იმას, რაც მის ირგვლივ ზდება და არ ასახავს ცვლილებებს. 2. კონცენტრაციის ხარისხი. როცა არხის „ინპუტში“ შემოსული ინფორმაცია ქარბია არხის გამტარიანობაზე, შესაძლებელია ზოგიერთი დაიკარგოს და ზოგიერთი კი განაწილდეს სხვადასხვა წყაროებში მეტ-ნაკლებად. ამიტომ ყურადღება შედარებით კონცენტრირებული და გაშლილია.

ბერლანინი გამოყოფს სელექციური ყურადღების სამ ფორმას. ესენია: ყურადღება შესრულებაში, ყურადღება სწავლაში და ყურადღება გახსენებაში. პირველი შემთხვევის დროს სტიმულთა რაღაც გარკვეული რიცხვიდან მხოლოდ რომელიმეზე ხორციელდება პასუხი. მეორე ფორმასთან მაშინ გვაქვს საქმე, როცა ორგანიზმი იღებს სტიმულთა ჯგუფს, მაგრამ შესაძლო პასუხებისათვის პირობები გაძლიერებულია და სასარგებლოა.

მესამე ფორმის დროს, ადამიანი იღებს სტიმულთა რაღაც ჯგუფს იმ მოტივით, რომ მომავალში უთუოდ გაახსენდება.

ბერლანინი მიუთითებს, რომ 20 წლის მანძილზე ნეიროფიზიოლოგებმა ცენტრიდანული ბოჭკოები ჩათვალია მნიშვნელოვნად, მათ შორის, თვით რეცეფტორში არსებული ბოჭკოები. ამ ბოჭკოებს აქვთ როგორც აგზნების, ასევე შეფერხების უნარი. ზოგიერთი ავტორი აჩქარდა და ერთმანეთთან გააიგივა სელექციური შეფერხება და ყურადღების ფილტრაციის ფუნქცია. ბერლანინი იშველიებს უორდენს და აღნიშნავს, როცა ბლოკირება პერიფერულ დონეზეა. მაშინ საქმე არ უნდა გვქონდეს ყურადღებასთან. იმ სტიმულაციამ, რომელიც ჩვენმა ყურადღებამ არ მიიღო, ვერ მოასწრო რეგისტრირება ნერვულ სისტემაში.

მანის აზრით, ყურადღება აქტია, ფუნქციაა და არა რაიმე ძალა ან უნარი (56: 391—407). ამიტომ უფრო სწორია ვილაპარა-

კოტ ყურად-ღებაზე (Attending,) ვიდრე ყურადღებაზე (Attention). საბოლოო ანგარიშით, ყურადღება მოტივაციის პროცესია, რომელიც მოცემულ სიტუაციაში სელექციურად მოქმედებს. „თქვენ სელექციურად მოქმედებთ, თქვენ განწყობის ტერმინებში პასუხობთ“, ამბობს ის. მანაც ყურადღებას აღქმასთან მიმართებაში იხილავს, რადგან იგი ყველაზე ახლოს აღქმის პროცესთანაა დაკავშირებული. რასაც ერთი ფსიქოლოგი ყურადღების რხევას უწოდებს, მეორე მას აღქმის რხევად მიიჩნევს. როცა ერთი კითხულობს: რამდენი საგნის აღქმა შეიძლება ერთდროულად, მეორე ამბობს: რამდენი საგანი შეიძლება იყოს ყურადღებული; თითქმის ორივე შემთხვევაში საბოლოო პროდუქტი ერთი და იგივეა. ავტორი სხვა მაგალითების საფუძველზე ამ ორ ფსიქიკურ ფენომენს არ აიგივებს და მათ განმასხვავებელ ნიშნებზე მიუთითებს.

1. ყურადღება ჩვეულებრივ წინ უსწრებს აღქმას, იგი აღქმის ანტიციპაციას ახდენს, სწორედ იმისას, რაც უნდა შემოვიდეს ცნობიერებაში. მაგრამ რა თქმა უნდა, ყურადღებას არ შეუძლია იმის გარანტირება, რომ მას აუცილებლად მოყვება აღქმა.

2. ყურადღება არ განსაზღვრავს პერცეფციული განცდის მნიშვნელობას ან ორგანიზაციას. ერთი და იგივე სიტუაცია სხვადასხვანაირად იქნება განცდილი მის მიერ, ვინც ყურადღებას თითოეულ მოცემულ სიტუაციას, სხვადასხვა სუბიექტისათვის სხვაგვარი მნიშვნელობა ექნება.

აზროვნებისა და ასოციაციურ პროცესებში განმსაზღვრელ ფაქტორად მიჩნეულია „სეტი“ (set), მაგრამ არა ნაკლები მნიშვნელობა ენიჭება მას ყურადღების აქტებში. ყურადღება შეიძლება განვიხილოთ როგორც სეტის ფორმა. როცა პიროვნება მიმართულია რამეს დასანახად, მაშინ ლაპარაკობენ რეცეპტორული სეტის შესახებ. ასევე არსებობს კუნთური სეტი და სხვა. მენტალური სეტის მაგალითებად მანი ასახელებს შემდეგს: ექიმს ტელეფონის ხმა ესმის ძილის დროს და აღვიძებს, მისი მეუღლის ყური დახშულია ზარის მიმართ, მაგრამ ბავშვის ოდნავ წამოტირებაზე კი იღვიძებს. სეტის დასახელებული მაგალითი დადებითია. ასეთი პოზიცია სუბიექტს ხელს უწყობს აღქმაში. მაგრამ ყოველთვის ასე არ ხდება. გარკვეულ სიტუაციაში სეტი შეიძლება შემფერხებელიც კი აღმოჩნდეს, მაგალითად, როცა წერს, განწყობილი ხარო საწერად და არ შეგიძლიათ რაიმე მოისმინოთ რადიოთი. წერის განწყობა წერის ყურადღების სინონიმურია. პირველი უფრო ფართოა მეორეზე, რადგან იგი აფერხებს რადიოს მოსმენას. ასევე, პოზის (სხეულებრივი) სეტები ზოგჯერ აადვილებს პასუხებს,

ზოგჯერ კი ისიც შემაფერხებლად გვევლინება. მაგალითად, მოკრივე თავს მოაჩვენებს თითქოს გარკვეული მხრით დაარტყამს მოწინააღმდეგეს, მოწინააღმდეგეც ამ მიმართულებით ემზადება, მაგრამ დარტყმა სხვა მხრით ხდება და მისი განწყობა მარცხს განიცდის. რა თქმა უნდა, სჯობდა მოწინააღმდეგეს ნეიტრალური პოზიცია დაეკავებინა, ვიდრე ის მოჩვენებითი განწყობა. ყურადღება სეტრა პერცეფციის ან აქტივობის პროცესებში მისი შენატანა. თვალსაზრისით. როცა ყურადღებით ვართ რაიმე სიტუაციის მიმართ, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ჩვენი სეტი მიმართულია აღსაქმელად, ან უფრო სწორად, მზადყოფნის მდგომარეობას გვიქმნის ამ სიტუაციის საპასუხოდ. აღქმის თვალსაზრისით ავტორი ყურადღებას პრეპერცეფციულ განწყობას უწოდებს. „მოლოდინისა და გამოკვლევის რეაქცია“ ანდა ანტიციპაციური მორგება და სტიმულაციისადმი მზაობა ყურადღების მზაობაა. ავტორის მიხედვით, ყურადღების ასპექტებია: 1). რეცეფციული მორგება, 2). პოსტულარული მორგება, 3). ყურადღებადი სუბიექტი, რომელიც აცნობიერებს კენტურ დაძაბვას, 4). დიდი სიცხადით იმის მოტანა, რის მიმართაც ყურადღებულია სუბიექტი. მართლაც, ვინც დაძაბული ეძებს რამეს ან უსმენს, მის სახეზე აღინიშნება ცვლილებები. ასეთი პოსტულარული რეაქციები შეინიშნება სტუდენტებში, მოსწავლეებში, როცა მასწავლებელი რთულ ამოცანას წყვეტს. მიუხედავად იმისა, რომ რეცეპტორული და პოსტულარული მორგება დიდ როლს თამაშობს აღქმაში, მთელ სურათს მაინც არ გვაწვდის. სტუდენტი შეიძლება მორგებულ პოსტულარულ ფორმაში იყოს, მაგრამ სრულიად არ უგდებდეს ყურს იმას, რაზეც ლექტორი საუბრობს.

მანი უნებური და ნებისმიერი ყურადღების გვერდით. ჩვეულ ან ჩვევით ყურადღებაზე მიუთითებს. რა უნდა გვესმოდეს ჩვენ ჩვევითი ყურადღების ქვეშ?

თითოეული ჩვენთაგანი მეტ-ნაკლებად ხანგრძლივადაა განწყობილი გარკვეული რეცეფციისადმი და ყურადღებაც ამ მხრივ მიმართული. ექიმი დღით თუ ღამით სულ ზარს ელოდება, ეს მისი მუდმივი განწყობაა, ანდა ესა თუ ის სპეციალისტი სულ მისთვის საჭირო ნივთებს ეძებს და ადვილად ამჩნევს. ბუნებისმეტყველის დაკვირვება ფოთლებზე ჩვეულებრივი დამკვირვებლის მონაცემებისაგან განსვადდება. იმის მიხედვით, როგორ ვართ განწყობილი ამა თუ იმ ადამიანისადმი, სწორედ იმ თვისებას ვამჩნევთ. ამიტომ ხშირად ვხედავთ მეგობრებში უფრო კარგს და მტრებში კი ცუდს. დასახელებული მაგალითები ჩვეული ყურადღების ან ჩვეული გან-

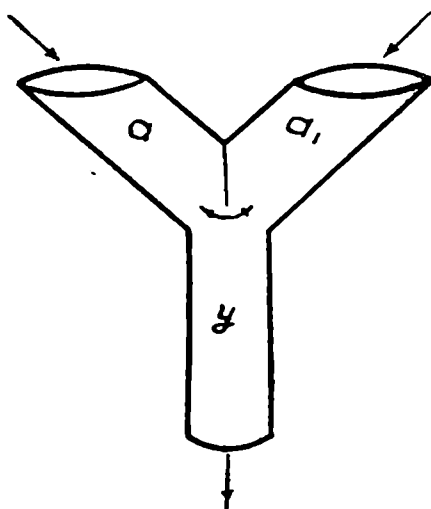
წყობების მაგალითებია. ჩვენი ყურადღების აქტების უმრავლესობა განუწყვეტელი, მუდმივია და არა უეცარი. ეს ის განწყობებია, რომელთაც ჩვენ არ ვაცნობიერებთ, მოდის ჩვენი მოტივებიდან და დაკავშირებულია მიდრეკილებებთან და მისწრაფებებთან. ავტორის აზრით, ყურადღების გამომწვევ გარეგან ფაქტორებს იმდენად აქვს მნიშვნელობა სუბიექტისათვის, რამდენადაც ისინი შინაგან განწყობებს აღძრავენ. მშვიერი ინდივიდი უფრო ადრე შეამჩნევს სამზარეულოს, ანდა მამაკაცი, რომელსაც სურს ფიზიკურად ძლიერი გახდეს, სწორედ ასეთ საშუალებებს ამჩნევს.

დოიჩები მიუთითებენ, რომ უკანასკნელ წლებში განსაკუთრებით გაიზარდა ყურადღების პრობლემის შესახებ გამოკვლევები [59; 80—90]. ისინი ბროდბენტმა (Broadbent) შეაჯამა თავის ცნობილ შრომაში „პერცეფცია და კომუნიკაცია“. შემჩნეული ფაქტია: როგორი კარგი მოპასუხეც უნდა ვიყოთ, ჩვენ მაინც ლიმიტირებული ვართ მოცემულ დროში იმ საგნებით, რომელთაც ყურადღება ექცევა. ჩვენ არ შეგვიძლია ჩამოვთვალოთ ჩვენი ამხანაგების ტელეფონის ნომრები ერთდროულად ან ცალ-ცალკე, თუ ამის საჭიროება არ დადგა. ეს სიძნელე გარკვევას მოითხოვს, ის სხვა წყაროდან უნდა მომდინარეობდეს. უამრავი ექსპერიმენტი ჩაატარეს სელექციის ფენომენის შესწავლის მიზნით, მაგრამ ავტორი საინტერესოდ მიიჩნევს ბროდბენტისა და სპითის მონაცემებს. მათ წინაშე ორი ძირითადი საკითხი იდგა: 1) როგორ მიიღება განსხვავებული ინფორმაციები ნერვული სისტემის მიერ. 2) მრავალთაგან რატომ ხდება რომელიმეს შერჩევა.

საკითხის შესასწავლად ბროდბენტი აეთი სახის ცდებს ატარებდა. სუბიექტს ერთდროულად მარჯვენა და მარცხენა ყურში სხვადასხვა სახის შინარსს აწოდებდა. შემდეგ კი ამოწმებდა, თუ რა მოისმინა ცდიპირმა. გამოიკვია, რომ ერთდროულად მიწოდებულ გამლიზიანებლებიდან მხოლოდ ერთის შერჩევა ხდებოდა. ბროდბენტის აზრით, რომელიმე სტიმულის შერჩევა იმ ძირითად ცნებებს შეესაბამება, რომელსაც ცდისპირი მოელოდა, რის მიმართაც იგი განწყობილი იყო. ბროდბენტის „ფილტრის თეორიის“ მიხედვით, ფილტრაცია ჩვენზეც უნდა იყოს დამოკიდებული. შედეგები სხვადასხვანაირია იმის მიხედვით, რისი მძღების ჩვევაც აქვს სუბიექტს: ბგერების თუ რაიმე სხვა შინაარსის. მიწოდებული სტიმულებიდან სუბიექტი ზოგს არჩევს, ზოგს კი ტოვებს. ფილტრის თეორია ნევროლოგიურ საფუძვლებზე ამახვილებს ყურადღებას. თუ ტვინის შესაბამის ნაწილს დავაზიანებთ, მაშინ ჩვევა ირღვევა. ჩვევის გამომუშავების საფუძველი სულ ერთი

არაა. იგი რომელიმე ლოკალურ ადგილს გულისხმობს, მისი დაკარგვა ყურადღებაში ჩვევის დაკარგვასაც იწვევს. სხვა ავტორების მიხედვით, ცდისპირები სტიმულთა ალტერნატიულ არჩევას ახდენენ, ხან ერთს ეძლევა უპირატესობა ხან მეორეს.

: ზემოდასახელებულ სტატიაში მსჯელობაა იმ ცენტრალურ სტრუქტურაზე ან კლასიფიკაციის მექანიზმზე, რომელიც შესაძლებელს ხდის სტიმულების დაჯგუფებას და სეგრეგაციას. საკითხი ასე დგას: როცა მოცემულია აქტივობანი სხვადასხვა სტრუქტურაში (თითოეულს თავისი მნიშვნელობა აქვს), როგორ შეიძლება ეს სტრუქტურები დაჯგუფდეს ისე, რომ ყველაზე ძირითადი გამოიყოს? როგორ გვაძლევს სიგნალს მეტი მნიშვნელობის ჯგუფი ისე, რომ მისი სელექცია მოხდეს? სისტემა, რომელიც ამას შეასრულებს, უნდა ფუნქციობდეს როგორც სიგნალების დამხარისხებელი. სიგნალები, რომლებიც სხვადასხვა განზომილებებისანი არიან, შეიძლება დალაგდეს გარკვეული დონით და გამოჩნდეს მეტი მნიშვნელობის მქონე. ამ დროს ხდება მთელი მოტორიკის ამოქმედება, მეხსიერების გამახვილება, გამოცდილების ჩარევა. წინ წამოიწევს

ნახ. 1.

ის სიგნალი, რომელიც სუბიექტისათვის ღირებულია. ასეთი თეორია დოიჩმა გამოიყენა სწავლებისა და მოტივაციისათვის და 'სავსებით დამაკმაყოფილებელი' შედეგი მიიღო. ხოლო, როცა

ერთდროულად „მაღალი წონის“ სხვადასხვა სტიმულები გვაქვს, მაშინ შეედომებიც მეტია და ყურადღების მოქმედებაც ძნელდება.

ბროდბენტი მრავალი ექსპერიმენტული მონაცემის განზოგადების საფუძველზე ყურადღების მექანიკურ მოდელს გვაწვდის [48; 205—206] (იხ. ნახ. 1.).

ვერტიკალურად აღმართული მილი იყოფა ინფორმაციის ჰიზლებ ორ არხად, ესენია a და a_1 . ამ არხების შეერთების ადგილას ჩამოკიდებულია თხელი ფირფიტა, რომელიც ჩვეულებრივად ვერტიკალურად არის გაჩერებული, მაგრამ თუ მას რაიმე საგანი შეეხება, გადაიხრება ან მარჯვნივ ან მარცხნივ. a და a_1 არხი შედარებულია სენსორულ არხებთან (მარჯვენა და მარცხენა ყური, ან ყური და თვალი), ხოლო ამ არხებში გამავალი ბურთულები, შემოსულ სტიმულებთან. y ფსკერი აღნიშნავს სტიმულზე პასუხს. მოდელის ქცევა შეიძლება შევადაროთ ადამიანის ქცევას შემდეგ ასპექტში. 1. როცა a და a_1 არხში ერთდროულად ჩავარდება ორი ბურთულა, ისინი დაეჯახებიან ჩამკეტ ფირფიტას სხვადასხვა მხრიდან და ფირფიტა შეწყვეტს მოძრაობას. მსგავსი შეინიშნება ადამიანთან, როცა ერთდროულად ორი სტიმული შემოდის ცნობიერებაში.

2. თუ ორი ბურთულა ერთდროულად არ ჩავარდება a და a_1 არხში, მაშინ ჩამკეტ ფირფიტასთან პირველად მოსული ბურთულა გზას გადაუღობავს მეორე ბურთულას ძირითად მილში გასასვლელად. ასე ხდება მაშინაც, როცა მეტოქე სმენითი სტიმულები შემოდის ყურში.

3. თუ ერთი ბურთულა დიდი ძალით დაეჯახება y მილში გასასვლელ კარებს, მაშინ ის იქნება უპირატესი მეორესთან შედარებით, რომელიც სუსტია. დიდი ძალის სტიმულს, მართლაც, უპირატესობა აქვს სუსტთან მიმართებით.

4. მას შემდეგ, რაც ერთი ბურთულა მოხვდება y მილში, დროა იმისათვის საჭირო, რომ მეორე გაატაროს ჩამკეტმა ფირფიტამ. ასე ხდება ადამიანთანაც, როცა სტიმულთა რაოდენობა ორზე მეტია, ორი იდენტური სიგნალის შემთხვევაში მეორე სიგნალისათვის გვეკრძალება უფრო მცირე დრო, მაგრამ მათ შორის პაუზა მაინც აუცილებელია.

5. თუ ბურთულების მოცემული რიცხვი უნდა ჩაიყაროს მილში, მაშინ უკეთესია პროცესი ვაწარმოოთ ასიმეტრიულად, უპირატესობა მივანიჭოთ ერთ რომელიმე ტოტს. ეს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მაშინ, როცა თანაბარი რაოდენობის ბურთებია ჩაყარული არხებში.

6. თუ ბურთებს ვაწყობთ ერთ რომელიმე არხში შემთხვევითი ინტერვალების დაცვით, ბურთების მომარაგების სისწრაფე ან მიღებული ეფექტი განსხვავებული იქნება იმისაგან, როცა ეს ინტერვალები განსაზღვრულია. როცა ბურთების მომარაგება ხარისხი მაღალია, ეს იწვევს შეფერხების ალბათობის ზრდას. შესაძლებელია სტიმულები შემოვიდნენ სიმულტანურად, პასუხი კი იყოს სუქცესიური.

7. თუ ბურთების ჩაყრა ძალიან დიდი სისწრაფით წარმოებს, მაშინ ბურთები დაგროვდება, სტიმულებზე პასუხები დაიგვიანებს (მსგავსი ნაჩვენები იქნა სმენით და ვიზუალურ სფეროში).

ბროდბენტი ყურადღების მექანიკური მოდელის აგებისას ეყრდნობოდა ასულტონის, ჰაიმანის, ვებსტერის, ტობსტონის, მაკვორტის, ჰერშოუსა და სხვათა გამოკვლევებს.

გ. ანშიუტცი ფსიქოლოგიის სახელმძღვანელოში გამოყოფს ყურადღების თავს [46]. ავტორს ყურადღება მნიშვნელოვან ცნებად მიაჩნია, რომელსაც ფსიქოლოგია გვერდს ვერ აუვლტ. ყურადღება მონაწილეობს აღქმებში, წარმოდგენებში, ფანტაზიებში, მოგონებებში, გრძნობებში, აზროვნების ყველა ფორმაში. იგი უნარია ცნობიერების მიმართვის ან შინაგანი კონცენტრაციისა და როგორც ფაქტი წინასწარ გვეძლევა.

ჰოფშტეტერთანაც ყურადღება კანონიერი ცნებაა [52]. ყურადღების მოქმედება ყოველდღიურ ცხოვრებაში შეიმჩნევა. გარე სამყაროში მრავალი გამღიზიანებელი მოქმედებს, მაგრამ ყურადღების საშუალებით მხოლოდ რომელიმე შეიმჩნევა. საგნის შეიმჩნევა შემდეგი ფაქტორებითაა განაზღვრული: საგნის სიდიდე, ფერო, ინტენსივობა, მხედველობის ველში ადგილის საუკეთესო პოზიცია, სიმეტრია, სიმახვილე, სიმკვეთრე, კარგი გეშტალტი და სხვა. მაგრამ შესაძლებელია ისიც, მიუთითებს ავტორი, რომ საგნები, წარმოდგენები, აზრები ჩვენი სურვილის მიუხედავად აგვეკვიატოს და ყურადღება მასზე წარიმართოს. ამის ნათელსაყოფად შემდეგი მაგალითი მოაქვს: ვინც სახლიდან გამოსვლისას განიზრახავს რომ საფოსტო ყუთში ბარათი ჩააგდოს, როგორც წესი, შემდეგი საფოსტო ყუთი თვალში მოხედება, თუმცა ასეთის პოვნის შემდეგ სულაც არ ყოფილა მიმართული მის საძიებლად. ეს არააცნობიერი დაპირისპირებაა წერილის მიმართ, ამბობს ჰოფშტეტერი. მისი აზრით, ყურადღება შეიძლება განვიხილოთ როგორც შესაძლებლობა, რომელიც განისაზღვრება უკვე მხედველობაში მიღებული და აგრეთვე შემთხვევით მოქმედი განწყობით. ასეთი განწყობის საფუძველზე ხშირად ხდება, რომ ექიმი დაავადებულს ოდნავ შესაძინევი ნიშნის მიხედვით არასწორ დიაგნოზს სვამს. ამგვარი ქცევის საფუძველი ნაწილობრივ ორგანიზმის

თანდაყოლილ და სპეციფიკური რეცეპტორის გრძნობად რეცეფციაში შეიძლება ვეძიოთ (უშუალო ყურადღება, თანდაყოლილი სქემა, ინსტიქტი, მოთხოვნილება), ნაწილობრივ განწყობა ხანგრძლივობაში, ნაწილობრივ ორგანიზმის მომენტალურ მდგომარეობაში (განზრახვა, ლოდინი, პოსტპონატური დავალება).

ბრუნერი თავის შრომაში [58], პერცეფციული მომზადების შუამდებარე მექანიზმების განხილვისას, ხაზს უსვამს დიაფრაგმატის პროცესს, რომ ნიშნების გამოყენება დიაფრაგმატით უნდა იყოს განსაზღვრული. დიაფრაგმატი შერჩევის მომენტი, ფილტრაციაა იმ ნიშნებისა, რომელნიც მოცემულ მომენტში ეძლევა სუბიექტს. დიაფრაგმატია, რომ შუამავლობს ქერქისაგან მიმავალ იმპულტებს. ბრუნერი აღნიშნავს, რომ ყურადღების ფენომენი საჭიროებს ამგვარ მექანიზმს, რათა იგი მეცნიერულად აიხსნას. ნერვულ სისტემას უნდა გააჩნდეს მეტი სელექციური დიაფრაგმატი, ვიდრე ფიზიოლოგიამ დღემდე აღმოაჩინა. საკითხავაა: რატომაა რომ კატა არ ეპარება თავის წრიბინი, ექსპერიმენტატორის დახველებას კი ყურადღებას არ აქცევს. რა უნდა იყოს ის მექანიზმი, რომელიც გამღიზიანებელთა შერჩევას, ან ფილტრაციას ახდენს?

„ატიტუდების“ დისკუსიაზე, რომელიც 1962 წელს გაიმართა საფრანგეთში, ფრესს დაუსვეს კითხვა: რა განსხვავებაა ატიტუდსა და ყურადღებას შორის. ყურადღებასა და ატიტუდს შორის გარკვეული კავშირი არსებობს, მაგრამ შეუძლებელია ერთი ტერმინი მეორეზე დავიყვანოთ, — მიუგო მან. თუ ატიტუდი რეაქციის სქემის მზაობაში მოყვანაა, ყურადღება აქტივობის ფოკუსირების ხარისხია, რაც ატიტუდის ზოგადობის სპეციფიკურობაზეა დამოკიდებული. მეტად ზოგად რეაქციის სქემა მეტად დიფუზური ყურადღება შეესაბამება, ნაკლებ ზოგადს კი — კონცენტრირებული ყურადღება.

როგორც ვხედავთ, თანამედროვე ფსიქოლოგიაში ყურადღებისა და განწყობის ურთიერთობის საკითხი მნიშვნელოვან პრობლემადაა ქცეული, ძიებაა იმ ფსიქოლოგიური მექანიზმის შესახებ, რომელიც საფუძვლად უდევს ყურადღების აღმოცენებასა და მისი მოქმედების თავისებურებას. რითაა განსაზღვრული ის, რომ მოცემულ მომენტში ცნობიერებაში ბატონდება ასეთი შინაარსი და არა სხვა. ზოგიერთი ავტორი ყურადღების საფუძვლად ატიტუდს მიიჩნევს, ზოგიერთი კი მას სეტის ფორმად თვლის. თუმცა ისინი არ განმარტავენ ატიტუდისა და სეტის ცნებებს, მაგრამ ცნობილია ინგლისელი და ამერიკელი ფსიქოლოგების აზრი მათ შესახებ (ოლპორტი, ვაინეკი). ორივე ტერმინი ატიტუდი და სეტი სუბიექტის მზაობის მდგომარეობაა, რომელიც გამოცდილების შედეგის

საფუძველზე აღმოცენდება და ფსიქიკურ ძალთა კოორდინაციას ახდენს. ფაქტიურად იგი შეძენილი გამოცდილების გადატანაა დადებითი ან უარყოფითი მხრივ. განწყობის ტერმინის გამოყენებით ხაზი გაუსვეს იმას, რომ სტიმულის გარდა ქცევის განხორციელებისათვის სუბიექტის შინაგანი მზაობა ან ორგანიზაციაა საჭირო. „განწყობის ამ ორ სახეობათა შორის არსებითი განსხვავება არ აღინიშნება; განსხვავებულია მხოლოდ მათი აღმოცენების მოდუსი: სეტი წარმოადგენს ქცევის ორგანიზაციის და სელექციის ისეთ მექანიზმს, რომელიც იმ კონკრეტულ პირობებზე რეაგირებას განსაზღვრავს, რომელიც მისი აღმოცენების პირობებსაც წარმოადგენს. ატიტუდიც ქცევის ორგანიზაციის მექანიზმია, მაგრამ მისი აღმოცენების სიტუაცია მისი მოქმედების პირობებს არ ემთხვევა. მოცემული სტიმულის ზემოქმედებას ინდივიდი წარსულ გამოცდილებაში ჩამოყალიბებული ატიტუდით ხედება. სეტთან შედარებით ატიტუდი უფრო ზოგადია და პერმანენტული. სუბიექტის წარსულ გამოცდილებაში ჩამოყალიბებული ატიტუდის მოცემულ სიტუაციაში გამოყენება სეტის მეშვეობით ხდება. სეტს ატიტუდი ფოკუსში მოჰყავს. სეტი ინდივიდის ქცევას მხოლოდ რომელიმე ერთ კონკრეტულ სიტუაციაში განსაზღვრავს. ატიტუდი კი უფრო ზოგადია და მისი გამოყენების ასპარეზიც უფრო ფართოა — იგი მოიცავს სხვადასხვა სიტუაციას რიგს. ქცევის თითოეულ აქტში ორივე მონაწილეობს სეტიცა და ატიტუდიც“ [7]. თუ „სეტი“ და „ატიტუდი“ გამოცდილების საფუძველზე ყალიბდება, მაშინ ისმის საკითხი: სუბიექტის ქცევაში რა მნიშვნელობა ექნება განწყობას, რომელიც გამოცდილებას მოყვება თან, საჭიროა თუ არა იგი? (განწყობა).

განწყობის გავრცელებულ თეორიათა შორის უპირატესად მიგვაჩნია ქართული ფსიქოლოგიური სკოლის ფუძემდებლის დ. უზნაძის განწყობის თეორია. დ. უზნაძის განწყობის ცნება სრულიად ორიგინალური და განსხვავებული შინაარსის მქონეა. მისი აზრით, განწყობა სუბიექტის მთლიან-პიროვნული მდგომარეობაა, რომელიც მოქმედების ჩვეული მოდუსის ტენდენციას კი არ იმეორებს, ან გამოცდილებას ეყრდნობა, არამედ ყოველგვარი მიზანშეწონილი მოქმედების აუცილებელი პირობაა. განწყობა არაა ცნობიერი ფსიქიკური რეალობა, რომელიც წინ უძღვის ფსიქიკურ პროცესთა მიმდინარეობას და განსაზღვრავს მათი მოქმედების სახეს; განწყობაში, როგორც სუბიექტის მთლიან — პიროვნულ მდგომარეობაში ერთადაა მოცემული სუბიექტის მოთხოვნილებაცა და ამ მოთხოვნილების შესატყვისი ობიექტური სიტუაცია, განწყობა მხოლოდ

მათი თანხვედრის საფუძველზე აღმოცენდება. ამდენად, განწყობა ობიექტური სიტუაციის პირველადი ასახვაა ფსიქიკაში და ფსიქიკურ განვითარების ერთ-ერთ საფეხურს წარმოადგენს. დ. უზნაძის განწყობა არა ზოგადი არამედ ყოველთვის რაიმე კონკრეტული შინაარსისადმი, ქცევის გარკვეული მიმართულებისადმი მზაობაა. როცა მიზანი მიიღწევა და ქცევა დასრულდება, ერთი განწყობა გზას უთმობს მეორეს. განწყობა ქცევის ფსიქოლოგიური მექანიზმია, რომლის გარეშეც წარმოუდგენელია ცოცხალი ორგანიზმის გარემოსთან ურთიერთობა.

დ. უზნაძის დიდი დამსახურება სწორედ ისაა, რომ განწყობის აღმოცენებისა და მოქმედების კანონზომიერებათა კვლევის საფუძველზე შესაძლებელი გახდა არა მარტო განწყობის ეფექტის, არამედ მისი ფსიქოლოგიური არსის დადგენაც.

როგორც ვხედავთ, ყურადღებისა და განწყობის ურთიერთობის საკითხი მეტად აქტუალურია თანამედროვე ფსიქოლოგიაში, ამასთან, იგივე პრობლემა ოცი წლით ადრე ქართული ფსიქოლოგიური სკოლის ფუძემდებელმა დ. უზნაძემ დააყენა; ამდენად, კანონიერად მიგვაჩნია ვიკვლიოთ ყურადღების პრობლემა დ. უზნაძის განწყობის თეორიის თვალსაზრისით; ზემოდასახელებული თანამედროვე ავტორები ბევრს მსჯელობენ განწყობისა და ყურადღების შეჩახვბ, მაგრამ არ იძლევიან მისი შესწავლის ექსპერიმენტულ მეთოდოკას, არაფერს ამბობენ ყურადღებისა და განწყობის განმასხვავებელ ნიშნებზე. ყურადღება შერჩევითი ბუნებისაა. ყურადღება რომ სელექციურად, მოცემულ ობიექტურ სიტუაციაში შესატყვისადა მიიმართება, ეს ყურადღების მოქმედების ეფექტია. მაგრამ თუ დავსვამთ საკითხს: რატომ მოქმედებს ყურადღება ასე და არა სხვაგვარად, ამას ყურადღების ფაქტით ვერ ავხსნით. ერთ და იმავე სტიმულზე რომ ერთი და იგივე სუბიექტი განსხვავებულ სიტუაციაში განსხვავებულად პასუხობს, მას სხვა უფრო დიდი საფუძველი უნდა მოეპოვებოდეს. საკითხი ყურადღების ფსიქოლოგიური მექანიზმის ძიებას შეეხება.

წინამდებარე შრომის მიზანია: ექსპერიმენტულად ვიკვლიოთ ყურადღების ფუნქცია დ. უზნაძის განწყობის თეორიის თვალსაზრისით. ერთი მხრივ, ყურადღება განვასხვაოთ განწყობისაგან, მეორე მხრივ — ობიექტივაციისაგან.

თ ა ვ ი II.

ექსპერიმენტული ნაწილი

ყურადღება და განწყობა

§ 1. განწყობის როლი ყურადღების მოცულობის გაუმჯობესების ცვაზში

დ. უზნაძის მიხედვით, ყურადღება „ცნობიერების ცენტრში მოქცეული ერთი რომელიმე განცდაა, რომელიც მაქსიმალური სინათლით ხასიათდება“ [18; 521]. ყურადღება სპეციფიკური ადამიანური ფუნქციაა, რომლის მოქმედებას წინ უძღვის ობიექტივაცია [42; 197].

ისმის საკითხი: ყურადღების ფუნქციობა ყოველთვის ობიექტივაციის დონეზე მიმდინარეობს, თუ მისთვის განწყობისეული მოქმედებაცაა დამახასიათებელი? ჩვენი მიზანია შევისწავლოთ, რა არის ის ფსიქიკური ძრავი, რომელიც ხან ერთი და ხან მეორე მიმართულებით წარმართავს სუბიექტის ყურადღებას, რა ფსიქიკური ფაქტორი განსაზღვრავს ცნობიერებაში ერთი რომელიმე საგნობრივი შინაარსის გაბატონებას ან შეკავებას, რითაა განპირობებული ყურადღების მეტ-ნაკლები ხანგრძლივობით შეჩერება ამა თუ იმ საგანზე. თუ ასეთი ფსიქიკური ფაქტორი აღმოჩნდებოდა, მაშინ შესაძლებელი გახდებოდა გვეჩვენებინა, რა უნდა იყოს ყურადღების ძირითადი არსი, რითაც გამართლებული იქნებოდა მისი „უეჭველი არსებობა აღქმებში, წარმოდგენებში, ფანტაზიებში, მოგონებებში, გრძნობებში, აზროვნების ყველა ფორმაში“. თუ ყურადღებას საკუთარი ფსიქიკური შინაარსი არ გააჩნია, როგორ ხდება, რომ იგი ყოველთვის ქცევის ამა თუ იმ აქტშია ჩართული?

ჩვენ მხოლოდ ყურადღების ორი თვისების, ყურადღების მოცულობისა და ყურადღების ინტენსივობის ექსპერიმენტული შესწავლით შემოვისაზღვრებით. ვეცდებით ვუჩვენოთ, რა მნიშვნელობა აქვს სუბიექტის მთლიან-პიროვნულ მდგომარეობას, მის განწყობას ყურადღების მოქმედების პროცესში.

ცდისპირებს ტაქისტოსკოპში სიმულტანურად ვაჩვენებდით თეთრ ქალაღზე დახაზულ გეომეტრიულ ფიგურებს (წრე, ნახევარმთვარე, ოთხკუთხედი, სამკუთხედი, ჯვარი და სხვა), რომლებშიც შერეული იყო ასო „თ“ და ციფრი „8“. გეომეტრიული ფიგურა იყო 14, ერთი ასო და ერთი ციფრი. ე. ი. სულ ცდისპირებს ვაჩვენებდით კვადრატულად განლაგებულ 16 ნიშანს.

ცდისპირებს მიემართავდით ასეთი ინსტრუქციით: ტაქისტოსკოპის სარკმელში მომენტალურად გამოჩნდება ქართული ასოები, გვევალბათ ყურადღებით უცქიროთ სარკმელს და დაგვისახელოთ, რამდენ ასოსაც შეამჩნევთ. სინამდვილეში კი ვაჩვენებდით გეომეტრიულ ფიგურებს. ცდები ჩავატარეთ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფიზიკა-მათემატიკისა და ბიოლოგიის ფაკულტეტის 32 სტუდენტზე.

ცდების შედეგები

ფაქტიური მონაცემების მიხედვით ცდისპირები ოთხ ჯგუფად გაიყო.

I ჯგუფი (9 ცდ. პ.). ამ ჯგუფისათვის დამახასიათებელი ისაა, რომ ცდისპირთა ყურადღების მოცულობა ერთი მარტივი შთაბეჭდილებითაც არ განსაზღვრულა. მათ გეომეტრიული ფიგურების ჩვენების დროს ტაქისტოსკოპის სარკმელში საერთოდ ვერაფერი დაინახეს. შეკითხვაზე: „რა შეამჩნიეთ სარკმელში“? პასუხობენ უარყოფითად.

II ჯგუფი (8 ცდ. პ.). ვერც მეორე ჯგუფის ცდისპირები ასახელებენ ნაჩვენებ გეომეტრიულ ფიგურებს. მათი ყურადღების მოცულობაც ერთი მარტივი შთაბეჭდილებით არ განისაზღვრა. ისინი დარწმუნებულ არ არიან რა დაინახეს სარკმელში, მაგრამ ამბობენ, რომ გამოჩნდა „რალაც შავები“, „რალაც დახაზულები“, „რალაც რომბისმაგვარი“, „რალაც ასოები“, მაგრამ სახელდობრ რა, არ შეუძლიათ დაასახელონ.

III ჯგუფი (8 ცდ. პ.). ცდისპირები ასახელებენ ტაქისტოსკოპში „გამოჩენილ“ ქართულ და რუსულ ასოებს. ეს ასოებია ა, გ, ტ, მ, კ, დ. თითოეული ცდისპირის ყურადღების მოცულობა 2 — 3 „დახაზული“ ასოთი განისაზღვრა.

IV ჯგუფი (7. ცდ. პ.). ამ ჯგუფის ცდისპირები წინა სამი ჯგუფისაგან განსხვავებით, ტაქისტოსკოპის სარკმელში აღეჭვადუ-

რად დანახულ გეომეტრიულ ფიგურებს ასახელებენ. მათი ყურადღების მოცულობა ერთი ან ორი გეომეტრიული ფიგურით განისაზღვრა.

როგორც ვხედავთ, ექსპერიმენტულად დადგენილი ფაქტი, რომ ზრდადამთავრებული, ნორმალური ადამიანის ყურადღების მოცულობა 4-6 მარტივი შთაბეჭდილებით განისაზღვრება, ჩვენს ცდებში არ დადასტურდა (ამას თავისი მიზეზი გააჩნია, რომლის შესახებაც ქვემოთ ვიტყვი). 32 ცდისპირიდან მხოლოდ შვიდი ახერხებს ერთი ან ორი გეომეტრიული ფიგურის შემჩნევას, დანარჩენები ვერაფერს ამჩნევენ, ანდა სულ სხვა ნიშნებს (ასოებს) ასახელებენ. რით უნდა აიხსნას ეს უჩვეულო ფაქტი, ცდისპირთა უყურადღებობით, თუ მას სხვა ფსიქოლოგიური საფუძველი უნდა გააჩნდეს?

ცდების ანალიზი

ყურადღების მოცულობის შესახებ მის ექსპერიმენტულ შესწავლამდე განსხვავებულ შეხედულებებს გამოთქვამდნენ. ზოგიერთი მკვლევარის აზრით, ყოველ გარკვეულ მომენტში ცნობიერებაში ერთ წარმოდგენას შეიძლება ჰქონდეს ადგილი (სპენსერი, ტენი), ზოგი კი თვით საგნის ბუნებით ხსნიდა ცნობიერებაში ნათლად განცდილ ობიექტთა რაოდენობის განსაზღვრულობას. ცნობილია. ჰამილტონისა და ჯევონსის ყურადღების მოცულობის გაზომვის ადრეული ექსპერიმენტები. ყურადღების მოცულობაში შემავალ საგანთა რაოდენობაზე მიუთითებენ: ჩ. ბინე, ა. ტაყერი, დიუსტეტი დე ტრასი და სხვები. ამ მიმართულებით ვ. ვუნდტის ლაბორატორიაში შექმნილმა ხელსაწყომ (ტაქისტოსკოპი) მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა. ტაქისტოსკოპური კვლევის შედეგად დღეისათვის დადგენილად ითვლება, რომ ზრდადამთავრებული, ნორმალური ადამიანის ყურადღების მოცულობა 4 — 6 მარტივ შთაბეჭდილებას იტევს. მკვლევარები მიუთითებენ, რომ ყურადღების მოცულობის გაზომვის დროს მნიშვნელობა აქვს საგანთა განლაგებას, რაოდენობას, ექსპოზიციის ხანგრძლივობას, განათების ხარისხს და სხვა გარეგან პირობებს. გლენვილესა და დალენბახთან ნაჩვენებია, რომ რთული ობიექტების აღქმის დროს ყურადღების მოცულობა საგანთა ნაკლები რაოდენობით განისაზღვრება. შემდგომ გამოკვლევებში ავტორები (ებინგჰაუსი, ჯემსი, მესერი) მიუთითებენ ყურადღების გამომწვევ შინაგან მიზეზებზე (ინტერესი, მზადყოფნა, მოლოდინი) და აღნიშნავენ, რომ სუბიექტის მიერ ის საგანი შეიმჩნევა უფრო სწრაფად და ნათლად, რომელიც მისი მოთხოვნილების

სფეროში შემოდის, მაგრამ არაფერს ამბობენ ამ შინაგანი ფაქტორების ხასიათზე და ფსიქიკურ კატეგორიაზე. ინტერესებისა და მოთხოვნილებების მქონე სუბიექტი ფსიქიკურად ის აღარ არის, რაც მათ გარეშე. ისინი სუბიექტში, როგორც მთელში გარკვეულ ცვლილებებს იწვევენ.

როგორ უნდა აიხსნას ჩვენ მიერ მიღებული შედეგები?

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, 32 ცდისპირიდან მხოლოდ 7 სუბიექტი ახერხებს ადეკვატური ერთი ან ორი ფიგურის შემჩნევას, თუმცა ცდისპირები ტაქისტოსკოპის სარკმელს დაძაბული ყურადღებით უცქერდნენ. ამასთან, ჩვენ სპეციალურად ცდისპირებად შევარჩიეთ ფიზიკა-მათემატიკის ფაკულტეტის სტუდენტები, რომელნიც თავიანთ მუშაობაში ხშირად იყენებენ გეომეტრიულ ფიგურებს და ვფიქრობდით, რომ შედარებით ადვილად აღიქვამდნენ გეომეტრიულ ფიგურებს. მაგრამ მხოლოდინი არ გამართლდა.

ჩვენი ცდის შედეგები დ. უზნაძის განწყობის თეორიის გარეშე არ დგას და მხოლოდ ამ თეორიით შეიძლება ავხსნათ. ჩვენ მიერ ჩატარებულ ექსპერიმენტებში სუბიექტის ქცევას, მის აქტიუობას ცდის ხელმძღვანელის მიერ მიწოდებული ინსტრუქცია წარმართავდა: „სარკმელში მომენტალურად გამოჩნდება ქართული ასოები, გევალებათ ყურადღებით უცქიროთ და დაგვისახელოთ რამდენსაც შეამჩნევთ“. ცდისპირები განვაწყვოთ გარკვეული შინაარსისადმი (ასოებისადმი) აღსაქმელად, რომლის შექმნაში დიდი როლი ითამაშა მიწოდებულმა ინსტრუქციამ. რა თქმა უნდა, ცდისპირების აქტიუობა და კერძოდ, ყურადღება ამ მიმართულებით უნდა წარმართულიყო. რ. ნათაძის ექსპერიმენტული მონაცემების საფუძველზე დღეისათვის ცნობილია, რომ იდეურ პლანში მოცემულ სინამდვილეს ისევე შეუძლია ფიქსირებული განწყობის შემუშავება, როგორც ობიექტთა რეალურ ზემოქმედებას. ჩვენი ცდის პირობებშიც ინსტრუქციამ ცდისპირებს თეორიული მოთხოვნილება აღუძრა, რომლის დაკმაყოფილება მის გონებრივ აქტიუობას მოითხოვდა (შეემჩნია და დაესახელებინა ქართული ასოები). ამ შემთხვევაშიც სიტუაცია წარმოსახვითია. მაშასადამე, სუბიექტის ქცევას საფუძველად დაედო თეორიული მოთხოვნილებისა და წარმოსახვითი სიტუაციის თანხვედრის შედეგად აღმოცენებული მთლიან-პიროვნული მდგომარეობა — განწყობა.

სუბიექტებს ქართული ასოებისადმი განწყობა შევუქმენით. წარმოსახვით ფიქსირებულმა განწყობამ წარმართა სუბიექტის ყურადღება ამ მიმართულებით, იგი მის საფუძველზე აღმოცენდა. ამ მოსაზრებას ნათლად ადასტურებს ცდისპირთა პირველი ჯგუფის

მონაცემები. მიუხედავად იმისა, რომ მათი ყურადღების მოცულობა ერთი მარტივი შთაბეჭდილებითაც არ განსაზღვრულა, ჩვენ არ შეგვიძლია ვილაპარაკოთ, რომ ყურადღების აქტი არ მომზდარა. ცდისპირები სარკმელს დაძაბული ყურადღებით უცქერდნენ, მაგრამ, მაინც ვერ შეამჩნიეს რეალურად ნაჩვენები გეომეტრიული ფიგურები. ისინი სხვა შინაარსისადმი აღსაქმელად იყვნენ მზად, მათ წარმოსახვით განწყობისეულ შინაარსს არაფრით შეესატყვისებოდა რეალურად ნაჩვენები საგნები. გარკვეული შინაარსისადმი აღმოცენებული განწყობა გახდა იმის მიზეზი, რომ ცდისპირთა ყურადღების მოცულობა ერთი მარტივი შთაბეჭდილებით არ განისაზღვრა. ყურადღების მიმართულება განწყობამ განსაზღვრა, ამიტომ გეომეტრიული ფიგურების ცნობიერი ასახვა არც მოხდა, თორემ თვალის ბადურაზე ტაქსტოპიკოპურად ნაჩვენები საგნები ზომ აღიბეჭდა.

უპირველეს ყოვლისა, ამ ჩგუფის შედეგებმა დაადასტურეს ის, რაზეც ზემოთ ინგლისელი მკვლევარი — მანი მიუთითებდა. ყურადღება ჩვეულებრივ წინ უსწრებს აღქმას, იგი აღქმის ანტიციპაციას ახდენს, სწორედ იმისას, რაც უნდა შემოვიდეს ცნობიერებაში. მაგრამ ყურადღებას არ შეუძლია იმის გარანტირება, რომ მას აუცილებლად მოყვება აღქმა. ცდისპირის ყურადღება მიმართული იყო ქართული ასოების აღსაქმელად, მაგრამ მას აღქმა არ მოჰყოლია შედეგად. როგორც ვედვორტსი წერს: ყურადღება მომამზადებელ საფეხურია აღქმის ანდა დავერცხვისა [27]. ყურადღება ცნობიერების მიმართვაა გარკვეული მიმართულებით, შესაძლებელია სახეზე იყოს ყურადღების ასეთი მიმართვა, მაგრამ ცნობიერებაში არც ერთი შინაარსი არ შემოვიდეს. ყურადღების მიმართულებას, მის მზაობას განწყობა განსაზღვრავს და მისთვის შეუფერებელ სიტუაციაში ყურადღებას აღქმა ან არ მოყვება, ანდა თუ მოყვება, ილუზიური ბუნებაა. ქართული ასოების აღქმისადმი განწყობილმა ცდისპირებმა გეომეტრიული ფიგურები ვერ შეამჩნიეს. სწორედ განწყობითაა განსაზღვრული მათი ყურადღების მოცულობის საოცარი შეზღუდულობა.

იგივე შეიძლება გავიმეოროთ ცდისპირთა მეორე ჩგუფის მიმართაც. არც მათი ყურადღების მოცულობა განსაზღვრულა ერთი მარტივი შთაბეჭდილებით. მათ სარკმელში დაინახეს „რალაც შავად დახაზულები“, „რალაც ბუნდოვანი ფიგურები“, მაგრამ ვერც ერთი მათგანი ვერ ასახელებს რომელიმე ფიგურას.

განწყობის თეორიის თვალსაზრისით საინტერესოდ მიგვაჩნია III ჩგუფის ცდისპირთა მონაცემები. მათ ნაჩვენები გეომეტრიული ფიგურების ნაცვლად ქართული და რუსული ასოები დაასახელეს,

რაც განწყობის ასიმილაციურად მოქმედების ეფექტია. ქართული ასოებისადმი შექმნილმა განწყობამ როგორაც მიიმსგავსა სინამდვილეში ნაჩვენები გეომეტრიული ფიგურები. ცდისპირები ასახელებენ „დანახულ“ ქართულ ასოებს: ა, გ, ტ, ხოლო რუსულ М, К, Д; ხაზგასასმელი ისაა, რომ გეომეტრიულ ფიგურებში შერეული ასო „თ“ ვერც ერთმა ცდისპირმა ვერ შეამჩნია. აღნიშნული ფაქტი, რომ ცდისპირებმა არარსებული ა, გ, ტ, М, К, Д დაასახელეს, განწყობის საფუძველზე უნდა აიხსნას. ყურადღების მიმართულება განწყობამ განსაზღვრა და სულ სხვა საგნობრივი შინაარსის ასიმილაცია მოახდინა. ჩვენი ცდების შემთხვევაში ინსტრუქცია განმაწყობელ ფაქტორად გვევლინება, წარმოსახვით შემუშავებულმა განწყობამ განსაზღვრა ცდისპირთა ყურადღების მიმართვა გარკვეული შინაარსისადმი. ყურადღების მოცულობის გაზომვისათვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონია სუბიექტის ყურადღების წინასწარ განწყობას ან მზაობას ამა თუ იმ მიმართულებით.

ყურადღების მოცულობის გაზომვის აქამდე არსებულ ექსპერიმენტულ გამოკვლევებში მნიშვნელოვნად მიაჩნდათ საგანთა განლაგება, რაოდენობა. ექსპოზიციის ხანგრძლივობა, განათების ხარისხი და სხვა. ხოლო ყურადღების გარეშე იყო დატოვებული სუბიექტი, მისი მთლიან-პიროვნული მდგომარეობა. მისი მზაობა ამა თუ იმ შინაარსის აღსაქმელად. ცდებში გამოვლინდა, რომ შესატყვისი განწყობის გარეშე ყურადღების მოცულობა შეიძლება ძალზე შეზღუდული აღმოჩნდეს.

თუ განწყობას გადაწყვეტი მნიშვნელობა აქვს ყურადღების ამა თუ იმ მიმართულებით წარმართვაში, მაშინ ჩვენ ნებისმიერად უნდა შეგვეძლოს მისი ამოქმედება. ამ მოსაზრების შესამოწმებლად ჩავატარეთ საკონტროლო ცდები 15 ცდისპირზე. მათ ვუქმნიდით განწყობას, რომ საკმელში გამოჩნდება გეომეტრიული ფიგურები და ევალეზობდათ მათი ყურადღებით აღქმა და დასახელება. ცდების მონაცემებმა გვიჩვენეს, რომ ამ შემთხვევაშიც ცდისპირთა ყურადღების მოცულობა განწყობამ განსაზღვრა. მათ გეომეტრიული ფიგურებისადმი შევეუქმენით განწყობა და მათი ყურადღებაც ამ მიმართულებით წარიმართა. 15-ვე ცდისპირი ადექვატურად ასახელებს ყურადღებულ გეომეტრიულ ფიგურებს. თითოეული უყოყმანოდ ახახელებს ორ—სამ გეომეტრიულ ფიგურას, ზოგიერთი მათგანი კი ოთხსაც.

ჩვენს მიერ ჩატარებული ცდების I და II ვარიანტის მონაცემების საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ, რომ ცდისპირთა ყურადღება ორივე შემთხვევაში განწყობამ წარმართა. ერთ შემთხვე-

ვაში ყურადღება მიმართული იყო ასოებისადმი, ხოლო მეორეში — ფიგურებისადმი. თუმცა ცდის მასალა ორივეგან ერთი რჩებოდა. ყურადღების განწყობისეული მოქმედება ორივე შემთხვევაში ნათელია. ის, რაც განწყობის მოქმედების შედეგია, თვით არ არის განწყობა. განწყობამ ყურადღებას მიმართულება და შინაარსი მისცა. „განწყობა ინეთ არაცნობიერ ფსიქიკურ რეალობას წარმოადგენს, რომელიც ცნობიერ ფსიქიკურ პროცესებს არა მხოლოდ წინ უსწრებს, არამედ კიდევაც მათი აღმოცენების პირობას წარმოადგენს“ [20; 88]. დ. უზნაძესთან განწყობა ყოველგვარი კონკრეტული ქცევის ფსიქოლოგიურ მექანიზმს წარმოადგენს და არც ყურადღებაა ამ მხრივ გამონაკლისი. ყურადღების მიმართულებას ამა თუ იმ საგნობრივ შინაარსზე განწყობა განსაზღვრავს.

დ. უზნაძის განმარტებით ყურადღება ცნობიერი ფსიქიკური პროცესია, რომელიც მხოლოდ ადამიანის სპეციფიკურ ფუნქციას წარმოადგენს. მისი აზრით, ყურადღება ყოველთვის ცნობიერია. არაცნობიერი ყურადღება არ არსებობს. ყურადღება ცნობიერი მიმართვაა საგანზე, რომლის მოქმედების საფუძვლად განწყობა უნდა ვიგულოთ. ის, რაც განწყობის მოქმედების შედეგია, თვით არ არის განწყობა. შეუძლებელია ყურადღება განწყობაზე დაეყვანოთ, განწყობაა რომ ხდის მას შინაარსეულ, მიზნისაკენ მიმართულ მოქმედებად, თორემ თავისთავად თითქოს ყურადღება უშინაარსოა და საკუთარი საგანი არ გააჩნია.

ჯერ კიდევ ადრე მარბე ყურადღებას განწყობის გამოვლენად თვლიდა [55: 47]. მონადირემ, რომელიც მთელი პიროვნებით მიმართული იყო გარეული მხეცის მოსაკლავად, სრულიად უმიზნოდ მოკლა ორი ქკუასუსტი გოგონა. რომლებიც პურის ყანაში თავთავებს იპარავდნენ (მარბე). ყურადღება განწყობის გამოვლენის ფენომენს წარმოადგენს, გარკვეული შინაარსისადმი მზა სუბიექტი არაადექვატურად მოქმედებს შეუსატყვის სიტუაციაში, რაც ხშირად შეცდომებს იწვევს. განწყობაა, რომ წარმართავს ყურადღებას ამა თუ იმ მიმართულებით. უპირველეს ყოვლისა, ის შინაარსები განიცდება ნათლად, ყურადღებით, რომელთა მიმართაც სუბიექტს განწყობა ჰქონდა, რომელნიც სუბიექტისათვის ღირებულია.

ჩვენ მიერ ჩატარებული ცდების შედეგები ყურადღების განწყობისეულ მოქმედებას ადასტურებს. განწყობამ, რომელმაც სუბიექტის ყურადღება ასოებისადმი მიმართა, ცნობიერებაში აღარ შემოუშვა ადექვატურად ნაჩვენები გეომეტრიული ფიგურები. ამდენად, შეუძლებელი გახდა ყურადღების მოცულობის გაზომვა-

განწყობის გავლენის შედეგად ან სრულიად უყურადღებო რჩება მისთვის შეუსატყვისი საგნობრივი შინაარსი. ანდა განწყობა მის ასიმილაციას ახდენს. ცდისპირები გეომეტრიულ ფიგურებს ქართულ და რუსულ ასოებად განიცდიან. ამ მოსაზრებას ადასტურებს ის, რომ შესატყვისი განწყობის შემთხვევაში იგივე გეომეტრიული ფიგურები ნათლად იქნა განცდილი ცდისპირების მიერ, შესაძლებელი გახდა ყურადღების მოცულობის გაზომვა.

ამრიგად, სუბიექტის მთლიან-პიროვნული მდგომარეობა, — მისი განწყობა ყურადღების ამოქმედების მექანიზმად გვევლინება, იგი განსაზღვრავს ყოველ კონკრეტულ მომენტში ყურადღების აღმოცენებას ამა თუ იმ საგნობრივი შინაარსის მიმართ. განწყობაა რომ ყურადღებას საგანს მიუჩენს.

2. განწყობა და ყურადღების სიმჟარი

როგორც ფსიქოლოგიაში მიუთითებენ, ყურადღების ინტენსივობა ის თვისებაა, რომელიც „ყურადღებულის საგნის განცდის მეტ—ნაკლებ სინათლეში იჩენს თავს“. ზოგჯერ ესა თუ ის საგნობრივი შინაარსი თვალსაჩინო სიციხადით ხასიათდება, ზოგჯერ კი იგივე შინაარსი ბუნდოვნად განიცდება. სიციხადე თვით ყურადღებას ეხება და არა საგანს, ყურადღების ინტენსივობაა მიზეზი საგანთა ნათლად განცდისა, მაგრამ ეს არ ნიშნავს იმას, რომ ბუნდოვანი საგანი ყურადღების ინტენსიური მიმართვის შედეგად ნათელი გახდება. სუბიექტი ასეთი აქტივობის დროს ყურადღების კონცენტრაციას ახდენს ამა თუ იმ საგანზე, ამიტომ ამბობენ, რომ ყურადღების ინტენსივობა პიროვნების წარმატებით საკმიანობის საწინდარს წარმოადგენს¹ (სხვა თანაბარი პირობების დაცვისას).

ყურადღების ინტენსივობის გაზომვის ერთ-ერთ ტესტს ბურდონის ტექსტი წარმოადგენს. ფურცელზე, რომელზედაც სტრიქონებადაა დაბეჭდილი ანბანის ყველა ასო, ცდისპირს ევალება რომელიმე ერთი ან ორი ასოს გადაშლა. გამოტოვებული და ზედმეტად გადაშლილ ასოთა რაოდენობის მიხედვით მსჯელობენ ყურადღების ხარისხზე, მის ინტენსივობაზე.

ტერმინი გადაშლა ან გადახაზვა (Зачеркивание) მ. შარპის სახელთანაა დაკავშირებული. გადაშლის ცდებს მ. შარპი ინდივიდუალური ფსიქოლოგიის შესწავლის მიზნით ატარებდა, ერნი, კატელი და ფარანდი — პერცეფციის გასაზომად, ვინტლე-

¹ ჯერ კიდევ ფეხნერი აღნიშნავდა, რომ ყურადღების ინტენსივობის ხარისხზე იქვე შესაძლებელი საუბარი, სადაც ობიექტურად ერთნაირი პირობებია მოცემულია.

რი—დადლილობის გასარკვევად, თორნდაიკი—ტყუებების ფსიქიკური თვისებების შესასწავლად, ბინე — ბავშვთა გონებრივი განვითარების შესადარებლად. დღეს ბურდონის მეთოდს ყურადღების ინტენსივობის გასაზომად იყენებენ. როგორც ვხედავთ, გადახაზვის ან გადაშლის ცდებს მრავალი ავტორი სრულიად სხვადასხვა მოსაზრებით ატარებდა. ჩვენ ბურდონის მეთოდი ჩვენი საკვლევი საკითხისათვის გამოვიყენეთ. დ. უზნაძის მიხედვით, განწყობა ყოველგვარი კონკრეტული ქცევის ფსიქოლოგიურ მექანიზმს, მისი მოქმედების მოდუსს წარმოადგენს. ამდენად ჩვენთვის საინტერესოა: რა მნიშვნელობა უნდა ჰქონდეს განწყობას, როგორც სუბიექტის მთლიან-პიროვნულ მდგომარეობას, ყურადღების ინტენსიური მუშაობის შემთხვევაში.

ცდის მასალა და მეთოდი

ცდები ჩავატარეთ ზუსტად ბურდონის მეთოდით. ცდისპირს ევალბოდა: ფურცელზე, რომელზედაც სტრიქონებად იყო დაბეჭდილი ქართული ანბანის ყველა ასო, გადაეხაზა ასო „გ“, სადაც კი იგი შეხვდებოდა. ცდები ჩავატარეთ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის 20 მასწავლებელზე. ცდები ტარდებოდა ინდივიდუალურად.

მიღებული შედეგების მიხედვით ცდისპირები სამ ჯგუფად გაიყო.

I ჯგ. (7 ცდ. პ.) ცდისპირები, რომლებიც ასოთა მწკრივში „გ“ ასოსაც შლიან და „ბ“—საც.

II ჯგ. (9 ცდ. პ.). ეს ის ცდისპირებია, რომლებიც „გ“ ასოსაც შლიან, „ბ“ ასოზე ჩერდებიან, წერტილს უსვამენ და ხმამაღლა ამბობენ:

„ეს ხომ „ბ“ ასოა, კიდევ კარგი რომ არ გადავხაზე“.

III ჯგ. (4 ცდ. პ.) ცდისპირები, რომლებიც ზუსტად შლიან მხოლოდ ასო „გ“—ს და არავითარ შეფერხებას არ გრძნობენ მუშაობაში.

როგორც ცდების შედეგებიდან ჩანს, 20 ცდისპირიდან მხოლოდ 4 ცდისპირი შლის ადექვატურად ასო „გ“—ს, სხვა ცდისპირები ან „კანონიერად“ შლიან ასო „ბ“—ს, ანდა „ბ“ ასოზე ფერხდებიან.

ცდების ანალიზი

ყველა იმ შრომაში, რომელშიაც კი ბურდონის მეთოდით ჩატარებული ცდებია განხილული (უიპლი, ბოლტუნოვი და სხვები),

დაწერილებითაა აღწერილი ცდისპირთა მონაცემები, შესწავლილია თუ რა დამოკიდებულება არსებობს გადაშლის სისწრაფესა და სიზუსტეს შორის, შეინიშნება თუ არა განსხვავება ინტელიგენტი და არა ინტელიგენტი ადამიანების ყურადღების ინტენსიური მოქმედებისას. მაგრამ ის, რომ ყველა ენაზე ბურდონის ტესტით ჩატარებულ ცდებში მსგავსი ასოებია შეცდომის მიზეზი, მხოლოდ ფაქტის სახითაა მოტანილი და არავის უცდია მისი ფსიქოლოგიური ახსნა. მაგალითად, რუსულ ასოთა მწკრივში ცდისპირები ასო „О“ — ს მაგიერ შლიან ასო „С“ — ს, ან ხედავენ იქ, სადაც ეს უკანასკნელი არ არსებობს. მსგავს ასოთა გადახაზვა ისეთი შეცდომაა, რომელიც ერთნაირად ახასიათებს ყოველი გარკვეული ასაკის, სქესისა თუ განათლების ადამიანებს. როგორც წესი, ყველა ენაზე აღინიშნება მსგავსთა (ზედმეტი ასოს) გადახაზვის შემთხვევები, ცდისპირები შლიან ისეთ ასოებს, რომელთა გადახაზვაც მათ არ მოეთხოვებათ. ამ ზოგად — ფსიქოლოგიური მოვლენის ახსნა, შეცდომათა ფსიქოლოგიური მექანიზმის ძიება არავის უცდია. აქ საკითხი შემდეგნაირად ისმის: როგორი კონცენტრირებული ყურადღებაც არ უნდა ჰქონდეს სუბიექტს, დაზღვეულია თუ არა იგი შეცდომებისაგან? რა უნდა იყოს შეცდომათა მიზეზი, ანდა სად ვეძებთ მისი ძირები?

ბოლტუნოვის აზრით, შეცდომით გადახაზულ და გამოტოვებულ ასოთა შემთხვევები შემდეგნაირად უნდა გავიგოთ: ზოგან დომინირებს ტექსტი და ზოგან კი ასო. შეცდომით გადახაზული ასოები გვხვდება ისეთ ცდისპირებთან, რომელთანაც ასოები ტექსტს ჩრდილავს და როცა პირიქით ხდება, მაშინ ხშირია ასოთა გამოტოვების შემთხვევები [25]. ჯერ ერთი, შეცდომები შეინიშნება იქაც, სადაც ნაბეჭდი ასოები სიტყვიერ შინაარსს კი არ ჰქმნის, არამედ მაშინაც, როცა ასოები ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელია და თითოეული ასო ცალკე გრაფიკულ ერთეულს წარმოადგენს. მეორეც, სუბიექტი მსგავს ასოს შლის ზედმეტად და არა გრაფიკულად მისგან განსხვავებულს, ასახსნელი ისაა, თუ რატომ შლის სუბიექტი „გ“ — ს მაგიერ „ბ“ — ს და „ლ“ — ს მაგიერ „ლ“ — ს; როგორც ქვემოთ, სტამბური ბეჭდვის შეცდომების განხილვისას დავინახავთ, შეცდომები შემთხვევითი ბუნების კი არაა, არამედ კანონზომიერად ვლინდება, რომელსაც თავისი საფუძველი უნდა გააჩნდეს.

ბურდონის ტესტის შედეგებს ჩვენ განვიხილავთ განწყობის თეორიის თვალსაზრისით. სუბიექტის პერცეფციულ აქტივობას, რომელიც ყურადღების ინტენსივობასთანაა დაკავშირებული, წინ

უქლის სუბიექტის მთლიან-პიროვნული მდგომარეობა-განწყობა. რომელიც ყოველი კონკრეტული ქცევის განხორციელებას აუცილებელ პირობას წარმოადგენს. ცდისპირს ევალება ქართულ ასოთა მწკრივში გადახაზოს ასო „გ“, სადაც კი იგი შეხვდება. ძირითადად სუბიექტის ყურადღების კონცენტრაციაზე, მის ინტენსიურ მოქმედებაზეა დამოკიდებული ამ ამოცანის შესრულება. სუბიექტმა ცნობიერად იცის, რომ უნდა გადახაზოს ასო „გ“, მისი ყურადღების ცენტრში „გ“ ასოა მოქცეული. მაგრამ ეს არ ნიშნავს იმას, რომ სხვა ასოები ყურადღების გარეშეა დატოვებული. როგორც ზემოთ, ჭგუფების განხილვისას ვნახეთ, 20 ცდისპირიდან მხოლოდ 4 მუშაობს უშეცდომოდ, სხვები ან ზედმეტად ხაზს უსვამენ ასო „ბ“—ს, ანდა მასზე ჩერდებიან. ყოველთვის „გ“—ს მაგიერ შლიან ან ჩერდებიან ასო „ბ“—ზე და არა სხვა ასოზე.

ყურადღების განწყობისეული მოქმედება ბურლონის ტესტშიც დასტურდება, ყურადღების მიმართულებას სუბიექტის მთლიან-პიროვნული მდგომარეობა, მისი ქცევის მოდუსი განსაზღვრავს. „ბ“-ს გადაშლა სწორედ იმაზე მიუთითებს, რომ ცდისპირის ყურადღება „გ“-საკენაა მიმართული, მზადაა მის ამოსაშლელად, ცნობიერებაში მხოლოდ ეს შინაარსია შეჩერებული. „ბ“-ს გარდა ცდისპირი მრავალ ასოს აღქვამდა ასოთა მწკრივში, მაგრამ ასიმილაციის შემთხვევას ადგილი არ ჰქონია, რადგან სხვა ასოები ტლანქად განსხვავდებიან „გ“-საგან. განწყობას, რომელიც ყურადღების მოქმედებას განსაზღვრავდა, არ მიუმსგავსებია ისინი. ასიმილაცია მოხდა სწორედ გრაფიკულად მსგავსი ასოსი და არა სხვისა, მათი, რომელთა გადახაზვა ცდისპირს არ მოეთხოვებოდა. სუბიექტის მზადყოფნამ, მისმა განწყობამ გარკვეული შინაარსისადმი, რომელიც პერცეფციულ აქტივობამდე შეიქმნა, წარმართა სუბიექტის ყურადღება ასო „გ“-საკენ. ყურადღების მზაობამ ან ცნობიერების მიმართულებამ პერცეფციულ აქტივობაში ჰპოვა რეალიზაცია. ყურადღების მიმართვა გარკვეული შინაარსისადმი და მისი ინტენსიური მოქმედება მიზნითაა განსაზღვრული და ამ კონკრეტული ქცევის რეგულატორად განწყობა გვევლინება. მზადყოფი ყურადღება პერცეფციული ქცევის დროს მოქმედებაში გადადის. პირველ ჭგუფში შემავალი ცდისპირები [7] არავითარ შეფერხებას არ გრძნობენ მუშაობაში და სრულიად დარწმუნებული არიან ასოთა გადახაზვის სისწორეში. სინამდვილეში კი „გ“ ასოს მაგიერ შლიან ასო „ბ“-ს, განწყობამ, რომელიც ყურადღების მოქმედებას წარმართავდა, მიიმსგავსა გრაფიკულად მსგავსი ასო, თორემ სხვა ასოს შემთხვევითი გადახაზვა არ აღინიშნება. ასევე,

მეორე ჯგუფის ცდისპირები მხოლოდ „ბ“ ასოზე ჩერდებიან, წერტილს უსვამენ, მაგრამ ახდენენ რა ასოს ობიექტივაციას, ხმამაღლა ამბობენ: „კიდეც კარგი რომ არ შემეშალა, ძალიან ჰგავს ერთმანეთს ეს ასოები“. პერცეფციულ აქტივობას წინ უძღვის ყურადღება, როგორც მომამზადებელი საფეხური, ცნობიერებაში ყურადღების საშუალებით შეჩერებულია ერთი რომელიმე კონკრეტული შინაარსი, ჩვენს შემთხვევაში ასო „გ“. სწორედ ასეთი „გაბატონება“ ამა თუ იმ შინაარსისა წარმართავს მისი ყურადღების აქტივობას პერცეფციაში. განწყობა ყურადღების ამოქმედების ძრავად გვევლინება. სუბიექტი ამჩნევს ან ყურადღებას აქცევს იმ შინაარსს, რაც მისი განწყობის სფეროში შემოდის. შეცდომით ასოს გადახაზვა განწყობის მოქმედებით უნდა აიხსნას.

§ 3. ყურადღების თავისებურებანი ასოთაწყობის პროცესში

თუ ყურადღების მიმართულებას განწყობა უნდა განსაზღვრავდეს, მაშინ ასეთის დაშვების დროს იგი ყველგან უნდა შეიმჩნეოდეს, იქ, სადაც აღადიანის ესა თუ ის საქმიანობა ძირითადად ყურადღების ფუნქციონაზეა დამოკიდებული. ამიტომ მიზნად დავისახეთ შეგვესწავლა ასოთაწყობისა და ლინოტიპისტის მუშაობის შედეგები, რა თავისებურებით ხასიათდება სტამბური ბექდვის შეცდომები, ხომ არ შეიძლება ამ შეცდომათა ფსიქოლოგიური მექანიზმის მონახვა?

კვლევითი მეთოდი

ჩვენი კვლევის მეთოდი დაკვირვებითია. ვკითხულობდით ლინოტიპისტისა და ასოთაწყობის მიერ სტამბურად აწყობილ პირველ ანაბექტებს. დაშვებულ შეცდომებს ვაჯგუფებდით მათი სახეობის მიხედვით¹.

იმისათვის, რომ ნათელი გახდეს სტამბური ბექდვის შეცდომათა ფსიქოლოგიური თავისებურებანი, წინასწარ მხედველობაში უნდა ვიქონიოთ ასოთაწყობისა და ლინოტიპისტის მუშაობის სპეციფიკურობა. ასოთაწყობი ან ლინოტიპისტი სტამბურად აწყობს არა საკუთარ ნააზრევს, არამედ სხვისას. მან ზუსტად უნდა ააწყოს ის სიტყვები და წინადადებები, რაც ამა თუ იმ ავტორს დაუწერია. ჯერ სწორად უნდა წაიკითხოს ისინი და შემდეგ სწორად ააწყოს. ე. ი.

¹ შეცდომები გაანალიზებულია სტამბურად აწყობილი 2.000 გვერდის მიხედვით.

ლინოტიპისტი ან ასოთამწყოები ერთდროულად კიდეც კითხულობს და, თუ შეიძლება ასე ითქვას, კიდეც წერს. ასოთამწყოები ასოებს ეძებს მათთვის განკუთვნილ უჯრებში, ლინოტიპისტი კი მის წინ მდგარ მანქანაზე ბეჭდავს. ტექნიკურად სრულიად განსხვავებულია ამ ორი სპეციალისტის მუშაობა. თუ ასოთამწყოები თვითონ ეძებს უჯრაში თითოეულ ასოს, ლინოტიპისტი თითქმის ყველა მანქანაზე მისთვის საძიებ ასოს და შესატყვისი ასო სიტყვაში თავის ადგილს იკავებს. ჩვეულებრივი წერისაგან განსხვავებით, ასოთამწყოება უფრო რთული აქტია, რომელიც შემდეგ ფსიქიკურ პროცესებს მოითხოვს: პერცეფცია, კონცენტრირებული ყურადღება, უშუალო მეხსიერება. საძიებო ასო და ასაწყობი სიტყვა სულ მხედველობის ველში უნდა ჰქონდეს სუბიექტს, შეუძლებელია ყოველივე ამის შესრულება, თუ ყურადღება სხვა რაიმეზე წარიმართა. სუბიექტის ცნობიერებაში მანამდე უნდა იყოს ყურადღებით შეჩერებული ესა თუ ის ასო ან სიტყვა, სანამ სუბიექტი მის მოძებნას და აწყობას დაამთავრებს. მაშასადამე, ამა თუ იმ შინაარსის ცნობიერებაში შეჩერება ან შეკავება საჭირო იმისათვის, რომ სიტყვა ადეკვატურად აიწყოს. ასეთის შესრულების შემდეგ ეს სიტყვები მნიშვნელობას კარგავს, გადის სუბიექტის ცნობიერებიდან და ადგილს უთმობს სხვა შინაარსს. ახლა ცნობიერებაში ყურადღების მეშვეობით სხვა შინაარსია შეჩერებული და ასე გრძელდება ასოთა აწყობის პროცესი.

მიუხედავად იმისა, რომ ასოთამწყოებსა და ლინოტიპისტს სიტყვები წამიერად კი არ ეძლევა, არამედ იმდენჯერ შეუძლია აღიქვას და შეამოწმოს, რამდენჯერაც კი მოისურვებს, შეცდომები უამრავია და ამ მხრივ ერთმანეთისაგან არ განსხვავდება ლინოტიპისტი და ასოთამწყოები. შეცდომების შედეგად შემდეგი ერთნაირი ჯგუფები დადასტურდა:

I ჯგუფი. როცა სიტყვაში ორი იდენტური ასოა, ერთი მათგანი იკარგება.

II ჯგუფი. ერთ-ერთი იდენტური ასო იკარგება მაშინაც, თუ იდენტური ასოები მეზობლად მდებარე სიტყვებშია მოცემული.

III ჯგუფი. სიტყვაში რომელიმე ასო ორმაგდება და სრულიად ზედმეტად მეორდება.

IV ჯგუფი. ორმაგდება და სრულიად ზედმეტად მეორდება არა მარტო ასო, არამედ სიტყვა და წინადადებაც კი. ერთი და იგივე სიტყვა ან წინადადება აწყობილია ორჯერ.

V ჯგუფი. სიტყვაში ზედმეტადაა ჩართული ის ასო, რომელიც წინა სიტყვაშია მოცემული.

VI ჯგუფი. სიტყვიდან ერთი რომელიმე ასო მეორდება განსხვავებული ასოს მაგივრად.

VII ჯგუფი. ერთი რომელიმე ასო მეორდება მეზობელ სიტყვაში განსხვავებული ასოს მაგივრად.

VIII ჯგუფი. შეცდომები, რომლებიც ასოთა გრაფიკული მსგავსებითაა გამოწვეული.

IX ჯგუფი. შეცდომები, რომლებიც ასოთა სიერციითი მეზობლობითაა გამოწვეული.

X ჯგუფი. წარმოთქმით გამოწვეული შეცდომები.

XI ჯგუფი. სიტყვის კონფიგურაციით გამოწვეული შეცდომები.

XII ჯგუფი. ასოთა გადასმა.

XIII ჯგუფი. მექანიკური შეცდომები.

დაკვირვების ანალიზი

სტამბურ შეცდომათა ბუნება ნათელი გახდება, თუ თითოეულ ჯგუფს ცალ-ცალკე განვიხილავთ.

I ჯგუფი. როცა სიტყვაში ორი იდენტური ასოა, ერთი მათგანი იკარგება.

როცა ასაწყობ სიტყვაში ორი იდენტური ასოა, სულერთია, იგი თანხმოდანია თუ ხმოვანი, უმრავლეს შემთხვევაში ასოთამწყობი ან ლინოტიპისტი ერთს ტოვებს, სიტყვიდან ერთ-ერთი იდენტური ასო იკარგება. სანიმუშოდ შეიძლება შემდეგი მაგალითები დავასახელოთ.

მაგალითები:

აწყობილია:

უნდა იყოს:

შეურთდა	—	შეუერთდა
აგრეთვე	—	აგრეთვე
დამაცირებელი	—	დამამცირებელი
მოლოდნესა	—	მომლოდნესა
მიზეზე	—	მიზეზზე
ტერიორიაზე	—	ტერიტორიაზე
წინაღმდეგ	—	წინააღმდეგ
სათადარიგო	—	სათადარიგოდ

როგორც დასახელებული მაგალითებიდან ჩანს, სიტყვებში ორი იდენტური ასოდან ერთი მათგანი იკარგება, სახელდობრ, ის ასო, რომელიც ისევ უნდა განმეორდეს. ეს ფაქტი ფსიქოლოგიაში კარგა ხანია რანშბურგის ფენომენითაა ცნობილი. „იგი თავს იჩენს ერთ-

ნაირ შინაარსთა გაცნობიერების ანუ იდენტიფიკაციის აქტის დაბრკოლებაში და როგორც ერთნაირობის აღკვეთა არა თუ უბრალოდ ჰგავს დისიმილაციას, არამედ ფსიქოლოგიურად სავსებით იგივეა“ [22; 79]. რანშბურგის ფენომენი მრავალი ავტორის მიერ იქნა განალიზებული, მაგრამ ამ ახსნათა შორის ყველაზე მართებულად მიგვაჩნია ზ. ხოჭავას მიერ განწყობის თეორიის თვალსაზრისით ახსნა. სუბიექტი განწყობილია განსხვავებული შინაარსის აღსაქმევლად და ეს აღქმა სავსებით საკმარისია იმისათვის, რომ განსხვავებული შინაარსები აიწყოს. „იდენტური ბგერების მიმართ მდგომარეობა სხვანაირია, თავ-თავიანთ ადგილზე ისინიც აღიქმებიან, ცალ-ცალკე იცნობიან, მაგრამ ეს ცალ-ცალკე ცნობა სრულიად არაა საკმარისი იმისათვის, რომ სუბიექტმა მათი დიფერენცირებულად დასახელების საჭიროებაც იგრძნოს. გარდა ცალ-ცალკე ცნობისა, მან უნდა განიცადოს ერთნაირობაც ამ იდენტური წევრებისა. უნდა შეიტყოს, წვდეს, რომ ერთი ბგერა ორ ადგილზეა, მაშასადამე უნდა მოახდინოს იდენტიფიკაცია რიგის ერთი წევრისა მეორესთან“ [22; 79]. განსხვავებული შინაარსის აღქმისადმი განწყობაა იმის მიზეზი, რომ იდენტური ასო იკარგება. ასოთამწყობს ან ლინოტიპისტს თვალწინ უდევს ასაწყობი დედანი, რომელსაც ჭერ კითხულობს სიტყვასიტყვით, იმახსოვრებს და შემდეგ კი აწყობს. მიუხედავად იმისა, რომ მან ცნობიერად იცის სიტყვაში ჰომოგენური ასოების არსებობა, მუშაობის პროცესში იმდენად ფიქსირდება თავისთავად განსხვავებულ ასოთა მიმართ განწყობა, რომ არაცნობიერად ერთ-ერთი ჰომოგენური ასო სიტყვიდან იკარგება. განწყობისეულად მოქმედი ასოთამწყობის ან ლინოტიპისტის ყურადღება, რომელიც ქცევის ამ რთულ აქტშია ჩართული, განსხვავებული შინაარსებისადმი (ასოებისადმი) აღსაქმევლადაა მიმართული. სუბიექტმა წაიკითხა და ცნობიერებაში შეაქაფა სიტყვა მანამ, სანამ მის შესატყვის ასოებს მოძებნიდა და ააწყობდა. ყურადღება მიაქცია ერთ-ერთ იდენტურ ასოს როგორც სხვებისაგან განსხვავებულს, მაგრამ მეორე ასო განსხვავებული შინაარსების აღქმისადმი მოქმედი განწყობის საფუძველზე სრულიად გამოტოვა. ცნობიერებამ მხოლოდ ის შინაარსი შემოინახა, რის მიმართაც სუბიექტი იყო განწყობილი, რამაც განსაზღვრა ყურადღების მიმართულება. მართალია, სუბიექტმა დედანში სიტყვის წაკითხვის დროს მეორე იდენტურ ასოსაც მიაქცია ყურადღება, მაგრამ ცნობიერებაში მისი შენარჩუნებისათვის განწყობისეული ყურადღება არ აღმოჩნდა საკმარისი. იმის ობიექტივაცია იყო საჭირო, რომ აქ ორი იდენტური, ერთნაირი ასოა და ორივე საჭიროა სიტყვის მთლიანად ასაწყობად. სუბიექტს რომ მოეხდინა ობიექტივაცია სიტყ-

ვაში ორი იდენტური ასოს არსებობის შესახებ, მაშინ ერთი მათგანის რედუქცია არ მოხდებოდა. შეცდომის მიზეზი ყურადღების განწყობისეულ მოქმედებაში უნდა ვეძიოთ, ყურადღებამ ის შინაარსი შეაკავა ან შემოინახა ცნობიერებაში, რომლის მიმართაც იყო განწყობილი. სუბიექტის ქცევას განსხვავებულ შინაარსთან ალქმისადმი განწყობა წარმართავდა. იგივე შეგვიძლია ვთქვათ სტამბური ბეჭდვის შეცდომების II ჯგუფის მიმართაც. ერთ-ერთი იდენტური ასო იკარგება არა მარტო მაშინ, როცა იდენტურები ერთ სიტყვაშია მოცემული, არამედ მაშინაც, როცა იდენტურები მეზობელ სიტყვებშია.

მ ა გ ა ლ ი თ ე ბ ი:

ა წ ყ ო ბ ი ლ ი ა:	უ ნ დ ა ი ყ ო ს;	წ ი ნ უ ძ ღ ვ ი ს ს ი ტ ყ ვ ა:
მოწერიგება	მოწესრიგება	ურთაერთდამოკიდებულებას
ხელსნები	ხელონები	ოსტატი
მზობელ	მეზობელ	ქვეყნებში
შეძლ	შეძლო	უბრალო

III — IV ჯგუფები. თუ წინა ორ ჯგუფში ისეთი შემთხვევებია განხილული, როცა ორი იდენტური ასოდან ერთი მათგანი იკარგება (რედუქცია ხდება), III — IV ჯგუფის შეცდომებში სრულიად საპირისპირო მოვლენასთან გვაქვს საქმე. იდენტური ასო კი არ იკარგება, არამედ ზედმეტად მეორდება სიტყვაში. მას ჩვენ „ფიქსირებულ ასოს“ ვეძახით. ზედმეტად მეორდება არა მარტო ასო, არამედ სიტყვა და წინადადებაც.

მ ა გ ა ლ ი თ ე ბ ი:

ა წ ყ ო ბ ი ლ ი ა	უ ნ დ ა ი ყ ო ს
გასამრჩელო	—გასამრჩელო
ხელშეკრულება	—ხელშეკრულება
დაქირავებულ	—დაქირავებულ
განსაზღვრავს	—განსაზღვრავს
ნიშნავდა	—ნიშნავდა
აამ	—ამ
ამჟამად	—ამჟამად
იგიულისხმება	—იგიულისხმება
ინტუქტური	—ინტუქტური

როგორც აღვნიშნეთ, მეორდება არა მარტო ასო, არამედ სიტყვა და ზოგჯერ მთელი წინადადებაც:

არჩილმა არაჩვეულებრივი სისრულით აგვიწერა სახელგანთქმული სარდლის გიორგი სააკაძის თავგადასავალი, (მეორდება) სახელგანთქმული სარდლის გიორგი სააკაძის თავგადასავალი. ასევე მეორდება შემდეგი წინადადებები:

მისი პატრიოტული თავგანწირვა, როდესაც მან სამშობლოსათვის, მისი პატრიოტული თავგანწირვა, როდესაც მან სამშობლოსათვის.

ხალხური ვეფხისტყაოსნის მიხედვით ავთანდილი დევებთან, ხალხური ვეფხისტყაოსნის მიხედვით ავთანდილი დევებთან.

როგორც მაგალითები გვიჩვენებს, აქ ასოს ან სიტყვის რედუქცია კი არ ხდება, არამედ სრული ასიმილაცია, მეორდება იგივე ასო, სიტყვა ან წინადადება. საკითხავი სწორედ ისაა, თუ რატომ აწყობს ან ეძებს ასოთამწყობი ან ლინოტიპისტი სრულიად ზედმეტ ასოს ან სიტყვას, რა განსაზღვრავს მისი მოქმედების ასეთ სახეს. ქცევის დასრულების შემდეგ თვითონაც რომ წაიკითხოს აწყობილი ტექსტი, მიხვდება, რომ ზედმეტი ასოებისა და სიტყვების ძებნაზე ფუჭად დაუყარგავს დრო. როცა ორი იდენტური ასოდან ერთ-ერთი იკარგება, შეიძლება ვთქვათ, რომ ასოთამწყობი ან ლინოტიპისტი ზოგჯერ „უყურადღებოა“, მაგრამ რით უნდა აიხსნას ზედმეტი ასოების მოძებნაზე დაკარგული დროის ეს არაეკონომიურობა? მას ხომ არ ჰქონია ამის სურვილი?

ჯერ სუბიექტმა დედანში მოცემული სიტყვა ან წინადადება წაიკითხა, ყურადღების საშუალებით ცნობიერებაში შეაყვავა წაკითხული შინაარსი მანამ, სანამ აზრის შესატყვის ასოებს მოძებნიდა, მოძებნა კიდევ მათთვის განკუთვნილ უჯრებში, მაგრამ ხელმეორედ შეუდგა იმავე ასოს, სიტყვის ან წინადადების აწყობას. ისმის საკითხი, ნუთუ ყველაფერი ეს ყურადღების გარეშე მიმდინარეობდა? ნუთუ ცნობიერება არავითარ მონაწილეობას არ იღებდა ამ ზედმეტი ასოების მოძებნაში? ჯერ ერთი, დ. უზნაძის აზრით, ის რაც ყურადღებულა, ცნობიერიცაა, არაცნობიერი ყურადღება არ არსებობს. ყურადღების გარეშე ასოთამწყობი ზედმეტ სიტყვას ვერ ააწყობდა, ხომ უნდა ჰქონოდა ცნობიერებაში როგორმე შეჩერებული ასაწყობი შინაარსი, თითოეული ასო შესატყვის უჯრაში უნდა მოეძებნა და თავისი ადგილი მიეჩინა. ვფიქრობთ, ყურადღების გარეშე ამ ქცევის შესრულება შეუძლებელია. ჩვენი აზრით, სუბიექტის ყურადღებას ამ შემთხვევაშიც ფიქსირებული განწყობა განსაზღვრავს. სუბიექტის

მთლიან-პიროვნული მდგომარეობა, მისი განწყობა გახდა საფუძველი იმისა, რომ ყურადღება ისევ იმ შინაარსზე მიიმართება. არაცნობიერმა ფსიქიკურმა სხვა შინაარსი არ შემოუშვა ცნობიერებაში, ყურადღება მის „სასარგებლოდ“ წარმართა. განწყობისეულად მოქმედი სუბიექტისათვის შეუმჩნეველი დარჩა, რომ ყურადღებული საგნები არ შეიცვალა. მას რომ ყურადღებული საგნის ობიექტივაცია მოეხდინა, მაშინ შინაარსთა იგივეობა შეუმჩნეველი არ დარჩებოდა. მის წინაშე არ დამდგარა ობიექტივაციის აქტის საჭიროება, რადგან შეფერხება არსად უგრძენია, განწყობისეულად მოქმედი სუბიექტის ქცევას წინ არაფერო გადალობებია, მიმდინარე ქცევა არ შეფერხებულა. მაგრამ შედეგად მოჰყვა ის, რომ ასოთამწყობმა ან ლინოტიპისტმა მრავალი შეცდომა დაუშვა.

სიტყვიდან ერთ-ერთი იდენტური ასოს დაკარგვისა და სიტყვაში უადგილოდ რომელიმე ასოს გაორმაგების შემთხვევები ერთმანეთისაგან განსხვავდება მათი გარეგანი გამოსახულების მიხედვით. ერთ შემთხვევაში გვაქვს რედუქცია, ხოლო მეორეში — ასიმილაცია; ზ. ხოჯავას მოსაზრებაზე დაყრდნობით, ასოთა ასიმილაცია-რედუქცია ერთ საფუძველს უნდა ეყრდნობოდეს, მათი მოქმედების მექანიზმი ერთი და იგივე უნდა იყოს. ასოთა რედუქციის დროს სუბიექტს რომ ასოთა იგივეობის განცდა ჰქონოდა, მაშინ ასოც არ დაიკარგებოდა; ვინაიდან სუბიექტის მოქმედებას განსხვავებულ ასოთა აღქმისადმი განწყობა განსაზღვრავდა, ამიტომ ორი იდენტური ასოდან ერთ-ერთი მისი ცნობიერებიდან ამოვარდა. მეორე შემთხვევაში, როცა ასოს ან სიტყვის გაორმაგება ხდება, ესეც განწყობის მოქმედებით უნდა იყოს გამოწვეული. სუბიექტის ყურადღება მთლიანად განწყობის მოქმედებას ეფუძნება და მისი მიმართულება განწყობითაა პირობადებული. ყურადღება ცალკეული ასოს ხელახალი აღქმისადმი მიმართული და „სიტყვებმა კი თითქოს სემანტიკური მნიშვნელობა დაკარგა“. სუბიექტის ქცევის ჩვეულ აქტშია ჩართული ყურადღება, რომელსაც მხოლოდ ამა თუ იმ შინაარსის ცნობიერებაში შეკავება ევალება. მაგრამ, თუ რა განსაზღვრავს მის ასეთ მიმართულებასა და მოქმედებას, სხვა საფუძველი უნდა გააჩნდეს. განწყობის თეორიის მიხედვით, შეცდომათა მსგავსი მაგალითები მისი მოქმედების სფეროში უნდა შემოდიოდეს. ამ დებულების საილუსტრაციოდ მიგვაჩნია შეცდომათა V ჯგუფში დასახელებული მაგალითები. სიტყვაში ზედმეტადაა ჩართული ის ასო, რომელიც წინა სიტყვაშია მოცემული.

V ჯგუფი

მ ა გ ა ლ ი თ ე ბ ი :

უნ და ი ყ რ ს :	ა წ ყ ო ბ ი ლ ი ა :	წ ი ნ ა ს ი ტ ყ ვ ა შ ი ი გ ი ვ ე ა ს ო ა ნ ა ხ მ ა რ ი :
ვეროიდან	— ელვეროიდან	ღ—3-ჯერ
მიმართავს	— მიმართავს	რ—5-ჯერ
ალყა	— შშალყა	შ—2-ჯერ
პოსტულატს	— პროსტულატს	რ—1-ჯერ
მოხმარებაში	— მოხმადრებაში	ღ—1-ჯერ
ნამოღვაწარი	— ნამოღვაწარეი	ე—2-ჯერ

წინა მაგალითებისაგან დასახელებული მაგალითები განსხვავებულია. თუ პირველ შემთხვევაში იდენტურები ერთმანეთის გვერდით არიან, მეორე შემთხვევაში უკვე ერთხელ აწყობილი ასო სრულიად სხვა სიტყვაშია ჩართული, შესაძლებელია იგი ჩაერთოს მეორე, მესამე ან მეოთხე სიტყვაში. ფაქტი ისაა, რომ სიტყვაში რომელიმე ასო ფიქსირდება და ისევ მეორდება შემდეგში. ასოთაწყობის ან ლინოტიპისტის ყურადღება ისევ იმ ასოსაკენ მიიმართება, რომელიც წინ ერთხელ ააწყო. შემდეგ სიტყვაში იგი სრულიად ზედმეტი და კორექტურულ შეცდომად ითვლება. სხვა საკითხია, თუ რამ გამოიწვია ცნობიერებაში ერთი ასოს გაბატონება და არა მეორესი, რით გახდა იგი უპირატესი სხვათა წინაშე. უტყუარი ფაქტი ისაა, რომ რომელიმე ფიქსირებული ასო ისევ ჩაერთვის შემდეგ სიტყვებში (საინტერესოა სიტყვაში რომელი ასო ფიქსირდება: თანხმომავნი თუ ხმომავნი, სიტყვის რა ადგილას შეიძლება არსებობდეს ასეთი „გაბატონებული ასო“-თავში, შუაში თუ ბოლოში. ეს საკითხი ექსპერიმენტული კვლევის საგანია).

განწყობის მოქმედებზე საფუძველზე ყურადღება ისევ იმ ასოსაკენ მიიმართება, რომელიც სუბიექტს წინა სიტყვის აწყობის დროს განუმტკიცდა. ასეთი ზედმეტი ასო არაცნობიერად შემოინახა მისმა მეხსიერებამ და ყურადღებაც ამ მიმართულებით წარიმართა, მოძებნა და ჩასვა იქ, სადაც საჭირო არ იყო.

VI — VII ჯგ.

რომელიმე ფიქსირებული ასოს გავლენა მხოლოდ მისი გაორმაგებით (ერთსა და იმავე და სხვა სიტყვებში) არ გამოიხატება. შეცდომათა მე-6 და მე-7 ჯგუფების მაგალითები იმაზე მიუთითებს, რომ რომელიმე ფიქსირებული ასო მეორდება მეზობელ სიტყვაში განსხვავებული ასოს მაგივრად. ასოთა შეცვლა ორგვარად ვლინდება: ერთ შემთხვევაში შეცვლა მეზობლად მდებარე ასოს ეხება, ხოლო

მეორეში მისი მოქმედების სფერო უფრო დიდია, მომდევნო სიტყვაში თვითონ ჩაერთვის სხვა ასოს ადგილას.

მაგალითები:

უნდა იყოს;

აწყობილია;

სპეციალური

სპეციალური

ვანუჯრელთ

განუჯრელთ

მოყვანილ

მოყვანილი

ნაზარდა

ნაარდა

სუფიქსები

სუფუქსები

მოვლენებიც

მოვლენებიც

მიიხედვით

მმხედვით

მოემზადებინა

მოემზადებდა

მოხელენი

მოხხლენი

ბგერებს

ბბერებს

მაგალითები:

უნდა იყოს:

აწყობილია:

წინ უძღვის სიტყვა:

იყო

უყო

ვალდებულო

ახსენებდა

ახსენებდა

უსტაბაში კითხულობდა

ოსტატის

ისტატის

ხელოსნები, რომლებიც

რაიონების

რაშონების

მეტყველებაში

მსგავსი

მსგამსვი

მაგალითად მცირე

შინაარსის

შიხაარსის

ხმოვნის

დაკავშირებით

დაკავშირესით

სესია

სახელობითი

სახელორითი

ბრუნვაში

სახელობითი

სამხელობითი

მხოლოდ

როგორც მაგალითებიდან ჩანს, რომელიმე ფიქსირებული, ასო არა მარტო მეზობელ ასოს ცვლის, არამედ მისი გავლენა მეზობლად მდებარე სიტყვაშიც იჩენს თავს, აქაც ცვლის და თვითონ იკავებს მის ადგილს. როცა სიტყვა „სახელობითის“ წინ უძღვის სიტყვა „ბრუნვაში“, მაშინ ფიქსირდება ასო „რ“ და ცვლის „ბ“-ს, „სახელობითი“-ს მაგიერ ასოთამწყობი „სახელორითი“-ს აწყობს. ხოლო როცა „სახელობითი“-ს წინ უძღვის სიტყვა „მხოლოდ“, „მ“ ცვლის „ა“-ს და მის ადგილს იკავებს. მაგალითები მიუთითებს, რომ ფიქსი-

რებული ასო გრაფიკულად ან ფონეტიკურად მსგავს ასოს კი არ ცვლის, არამედ მისგან სრულიად ჰეტეროგენულს. მაგალითად, ი შეცვლილია ჟ-თი, ბ—ხ-თი, ი—შ-თი და სხვ.

VIII ჯგუფი. სტამბური ბეჭდვის შეცდომების ერთ-ერთი მიზეზი ასოთა გრაფიკული მსგავსებაა. ასოთამწყოები ან ლინოტიპისტი სიტყვის შესატყვის ასოს კი არ ძეხვის (მას კი ჰგონია ასე), არამედ გრაფიკულად მის მსგავსს. მაგალითად, გრაფიკულად ერთმანეთს ემსგავსებიან: დ და ლ, ე და ვ, ძ და ზ, პ და ჰ და სხვანი. სუბიექტის ყურადღება მსგავსი ასოსაქენ მიიძარება.

ლინოტიპისტთან ერთმანეთს ენაცვლება შემდეგი მსგავსი ასოები:

ე—ვ	მ—ნ	დ—ლ	მ—შ
კ—ვ	პ—ჰ	ო—რ	ძ—მ
ჯ—ჭ	კ—გ	თ—ო	
ჩ—წ	ტ—ჯ	გ—ბ	

ასოთამწყოებთან ერთმანეთს ცვლის შემდეგი მსგავსი ასოები:

მ—გ	მ—ნ	პ—კ
მ—შ	ვ—ე	ტ—ც
დ—ლ	ო—თ	ბ—მ
შ—ბ	დ—ლ	ჟ—ქ
ო—რ	გ—ბ	

IX ჯგუფი. ეს ჯგუფი შეცდომათა ყველაზე დიდი ჯგუფია, რომელიც ასოთა სივრცითი მეზობლობით აიხსნება. ასოთამწყოები შესატყვისი უჯრიდან კი არ იღებს ასოს, არამედ მის გვერდით უჯრიდან, რომელშიაც გრაფიკულად სულ სხვა ასოებია ჩაწყობილი; ანდა ლინოტიპისტი შესატყვისი ასოს მაგიერ გვერდით მდებარე ასოს ურტყამს თითს. ორივე შემთხვევაში, ასოთამწყოები და ლინოტიპისტი დარწმუნებული არიან მოქმედების სისწორეში, რომ მათ შესატყვისი ასოები მოძებნეს.

ზემოთქმულის საფუძველზე ასოთამწყოებთან შემდეგი ასოები ცვლის ერთმანეთს:

უ—თ	ე—ა	ო—ც	ძ—ქ
ე—ნ	ჟ—ქ	მ—ს	ჯ—ჭ
ა—მ	ო—ნ	ო—პ	მ—ა
ხ—გ	ძ—წ	ყ—ვ	ქ—კ
ბ—ი	უ—რ	მ—ი	ი—ა
ბ—ა	ყ—ჯ	ლ—ტ	

ხოლო ლინოტიპისტან შემდეგი ასოები:

ჩ—ქ	გ—ხ	ჰ—ჯ	ღ—ტ
წ—ც	ღ—ბ	ძ—ჩ	ლ—ა
კ—ს	ხ—ი	შ—ჯ	დ—გ
თ—ბ	ქ—შ	ლ—ქ	ჩ—ძ
ნ—მ	ყ—ჯ	ყ—რ	ზ—რ
ი—მ	ლ—ბ	რ—ქ	
ღ—ტ	ქ—პ	ს—კ	
ფ—ც	ტ—ც	ყ—ღ	

X ჯგუფი. ამ ჯგუფში შემავალი შეცდომები წარმოთქმითაა განპირობებული. სუბიექტი როგორც მეტყველებს, ისე აწყობს სიტყვას, არ უკვირდება, რომ დედანში სიტყვა სხვაგვარად წერია.

მ ა გ ა ლ ი თ ე ბ ი :

აწყობილია:

უნდა იყოს:

აგი

იგი

მოქტა

მოკვდა

მდგომიერობა

მდგომარეობა

მეაბრაშუმეობა

მეაბრეშუმეობა

XI ჯგუფი. სულ პატარა ჯგუფს ქმნის სიტყვის კონფიგურაციით გამოწვეული შეცდომები. ერთი სიტყვის მაგიერ მეორე, სულ სხვა შინაარსის სიტყვაა აწყობილი. მაგალითად, „ქვემო-იმერეთში“-ს მაგიერ ეკითხულობთ: „ქვემოგურულში“, ხოლო „ამიერკავკასიის“ ნაცვლად, „ამიერკავშირის“, „უსწრებდა“-ს მაგიერ „უსწორებდა“ და სხვა.

აწყობილია:

უნდა იყოს:

ქვემო-იმერულში

ქვემო გურულში

ამიერკავკასიის

ამიერკავშირის

უსწრებდა

უსწორებდა

ყბები

ყმები

საურავი

საუბარი

კერვა

კვერვა

XII ჯგუფი. შეცდომათა ზემოდასახელებული ჯგუფები ერთნაირად დასტურდება როგორც ლინოტიპისტან, ისე ასოთამწყობთან. მაგრამ ლინოტიპისტან გამოიყოფა შეცდომათა ისეთი სახე, რომელ-

საც ვერ ვხვდებით ასოთამწყობთან. ესაა XII ჯგუფი, ასოთა გადასმის ჯგუფი. ასოთა გადასმა ხდება როგორც მარცხნიდან მარჯვნივ, ასევე პირიქითაც. მაგალითად, სიტყვა „ორივეს“-ს ნაცვლად ვკითხულობთ „ოირვე“-ს, „ჩანს“-ის მაგივრად „აჩნს“, პოსტულატები“-ს ნაცვლად „პოსტულტატები“ და სხვა მრავალი. როგორც აღვნიშნეთ, ასოთა გადასმა მხოლოდ ლინოტიპისტთან გვხვდება და ამგვარი შეცდომის ერთი შემთხვევაც არ შეგვიძლია დავასახელოთ ასოთამწყობთან. ამ შეცდომათა მიზეზი, ვფიქრობთ, შემდეგი უნდა იყოს: ასოთამწყობის მხედველობის ველში თვალნათლივ არაა მოცემული ასოები, სათითაოდ იგი მან ცალკეული უჯრიდან უნდა ამოიღოს და სიტყვა შეკრას. ლინოტიპისტის მხედველობის არეში 33-ვე ასო თვალნათლივაა მოცემული. ლინოტიპისტი სიტყვის მთლიანი შთაბეჭდილების სახით მოქმედებს, ასოთა თანმიმდევრობას ნაკლები მნიშვნელობა აქვს. ის ასო, რომელიც მხედველობის არეში უფრო ადრე მოხვდება და ამა თუ იმ სიტყვის ასაწყობადაა საჭირო, წინასწარ ჩაერთვის სიტყვაში და ამის გამო დასაწყისში ასაწყობი ასო ბოლოში ხვდება. ლინოტიპისტთან სიტყვა გრაფიკულ ერთეულს წარმოადგენს, ასოთამწყობთან კი, თვით ასოა გრაფიკული ერთეული.

ამ მოსაზრებას ადასტურებს, ის რომ ცოცხალ მეტყველებაში ასოთა გადასმა მეტწილად სონორულ და ჩქამიერ თანხმოვნებს ეხება [3: 204]. (მაგალითად, ნახშირი და ნაშხირი, თვალიერება და თვარიელება, წიგნი და წინგი და სხვა). ასოთამწყობის დროს ასოთა გადასმა არავითარ კანონზომიერებას არ ემორჩილება. როგორც აღვნიშნეთ, ლინოტიპისტი სიტყვის მთლიანი შთაბეჭდილებით მოქმედებს, სადაც ასოთა თანმიმდევრობას ნაკლები მნიშვნელობა აქვს.

XIII ჯგუფი. შეცდომების ეს ჯგუფი ასოთა გამოტოვებას შეეხება. ზოგან თანხმოვანი აკლია სიტყვას და ზოგან კი ხმოვანი. ვინაიდან ამ ჯგუფის შეცდომები რაიმე კანონზომიერებას არ ემორჩილება, ჩვენი აზრით, მექანიკურ შეცდომებად უნდა ჩაითვალოს. წერითი და ზეპირი მეტყველების შეცდომები საფუძვლიანადაა ნაკლები ფსიქოლოგიაში. მისი ისტორია მე-19 საუკუნიდან იწყება. ამ საკითხების კვლევას მიუძღვნეს თავიანთი შრომები ვ. ვუნდტმა, რ. მერინგერმა, მ. ოფნერმა, გ. ე. მიულერმა, ნიდერმანმა, კ. ბორნმა და სხვებმა. საქართველოში წერითი და ზეპირი მეტყველების შეცდომები იკვლიეს ა. ავალიშვილმა, ზ. გაბაშვილმა და გ. მკედლიშვილმა. სტამბური ბეჭდვის შეცდომების აღრიცხვა და ფსიქოლოგიური განალიზება პირველად ჩვენ ვცადეთ. ვინაიდან ჩვენს მიზანს შეადგენდა შეგვესწავლა ასოთამწყობა, როგორც ყურადღების ფაქტი და

სტამბურ შეცდომათა საფუძველზე დაგვეხასიათებია ყურადღება როგორც ფსიქიკური ფუნქცია, ამიტომ ჩვენ არ შევუდგებით წერითი, ზეპირი და სტამბური შეცდომების განმასხვავებელი ნიშნების გაანალიზებას.

ჩვენ მიერ ზემოდასახელებული ჯგუფების დახასიათების საფუძველზე შეიძლება გამოვყოთ შემდეგი თვისობრიობის შეცდომები:

1. რედუქცია (I, II ჯგ.)
2. გემინაცია (III, IV ჯგ.)
3. ანალოგია (V ჯგ.)
4. ასიმილაცია (VI, VII, VIII, IX, XI ჯგ.)
5. წარმოთქმით გამოწვეული შეცდომები (X ჯგ.)
6. მეტათეზისი (XII ჯგ.)
7. მექანიკური შეცდომები (XIII ჯგ.)

თუ დავუკვირდებით ჩვენ მიერ გამოყოფილ შეცდომათა სახეებს (გარდა XII, XIII ჯგ.), შევნიშნავთ, რომ შეცდომები პროგრესულია: ყველგან წინა ასო გავლენას ახდენს მომდევნოზე, იკარგება ან ორმაგდება ასო, ემსგავსება ან იცვლება და სხვა.

ასოთაწყობა დროში გაშლილი პროცესია და ამიტომ შეცდომებიც თავისებურია. სტამბური ბეჭდვის დროს მნიშვნელობა ძირითადად მხედველობით შთაბეჭდილებებს აქვს, ასოთაწყობი ან ლინოტიპისტი აწყობს არა საკუთარ ნაზრევს, არამედ სხვისას.

ხომ არ არის შესაძლებელი ამ შეცდომათა ფსიქოლოგიური მექანიზმის მონახვა? თვისობრივად განსხვავებულ შეცდომებს ერთი საფუძველი ხომ არ უნდა გააჩნდეს? რა განსაზღვრავს ასოთაწყობის ან ლინოტიპისტის ყურადღების აღმოცენებას და მიმართულებას, რა ფსიქიკური ფაქტორია ის, რომელიც ყურადღებას საგანს მიუჩენს.

დ. უზნაძის განწყობის თეორიის მიხედვით, ადამიანის ყოველგვარი მიზანშეწონილი ქცევის საფუძველს სუბიექტის მთლიან-პიროვნული მდგომარეობა, მისი განწყობა წარმოადგენს. განწყობა სუბიექტის ყოველგვარი კონკრეტული ქცევის განხორციელების პირობაა, იგი მისი მოდუსია, მზაობაა ამა თუ იმ ქცევის გასაშლელად. განწყობაში ერთდროულადაა ასახული სუბიექტის მოთხოვნილება და ამ მოთხოვნილების შესატყვისი სიტუაცია.

დ. უზნაძის აზრით, „ყურადღების ძირითადი ფაქტორი პირველ რიგში სუბიექტში უნდა ვეძიოთ: როდის და რა მიმართულებით დაიწყება ყურადღების მუშაობა და როდის დასრულდება იგი, ეს უეჭველია, იმაზეა დამოკიდებული, თუ რა მოთხოვნილებები აქვს აქვა-

მად სუბიექტს და რომელი მათგანის დაკმაყოფილებაზე ზრუნავს იგი“ [18; 539].

ასოთამწყობის ან ლინოტიპისტის მუშაობა, როგორც აღვნიშნეთ, ძირითადად ყურადღების ინტენსიურ მოქმედებას მოითხოვს, აიწყოს ტექსტი ისე, როგორც დედანშია. შეცდომების ანალიზის შედეგად უნდა ვთქვათ, რომ ასოთამწყობის ან ლინოტიპისტის ყურადღების მოქმედებას, მის ამა თუ იმ მხრივ მიმართულებას სუბიექტის მთლიან-პიროვნული მდგომარეობა, მისი განწყობა განსაზღვრავს. ყურადღება, როგორც ფსიქიკური პროცესი ქცევის რთულ აქტშია ჩართული და მისი განხორციელების აუცილებელ პირობას წარმოადგენს.

დ. უზნაძესთან „ქცევის იმპულსი, რომელშიც ყურადღების აქტივობაც მონაწილეობს, მოთხოვნილების წყაროდან მომდინარეობს, ყურადღებაც აქედან იღებს თავის იმპულსს“ [18; 539]. ბლოილერის, რიბოს, პიერონისა და სხვათა აზრი, რომ ყურადღების აქტივობას ინტერესი წარმართავს, დ. უზნაძეს სწორედ მიაჩნია, თუ ინტერესში მოთხოვნილების დინამიკას ვიგულისხმებთ. მოთხოვნილებაა ძირითადი ფაქტორი, რომელიც სუბიექტის ყურადღების მიმართულებას განსაზღვრავს. დ. უზნაძის განწყობის თეორიის უპირატესობა სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ განწყობა არც ცალკე მოცემული მოთხოვნილებისა და არც ცალკე არსებული სიტუაციის პირობებში აღმოცენდება. განწყობის აღმოცენებისათვის ორივე პირობაა აუცილებელი. როგორც სუბიექტის მოთხოვნილება, ასევე მისი შესატყვისი სიტუაცია. ჩვენ მიერ ჩატარებულ ექსპერიმენტებში (ყურადღების მოცულობის ცდები, დაკვირვებები სტამბურად აწყობილ პირველ ანაბეჭდებზე) გამოვლინდა, რომ ყურადღების აქტივობას, მის აღმოცენებასა და ამა თუ იმ მხრივ მიმართულებას სუბიექტის განწყობა განსაზღვრავს. განწყობის საფუძველზე ქართული ასოებისადმი მიმართული სუბიექტი, სრულიად ვერ ამჩნევს აღექვატურად ნაჩვენებ გეომეტრიულ ფიგურებს. ან, თუ „ამჩნევს“ ცდისპირები, ისიც ქართულ და რუსულ ასოებს, რომლებიც სინამდვილეში არ გვიჩვენებია. როცა ცდისპირები გეომეტრიული ფიგურებისადმი განვაწყვეთ, მათი ყურადღების მოცულობა 2—3 მარტივი შთაბეჭდილებით განისაზღვრა. ერთი და იგივე მასალა (გეომეტრიული ფიგურები) სხვადასხვა განწყობის საფუძველზე სხვადასხვაგვარად იქნა ყურადღებული. ორივე შემთხვევაში ყურადღებას მიმართულება და შინაარსი განწყობამ მისცა. სტამბური ბეჭდვის ძირითადი შეცდომების მიზეზიც ყურადღების განწყობისეული მოქმედებაა. ასოთამწყობი ან ლინოტიპისტი ფიქსირებულ (ან გაბატონებულ) ასოს

ეძებს მაშინ, როცა ის სრულიად ზედმეტია მომდევნო სიტყვაში. სუბიექტის ყურადღება ისევ განწყობისეულად მოქმედებს. სუბიექტი არაცნობიერი ფსიქიკურის საფუძველზე აქტიურობს. ყურადღება ხელახლა მიიმართება ერთხელ უკვე მოძებნილი ასოსაკენ. ასეთ შემთხვევებში ორმაგდება არა მარტო ასო, არამედ სიტყვა და გრძელი წინადადებაც კი. ყურადღებული რომ არ ყოფილიყო სუბიექტი, მექანიკურად ისეთ გრძელ წინადადებას, როგორიცაა: „რა სახელგანთქმული სარდლის გიორგი სააკაძის თავგადასავალი, მისი პატრიოტული თავგანწირვა, როდესაც მან სამშობლოსათვის“, ხელმეორედ ვერ ააწყობდა. სუბიექტს ყურადღებით უნდა მოეძებნა წინადადებისათვის საჭირო ასოები და სიტყვებად შეეკრა. განწყობისეულმა მოქმედებამ ცნობიერებაში არ შემოუშვა სხვა შინაარსი, თუ შეიძლება ასე ითქვას, ყურადღებას არ მისცა სხვა მხრივ მიმართულება. სტამბური ბეჭდვის შეცდომები არა ყურადღების, არამედ სუბიექტის განწყობის შეცდომებია. ყურადღების მიმართულებას განწყობა განსაზღვრავს. როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, შეცდომების კანონზომიერებას ადასტურებს ასოთა ურთიერთგავლენის პროგრესული ხასიათიც: როგორც წესი, წინა გრაფიკული ერთეული გავლენას ახდენს მომდევნოზე. აღსანიშნავია ისიც, რომ განწყობის თეორიის საფუძველზე აიხსნა ფონეტიკური ასიმილაცია და დისიმილაცია, იგი ფსიქოლოგიურ ფაქტად იქნა ცნობილი [22].

ყურადღება, რომელიც ქცევის რთულ აქტშია ჩართული, განწყობისეულად მოქმედებს, მის საფუძველზე აღმოცენდება. ამიტომაც გამართლებული, როცა ლაპარაკობენ ყურადღების სელექციურ მოქმედებაზე, სუბიექტი იმ შინაარსს აქცევს ყურადღებას, რის მიმართაც აქვს მას განწყობა, რაც მისთვის ღირებულია. ის, თუ რა გახდება ყურადღების საგანი, ეს იმ განწყობის მოქმედების შედეგია, რომელიც წინ უძღვის ქცევის გაშლას. განწყობაა, რომ შინაარსეულს ხდის ყურადღებას, მისი საგნისაკენ მიმართვა იმას ნიშნავს, რომ შესატყვისი განწყობის საფუძველზე ეს საგანი შემოვიდა ცნობიერებაში და არა სხვა, ყურადღება ამ მიმართულებით წარიმართა და არა სხვა მხრით. ყურადღება ცნობიერების მიმართვაა ამა თუ იმ საგანზე მისი ცხადად და ნათლად განცდის მიზნით, განწყობა კი განსაზღვრავს ყურადღების მიმართულებას, ბიძგს აძლევს მას სამოქმედოდ. ყურადღება განწყობისეული ქცევის რთულ აქტშია ჩართული და მის ერთ-ერთ აუცილებელ კომპონენტს წარმოადგენს. თუ განწყობას გავიგებთ, როგორც ყურადღების აქტივობის ფსიქოლოგიურ მექანიზმს, მის ძრავასა და მიმართულების მიმცემ რეალობას. მაშინ გასაგები გახდება ყურადღების უეჭველი არსებობა აღქმებში, წარმო-

დგენებში, ფანტაზიებში, მოგონებებში, გრძნობებში, აზროვნების ყველა ფორმაში. თავისთავად უშინაარსო ფსიქიკური ფუნქცია განწყობის საფუძველზე შინაარსეული და საგნობრივი ხდება. ყურადღება ჩვენ შეგვიძლია შევადაროთ არხს, რომელშიც სხვადასხვა სახის სითხე გაივლის. მისი ფუნქციაა გაატაროს სითხე, მაგრამ თუ რა გავა მასში, ეს მასზე არაა დამოკიდებული. ყურადღების საგნით განსაზღვრულობას განწყობა ედება საფუძველად.

ყურადღება განწყობის საფუძველზე აღმოცენებული ფსიქიკური აქტივობაა, იგი მიზანცნობიერი განცდაა, ქცევის რთულ აქტშია ჩართული და მისი განხორციელების აუცილებელ პირობას წარმოადგენს. ყურადღების ფსიქიკური არსი მხოლოდ გარკვეული შინაარსისადმი ცნობიერების მზაობით ან მიმართვით არ გამოიხატება, ყურადღების საშუალებით საგანი მანამდეა შეკავებული ან შეჩერებული ცნობიერებაში, სანამ ქცევა დასრულდებოდეს და მიზანი მიიღწეოდეს. მხოლოდ ცნობიერების მიმართვით (ამა თუ იმ საგანზე) რომ ამოიწურებოდეს ყურადღების ფუნქცია, მაშინ ყურადღების საგანი ხშირ-ხშირად უნდა იცვლებოდეს და თითქოს შეუძლებელი უნდა იყოს რამე საგნის ან მოვლენის საფუძველიანი შესწავლა და ხანგრძლივი შეკავება ცნობიერებაში.

ყურადღება გარკვეული დროის განმავლობაში აჩერებს ან აკავებს საგანს მის შეცნობამდე, მის გარკვევამდე. თუ ყურადღებას გავიგებთ, როგორც ადამიანის აქტიურ მოქმედებას, რომელიც მიზანდასახულია და ქცევის განხორციელებას ემსახურება, მაშინ მისთვის აუცილებლად დამახასიათებელი უნდა იყოს ამა თუ იმ საგნობრივი შინაარსის ცნობიერებაში ხანგრძლივად შეკავება ან შეჩერება. „ყურადღებისათვის შეჩერების მომენტი უნდა ჩაითვალოს დამახასიათებლად და ყურადღებაზე სწორედ იქ შეიძლება ვილაპარაკოთ, სადაც ამ ნიშანთან გვაქვს საქმე“ [19; 147]. „ყურადღების მიმართვა ნიშნავს რაიმეს შენახვას ცნობიერებაში გარკვეული დროის ხანგრძლივობით“ [40; 326]. გარკვეულ მომენტში ყურადღების საშუალებით ცნობიერებაში შეჩერებულია ან შეკავშირებულია ერთი რომელიმე საგანი. როცა მიზანი მიიღწევა და ქცევა დამთავრდება, შინაარსი ცნობიერებიდან გადის და ახალ ქცევასთან დაკავშირებით მის ადგილს სხვა შინაარსი იკავებს. ქცევის დამთავრებასა და ახალი ქცევის განხორციელებას სუბიექტის განწყობა განსაზღვრავს, ყურადღება განწყობით ასახული საგნისაკენაა მიმართული, განწყობაა, რომ ამუხრუჭებს მას და მიმართულებას აძლევს. როცა წერს. განწყობილი ხარტ საწერად და არ შეგიძლიათ რაიმე მოისმინოთ რადიოთი. წერის განწყობა წერის ყურადღების სინონიმურია,

მაგრამ პირველი უფრო ფართოა მეორეზე, რადგან იგი აფერხებს რადიოს მოსმენას [56]. ის, რომ ყურადღების აღმოცენება და მიმართულებას განწყობა განსაზღვრავს, ნათლად გამოვლინდა ჩვენს მიერ ჩატარებულ ცდებში. როცა სუბიექტის ყურადღება განვაწყეთ ასოებისადმი, ყურადღება ამ შინაარსისადმი მიიმართა და შექმნილმა განწყობამ სხვა შინაარსი (გეომეტრიული ფიგურები) არ შეჰყოფა ცნობიერებაში. ერთი და იმავე შინაარსისადმი სხვადასხვა განწყობის მოქმედებამ ეფექტიც სხვადასხვა გამოიღო. განწყობისეულად მოქმედებს ყურადღება არა მარტო მაშინ, როცა ქცევა განწყობის საფუძველზე მიმდინარეობს, არამედ მაშინაც, როცა ქცევა დასრულებულია და მიზანი მიიღწევა, ყურადღება ისევ ეძებს იმ საგანს, რომელიც ახლა სრულად ზედმეტია. ასოთამწყობი ჭკრთხელ ფიქსირებულ ასოს ისევ სვამს უადგილოდ სულ სხვა სიტყვაში. ის, რომ მან ხელახლა მოძებნა ასო და მომდევნო სიტყვაში ჩასვა, ყურადღების ცნობიერი მოქმედებაა, თორემ ამის გარეშე ვერც მონახადა, ამ მოქმედების განმსაზღვრელი კი ის არაცნობიერი ფსიქიკური რეალობაა, რომელიც დიდ გავლენას ახდენს ცნობიერი ფსიქიკური პროცესების მიმდინარეობაზე.

ის, რომ ყურადღება, ამა თუ იმ საგნობრივი შინაარსის ცნობიერებაში შეკავებას ან შეჩერებას გულისხმობს, ამაზე ცხოვრებისეული მაგალითები მიუთითებს. როცა დასანომრად გვაძლევენ თავისუფალ ფურცლებს, ჩვენს წინაშე მხოლოდ ერთი ამოცანაა: უშეცდომოდ დავნოპროთ ისინი. თითოეული ახლადდანოპროთი ფურცელი მანამ უნდა გვექონდეს მხედველობაში, სანამ შემდეგს დავნომრავდეთ და ა. შ. ყურადღებამ ყოველი ახალი ნომერი უნდა შეაკავოს და შეაჩეროს ცნობიერებაში. ასეც ხდება, მაგრამ თუ ყურადღება სხვა რამეზე გადაეიტანეთ (მაგალითად, თოფის ხმა, ან მოსაუბრის კითხვაზე პასუხის გაცემა), მაშინვე ანგარიში აგვერევა. მსგავსი შეინიშნება თვლის დროსაც. ანდა, როცა ძნელად გასაგებია წიგნი, ვცდილობთ განვმარტოვდეთ და ისე ვიკითხოთ, რომ ყურადღებას აზრი არ დაუსხლტეს, თავი დავიზღვიოთ ყოველგვარი გარეგანი გამღიზიანებლისაგან (ვთიშავთ რადიოს, ეხურავთ ფანჯრებს). იმისათვის, რომ გამყიდველმა პროდუქტი სწორად ასწონოს (ეს მისთვის ჩვეული ქცევაა) ყურადღება იმდენჯერ უნდა შეაჩეროს სასწორზე, რამდენჯერაც კი ამის საჭიროება იქნება. მიუხედავად იმისა, რომ ასეთი ქცევა მისთვის ჩვეული და ყოველდღიურია, ყურადღების შეკავება ან შეჩერება ყოველთვის აუცილებელია.

ყურადღების ამ შემკავებელი თვისების შესახებ საინტერესო დაკვირვებას გვაწვდის კ. სტანისლავსკი [17]. მსახიობებს წრთვნიან სცენურ ყურადღებაში, იმაში, თუ როგორ უნდა შეაჩერონ მათი ყურადღება საგანზე, ისე, რომ მაყურებელთა დარბაზი უგულებელყოფილი იყოს. „შავი ღრმული“ ხელს უშლის მსახიობის „ცხოვრებას“ სცენაზე. მსახიობს სჭირდება ასეთი ყურადღების ობიექტი ოღონდ არა მაყურებელთა დარბაზში, არამედ სცენაზე და რამდენადაც წარმტაცია ასეთი ობიექტი, იმდენად შეუშინეველია დარბაზი. მსახიობებს შემდეგი სახის სავარჯიშოებს აძლევენ: თითოეული მათგანი რამდენიმე ხნის განმავლობაში (30 დათვლა) თვალმოუშორებლად უტყერის საგანს. ზოგისათვის ასეთი საგანი ხალიჩაა, ზოგიერთისათვის კალი, ზოგისათვის ფარდა და სხვა. მათ დეტალურად უნდა აღწერონ ყურადღებული საგანი. ასეთი აღწერა საგანზე ყურადღების შეკავებას ან შეჩერებას მოითხოვს. როცა სიბნელეა და მხოლოდ ყურადღადები საგანია განათებული, მსახიობები ადვილად ახერხებენ მისი ყურადღებით შეკავებას, როცა მთლიანად გაანათებენ ოთახს, შედარებით უჭირთ, მაგრამ ბოლოს ამასაც ეჩვევიან. სტანისლავსკი წერდა: სისტემატური ვარჯიშის მეოხებით უნდა მივეჩვიოთ ყურადღების სცენაზე მიპყრობას, უნდა განვაავითაროთ განსაკუთრებული ტექნიკა, რომელიც დაგვეხმარება ისე ჩავებლაუჭოთ ობიექტს, რომ თვით სცენაზე მყოფმა ობიექტმა დაგვიპყროს და აგვაცილოს სცენის გარეშე მყოფი ობიექტების გავლენა [17].

ამგვარად, ყურადღებისათვის, როგორც ფსიქიკური ფუნქციისათვის, დამახასიათებელი უნდა იყოს, არა მარტო ცნობიერების მიმართულება ამა თუ იმ საგანზე, არამედ მისი დროებითი შეკავება ან შეჩერება.

ჩატარებული ექსპერიმენტული მონაცემების საფუძველზე შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ყურადღება ყოველთვის განწყობის საფუძველზეა გაშლილი, ქცევის აქტშია ჩართული, მისი საგანი და ამ საგნის ამა თუ იმ ხანგრძლივობით შეჩერება ან შეკავება ცნობიერებაში ამჟამად არსებული განწყობითაა პირობადებული. იცვლება განწყობა და იცვლება ყურადღების საგანიც. თუ ვიგულისხმებთ, რომ ყურადღების აღმოცენებასა და მიმართულებას სუბიექტის განწყობა უდევს საფუძველად, მაშინ გასაგები იქნება, რომ „ყურადღება „მე“-ობრივი ხასიათისაა, იგი ცნობიერების შიგნით მიმდინარე პროცესია. ყურადღების განცდა „მე“-ში იღებს თავის დასაბამს, ცნობიერებას ეძლევა როგორც წინა ფონი ახალი შინაარსის მისაღებად. ყურადღება არ არის თვითკმარი

განცლა, რომელსაც თავის გარეთ საძებარი არაფერი აქვს. იგი ისეთი განცლაა, რომელიც მუდამ რაღაცას ეძებს, მყისვე ისპობა როგორც კი მიზანს მიაღწევს“ [5; 182]. მართლაც, როცა მიზანი მიიღწევა, ყურადღების საგანი ცნობიერებიდან გადის. თუმცა ისევ შესაძლებელია, რომ სრულიად უმიზეზოდ იგივე საგანი ცნობიერი გახდეს. მას შემდეგ, რაც X-მა ბაჩათი ჩააგდო საფოსტო ყუთში და სხვა რამეზე განაგრძო ფიქრი, შემდეგ შემხვედრ ყუთს ისევ მიაქცია ყურადღება. მას შეუძლია თქვას, რომ შემდეგი ყუთი ისევ მოხვდა თვალში, მაგრამ რატომ, რამ განსაზღვრა ცნობიერების ასეთი მიმართულება, ამას ვერ იტყვის. ყურადღება ცნობიერი ფსიქიკური ფაქტია, რომლის არსებობის შესახებ სუბიექტმა იცის, თავს ყურადღების სუბიექტად განიცდის. მას კარგად შეუძლია განსაზღვროს ყურადღების ხანგრძლივობა, კონცენტრაცია, შესუსტება. განწყობა ისეთი არაცნობიერი ფსიქიკური მდგომარეობაა, რომლის გარეშე საერთოდ არაეითარი დასრულებული კონკრეტული ფსიქიკური პროცესი არ უნდა არსებობდეს. ცნობიერებამ რომ გარკვეული მიმართულებით დაიწყოს მუშაობა, წინასწარი განწყობის აქტივობა უნდა იყოს აღიარებული, რომელიც მოწოდებულია იმისათვის, რომ ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში ამ ცნობიერების მიმართულება წარმართოს“ [20; 37].

ყურადღება განწყობაზე კი არ დაიყვანება, არამედ მის საფუძველზე აღმოცენდება. ყურადღების შერჩევითი მოქმედება და მიზნის შესატყვისად ამა თუ იმ საგნის ცნობიერებაში შეჩერება ან შეკავება განწყობით უნდა იყოს პირობადებული და გაშუალებული.

§ 4. ექსპერიმენტები ყურადღებისა და ობიექტივაციის ურთიერთობის საკითხისათვის

ექსპერიმენტი 1

ცდის მასალა, და მეთოდი

საკითხის გასარკვევად: რა ფუნქციას ასრულებს ყურადღება ობიექტივაციის აქტის შედეგად გაშლილი შემეცნებითი აქტივობის პროცესში, რა უნდა იყოს მისი ძრავი, ან რით უნდა იყოს განსაზღვრული მისი მოქმედების ხანგრძლივობა, მივმართეთ შემდეგ ექსპერიმენტს. უცხო ენის მცოდნე ცდისპირებს ვასშენინებდით ფირფიტაზე ჩაწერილ ინგლისურ პატარა მოთხრობას და ვთხოვდით ამ მოთხრობის ქართული შინაარსს. წინასწარ ვაფრთხილებდით,

რომ მოთხორობას მოისმენდნენ მხოლოდ ერთხელ. მოთხორობას შინაარსი ასეთია: „სედოვები შვებულებით დასასვენებლად წავლენ ავგუსტოში. ისინი გაემგზავრებიან მოტოციკლეტებით ან მანქანებით შავ ან ბალტიის ზღვაზე. პავლემ კარგად იცის მანქანის მართვა, ამიტომ საკესთან ის დაჯდება. გზაზე ისინი დაისვენებენ ბანაკში, გემრიელად ისადილებენ და ღამესაც გაათევენ. მთელ შვებულებას ისინი ზღვის სანაპიროზე, ტურისტულ ბანაკებში გაატარებენ. იქ მათ დახვდებათ კარგად მოწყობილი პატარა ხის სახლი. ბანაკს აქვს დიდი რესტორანი, სადაც მომზადდება გემრიელი საკმელი და მომსახურებაც კარგი იქნება“...

ცდები ჩავატარეთ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის უცხო ენათა ფაკულტეტის მეოთხე კურსის 40 სტუდენტზე.

ცდის შედეგები და ანალიზი

როგორც ვხედავთ, მოთხორობის ტექსტი უცხო ენის მცოდნე (ინგლისური) ადამიანებისათვის ადვილად გასაგებია და შესაძლებელია ამ მოთხორობის ქართულად გადმოცემა. მაგრამ ცდის შედეგებმა ეს მოსაზრება არ გაამართლეს. 20 სტუდენტიდან მხოლოდ 5-მა აღადგინა მოთხორობის შინაარსი, დანარჩენმა 15-მა ვერ შეძლო ამ მარტივი მოთხორობის გადმოცემა. ზოგიერთი მათგან აღნიშნავს, რომ „ვიღაც სედოვზეა ლაპარაკი, მაგრამ არ ვიცით რაშია საქმე“, „ზოგიერთი სიტყვა მესმოდა, მაგრამ ერთმანეთს ვერ დავუკავშირე, არ შეიძლება, ერთხელ კიდევ მომასმენინოთ?“

ამის შემდეგ ცდისპირებს, რომელთაც მოთხორობა ვერ გაიგეს და მისი ქართულად თხრობა ვერ შეძლეს, საკონტროლოდ წაეკითხეთ იგივე ტექსტი, ოღონდ წიგნში დაბეჭდილი. 15-ვე ცდისპირი ინგლისური ენის გაკვეთილს კითხულობს და თარგმნის თავისუფლად ისე, რომ ერთი სიტყვაც არ რჩებათ გაუგებარი.

რა უნდა იყოს მიზეზი, რომ ცდისპირებმა მოთხორობის მოსმენისას სრულიად მარტივი შინაარსი ვერ გაიგეს, ხოლო წაკითხვის დროს კი ერთი სიტყვაც არ დარჩენიათ გაუგებარი?

როცა ცდისპირი გავაფრთხილეთ, რომ მოვასმენინებდით ინგლისურ პატარა მოთხორობას, რომლის ქართული შინაარსიც უნდა მოეთხრო, ამით სუბიექტი გარკვეული ამოცანის წინაშე დავაყენეთ და თუ შეიძლება ასე ითქვას, გადასაწყვეტი საკითხი ჩვენ გავუჩინეთ. ობიექტივაციის აქტი, რომელიც შემეცნებით აქტივობას წინ უძღვის, მოთხორობის მოსმენის დასაწყისშივე მოხდა. სუბიექტის წინაშე დადგა

საკითხი: რა მოთხრობა უნდა იყოს ის? იგი მხოლოდ მაშინ შეძლებს ამოცანის წარმატებით გადაწყვეტას, თუ თითოეული სიტყვის მნიშვნელობას სწორად გაიგებს. რა ფსიქიკური ფუნქცია იყო საკირო იმისათვის, რომ ობიექტივაციის აქტის შედეგად გაშლილი შემეცნებითი ქცევა წარმატებით დასრულებულიყო?

ცდისპირი ყურადღებით უსმენდა მოთხრობას, მაგრამ მთლიანად წინადადების აზრი მაინც ვერ დაიჭირა. მხოლოდ ყურადღების მიმართვა ამა თუ იმ შინაარსისადმი არ აღმოჩნდა საკმარისი ამოცანის გადასაწყვეტად. მისი ძირითადი ფუნქცია, შეაკავოს ან შეაჩეროს ესა თუ ის საგნობრივი შინაარსი ცნობიერებაში, ვერ განხორციელდა. სუბიექტის ცნობიერებაში ვერ შეკავდა უცხო სიტყვები და მათ გაირბინეს როგორც „უშინაარსო ბეგრაათა კომპლექსებმა“. როცა წასაკითხად იგივე ტექსტი მიეცეოდა, ყურადღებამ შეაჩერა გადასათარგმნი წინადადება. ყურადღების ხანგრძლივად შეჩერება გახდა მიზეზი იმისა, რომ ტექსტი გადაითარგმნა. აღნიშნულ ექსპერიმენტებში ჩანს, რომ მხოლოდ ობიექტივაციის აქტი არაა საკმარისი დასმული ამოცანის ან საკითხის გადასაწყვეტად. ობიექტივაცია პრობლემურ სიტუაციაში აღმოცენდება და წინ უძღვის შემეცნებითი აქტივობას. იმისათვის, რომ ობიექტივაციის ნიადაგზე აღძრული შემეცნებითი აქტივობა განხორციელდეს, ყურადღებამ შეამეცნებელი შინაარსი უნდა შეაკავოს ან შეაჩეროს ცნობიერებაში ქცევის დამთავრებამდე. უცხო წინადადება მანამაა ყურადღებით შეკავებული, სანამ მის აზრს არ ჩაწვდება სუბიექტი. მოსწენეს ღროს ამ წინადადებებმა მომენტალურად გაიარეს, რაც არ აღმოჩნდა საკმარისი მათი გაგებისათვის. როცა ყურადღებამ ხანგრძლივად შეაკავა ესა თუ ის შინაარსი ცნობიერებაში, სუბიექტს საშუალება მიეცა მისი აზრობრივი გადამუშავებისა. სუბიექტი რამდენჯერმე მიუბრუნდა იმავე წინადადებას, სანამ აზრი არ გაიგო. ყურადღება აკავებს ამა თუ იმ საგანს, საგანს, რომელიც შემეცნებითი აქტივობის მიზანია. ყურადღების ამ შემაკავებელი ფუნქციის გარეშე ცდისპირები მარტივ ტექსტს ვერ თარგმნიან. მიზეზი სწორედ ამაში უნდა ვეძიოთ და არა ტექსტის გადათარგმნის სიძნელეში. ობიექტივაცია საკითხის დაშლამა მისი გარკვევის თვალსაზრისით და არა მისი გადაწყვეტა. საკითხის გადაწყვეტა ყოველთვის აზროვნების საქმე იყო და არის ახლაც. ობიექტივაციის აქტის შედეგად დასმული საკითხის გარკვევაში ყურადღება შემაკავებელ ფუნქციას ასრულებს. ობიექტივაციის ნიადაგზე მოქმედი ყურადღება ყოველთვის ნებისმიერია, აქტიურია, რომლის გარეშე შემეცნებითი ქცევის განხორციელება შეუძლებელია.

ისეთ შემთხვევაში, როცა ყურადღებამ ვერ შეაქავე საგანი ცნობიერებაში, შემეცნებითი აქტივობა ვერც განხორციელდა. ხოლო, როცა ცდისპირის ცნობიერებაში საგნობრივი შინაარსი ხანგრძლივად შეჩერდა, ამოცანა თავისუფლად გადაწყდა. ამას ადასტურებს საკონტროლო ცდის შედეგები და ცდისპირთა ჩანაწერები. „რა იქნება ერთხელ კიდევ მოგვასმენინეთ, ვერ მოვასწართ სიტყვების მოსმენა“.

რაც შეეხება ისეთ ცდისპირებს, რომელთაც ერთხელ მოისმინეს მოთხრობა და შინაარსს ჩაწვდნენ, ენის ცოდნის მხრივ საგრძნობლად განსხვავდებიან იმათგან, რომელთაც მოთხრობა ვერ თარგმნეს. მათ მშობლიურ ენასავით ესმით ინგლისური ტექსტი და არ სჭირდებათ თითოეულ სიტყვაზე შეჩერება და დაფიქრება, რა სიტყვა უნდა იყოს ეს? მათთვის მხოლოდ შინაარსის ერთხელ ყურადღებით შეკავება გახდა საკმარისი მისი გაგებისა და გადათარგმნისათვის. როგორც გამოირკვა, ისინი ბავშვობიდან ფლობენ ენას და მათთვის ამოცანაც არაა უბრალო ტექსტის თარგმნა. ყურადღებას, რომ ამა თუ იმ საგნობრივი შინაარსის შემაკავებელი ფუნქცია აკისრია, ვფიქრობთ, ამ ცდაში ნათელია.

მასპერიმენტი II

იმ მიზნით, თუ როგორ მოქმედებს ყურადღება ქცევის იმპულსურ და ობიექტივირებულ დონეზე, განსხვავდება თუ არა ერთმანეთისაგან ყურადღება და ობიექტივაცია როგორც ფსიქიკური აქტები, ჩავატარეთ შემდეგი ექსპერიმენტი.

1. ცდის მასალად გამოვიყენეთ ზ. ზოჯავას ნეიტრალური შრიფტი¹. გერმანულ სიტყვებში შიგადაშიგ შერეულია რუსული სიტყვები. უკანასკნელის წაკითხვა შეიძლება როგორც გერმანულად, ასევე რუსულადც. ცდისპირებს ვთხოვდით წაკითხული სიტყვების თარგმნას. თუ სიტყვა სწორად არ იქნებოდა წაკითხული, ცდისპირი სიტყვას ვერ გადათარგმნიდა. ზ. ზოჯავასა და ა. მოსიავეს ცდებში გამოვლინდა, რომ სუბიექტი რუსულ კრიტიკულ სიტყვას კითხულობს და წერს განწყობისეულად (არა ადექვატურად). ჩვენ კი ვვარაუდობდით, რომ შეუძლებელი უნდა იყოს სიტყვის თარგმნა ისე, თუ მის მნიშვნელობას ვერ ჩაწვდა სუბიექტი, თუ სიტყვა ადექვატურად არ იქნა წაკითხული. სიტყვების თარგმნის მეთოდით ჩვენ ხელოვნურად ვუქმნიდით სუბიექტს შეფერხებას, რამდენად შეძლებდა იგი, მოეხდინა

¹ ზ. ზოჯავამ მის მიერ შემუშავებული ნეიტრალური შრიფტის მეთოდით იკვლია კითხვის პროცესი, იგივე მეთოდი წერის პროცესში გამოიყენა ა. მოსიაევამ.

ნა სიტყვის ობიექტივაცია და ერთხელ ფიქსირებული განწყობის დარღვევა. წინამდღე შემთხვევაში რუსული კრიტიკული სიტყვები არ გადაითარგმნებოდა. ჩვენს მიზანს შეადგენდა გვეყვლია: რა როლს ასრულებს ყურადღება სუბიექტის პრობლემურ სიტუაციაში მოხვედრამდე და მის შემდეგ.

ცდის I ვარიანტი

ცდისპირებს ევალეობოდათ: უცხო სიტყვები წაეკითხათ ხმამაღლა და გადაეთარგმნათ ქართულად, არ ვეუბნებოდით, რომ გერმანულ სიტყვებში რუსულიც იყო შერეული. როგორც გერმანული, ასევე რუსული სიტყვები ყოველდღიურია და სათარგმნელად მარტივი. ცდისპირები არ იყვნენ შეზღუდული დროით. ცდები ჩავატარეთ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის უცხო ენათა ფაკულტეტის მეხუთე კურსის 20 სტუდენტზე. ჩატარებული ცდის შედეგები განხილულია 1 და 2 ცხრილში (იხ. გვ. 88, 89). პირველი ცხრილი უჩვენებს თითოეული კრიტიკული სიტყვის თარგმნის პროცენტულ რაოდენობას, ხოლო მეორე თვითეული ცდისპირის მიერ სიტყვათა თარგმნის მიმდინარეობას.

I სერიის ცდების მასალა

(გერმანული და რუსული სიტყვები)

Pilz Circum Limmer Bauer Finger Wagner Dynamo Nagel Papier rund Hunger Braun Hypnose Vaier Licht Bug Perle grau gesund Bein neben Nest dumm Pena Limpern Inhalt Pferd nähren Zuuge Cafe Hydra Cyrok Putxer Zeiger Land Onnel Hygiene rein preisen boga Reise Kunst nlein Wand sagen Esel haben nopra Hund Warte Salz Staub warm Tag flach gara Mensch mutig Ufer nlug Staat Ubung blitz geba Eiche gehen reden Nacht noch reiben Prufung Reka reichen non Krieg Lippe Kuchen gelb Lage gobog Apfel Wunder ausser laut Notiz gonau Raum norba Pumpe Vogel essen hell Plata Hand geben Pagio

ცდების ანალიზი

ცდის პირველ ვარიანტში 20 ცდისპირი მონაწილეობდა. ეს ისეთი ცდისპირებია, რომელნიც კარგად ფლობენ როგორც გერმანულ, ასევე რუსულ ენასაც და ყოველდღიური სიტყვების თარგმნა მათთვის ძნელი არაა. ცდის პირველი ვარიანტის მიმდინარეობა ასეთია: მწკრივში ყოველ მომდევნო გერმანულ სიტყვას ცდისპირი კითხუ-

ლობს და თარგმნის თავისუფლად, ყოველგვარი შეფერხების გარეშე, წაკითხვისთანავე სიტყვის მნიშვნელობას წვდება. ამ ენობრივი სრუქტურის მიმართ განწყობილი სუბიექტი რუსულ კრიტიკულ სიტყვასაც განწყობისეულად კითხულობს. ასე წაკითხული რუსულ ასოთა კომპლექსი მნიშვნელობას მოკლებულია და უაზროდ ჟღერს, ამიტომ ფერხდებიან ცდისპირები და სრულიად მარტივ რუსულ სიტყვას ვერ თარგმნიან. საკმარისია, იგივე სიტყვა რუსულ კონტექსტში წაიკითხონ, რომ მნიშვნელობას წვდნენ. ფიქსირებული განწყობაა მიზეზი იმისა, რომ რუსული კრიტიკული სიტყვები იკითხება გერმანულად, ამიტომ მათი თარგმნაც შეუძლებელი ხდება.

როგორც 1 ცხრილიდან ჩანს, რუსული კრიტიკული სიტყვა „რეპა“ (Рера) ვერც ერთმა ცდისპირმა ვერ თარგმნა. ხოლო „ვიდ“ (Вид) და „სუჩოკ“ (Сучок) მხოლოდ თითო ცდისპირმა თარგმნა. დანარჩენი სიტყვების თარგმნას მხოლოდ ცდისპირთა მცირე რაოდენობა ახერხებს, ყველაზე მეტად თარგმნილია ის კრიტიკული სიტყვები, რომლებიც ბოლოსაა მოქცეული. მაგალითად, სიტყვა „რადიო“-ს (Радио) 11 ცდისპირი კითხულობს ადექვატურად.

ცხრილი 1

კრიტიკული სიტყვები	თარგმნი 1 ვარანტში	ცდისპირთა რაოდენობა 20
Вид	5%	
Рера	—	
Сучок	5%	
вид	25%	
порча	10%	
дара	20%	
депа	15%	
Река	25%	
довод	30%	
почва	25%	
Радио	55%	

ხმამალა კითხვისა და თარგმნის მეთოდის გამოყენებამ საშუალება მოგვცა, დაგვეჭირო ჩვენთვის მნიშვნელოვანი ფაქტი. ზოგ შემთხვევაში სიტყვის თარგმნი, მისი მნიშვნელობის წვდომა მაშინვე კი არ ხდება, არამედ ორი-სამი წაკითხვის შემდეგ. მაგალითად, ცდისპირი რუსულ კრიტიკულ სიტყვას „Радио“-ს ჭერ განწყობისეულად კითხულობს. გერმანულ სიტყვაში იგი იკითხება „პაგუო“-დ, ცდისპირი ჩერდება, რამდენჯერმე უბრუნდება მას და ამბობს, რომ „პაგუო“ გერმანული სიტყვა არაა, შემდეგ ისევ უბრუნდება, სიტყვას სხვა ენობრივი თვალსაზრისით კითხულობს და მის ადექვატურ

მნიშვნელობას წვდება. ასეთი ორგვარად კითხვის შემთხვევები აღწერილია 2 ცხრილში. ცდისპირები ჯერ განწყობიერულად კითხულობენ კრიტიკულ სიტყვას, მნიშვნელობას მოკლებული უაზრო ბგერათა კომპლექსი არ ითარგმნება, შემდეგ იგივე ნეიტრალური ასოები რუსულად იკითხება და ცდისპირებიც მიზანს აღწევენ. ცდის პირველ ვარიანტში ცდისპირთა შემდეგი ჯგუფები შეიძლება გამოყვით:

1) ცდისპირები, რომელთაც რუსული კრიტიკული სიტყვები წაიკითხეს გერმანული ტრანსკრიფციით და ვინაიდან იგი ამ ენაზე მნიშვნელობას მოკლებული იყო, ვერ გადათარგმნეს. მათ არც უცდიათ სიტყვების სხვაგვარად წაკითხვა, ხომ შეიძლება იგი სხვა ენის სიტყვა იყოს? ამ ჯგუფის ცდისპირებმა ერთხელ ფიქსირებულ განწყობას თავი ვერ დააღწიეს, ისინი მხოლოდ ერთი ენობრივი განწყობით მოქმედებენ.

ცხრილი 2

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
№№	Вид	Рена	Сучок	вода	порча	дача	дева	Пека	довод	почва	радио
1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
11	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
12	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
13	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
14	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
16	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
17	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
18	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
19	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
20	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
ფარგ-მა	1	—	1	5	2	4	3	5	6	5	11
უნ-მან-მა	19	20	19	15	18	16	17	15	14	15	9

—ნიშნავს ვერ თარგმნა, +ნიშნავს თარგმნა

2) ცდისპირები, რომლებიც რუსულ კრიტიკულ სიტყვას კითხულობენ გერმანულად, მაგრამ თარგმნიან როგორც რუსულ სიტყვას, სრულიად ვერ გრძნობენ, რომ სიტყვას სხვა ენაზე კითხულობენ და სხვაზე თარგმნიან. მაგალითად რუსული სიტყვა „რეპა“ (Репა) წაიკითხეს „პენა“-დ და თარგმნეს როგორც „ფიფქი“, „ქაფი“. ასევე „დაჩა“ (дача) წაიკითხეს „გარა“-დ და თარგმნეს როგორც „მთები“. „სუჟოკ“-ი (Сужок) „კუროკ“-ად და თარგმნეს „ჩახმახად“. ცდისპირები წაიკითხულსა და თარგმნილ შინაარსს შორის სხვაობას ვერ ხედავენ, ვერ გრძნობენ, რომ იგი გერმანულად წაიკითხული სიტყვაა.

3) ცდისპირები, რომელთაც რუსული კრიტიკული სიტყვები წაიკითხეს განწყობისეულად, გერმანულ ენაზე და რაკი ვერ თარგმნეს, მათ სულ სხვა მნიშვნელობა მიანიჭეს. მაგალითად, ცდისპირი სიტყვა „ვიდ“-ს (Вид) კითხულობს „ბუგ“-ად და ამბობს, რომ იგი რუსული მდინარის სახელია. ზოგი იმავე „ბუგ“-ს ხეს უწოდებს, ზოგი მას გერმანულ „ისრად“ შიიჩნევს. რუსული სიტყვა „სუჟოკ“ (Сужок) წაიკითხული იქნა როგორც „კუროკ“ და ახსნეს „მცენარედ“. იგივე ცდისპირი რუსულ „პორჩა“-ს (порча) კითხულობს „ნოპრა“-დ და ამბობს: „ალბათ ტექნიკური სიტყვაა“. სიტყვა „დევა“ (дева) იკითხება „გება“-დ და ცდისპირი განწყობისეულად ასწორებს: „გება“ კი არა, „გებენ“ უნდა იყოს, შეცდომაა — ამბობს ის.

4) ცდისპირები, რომლებიც რუსულ კრიტიკულ სიტყვებს კითხულობენ გერმანული ტრანსკრიფციით და, როცა ვერ თარგმნიან, აცხადებენ, რომ ეს სიტყვები არ არის გერმანული. ისინი არ მიუთითებენ, თუ რომელი ენის სიტყვები შეიძლება იყოს.

5) ეს ის ცდისპირებია, რომელთაც პირველად რუსული კრიტიკული სიტყვები წაიკითხეს გერმანული ტრანსკრიფციით და ამიტომ მნიშვნელობას მოკლებულ, უაზრო ბგერათა კომპლექსი ვერ თარგმნეს. დიდხანს ეძებს ამავე ენის ლექსიკურ ფონდში და როცა მიზანს ვერ მიაღწიეს, სიტყვის ობიექტივაცია მოახდინეს, სცადეს კრიტიკული სიტყვის სხვა ენაზე, კერძოდ, რუსულად წაიკითხვა. ადექვატურად წაიკითხვის შემდეგ სიტყვის მნიშვნელობა ნათელი გახდა. მათ შეძლეს, დაერღვიათ ერთი ენობრივი სტრუქტურის მიმართ ფიქსირებული განწყობა და ობიექტივაციის აქტის საშუალებით ნამდვილ მნიშვნელობას წვდნენ. ცდისპირმა პირველად რუსული „ვოდა“ (Вода) „ბოგა“-დ წაიკითხა (გერმანული ტრანსკრიფციით) და როცა ვერ გადათარგმნა, ხელახლა მიუბრუნდა სიტყვას და ცოტა ხნის შემდეგ წამოიძახა: „ეს ხომ რუსული სიტყვაა, პირდაპირ წავხდი, რატომ ვერ დავინახე თავიდანვე“.

მეორე ცდისპირმა, წაიკითხა რა რუსულად სიტყვა, მიიხრა: „ეე, მაღამ! მივხვდი, საქმე რაშიც ყოფილა“. მის შემდეგ ყოველი კრიტიკული სიტყვა რუსულად წაიკითხა და შესატყვისადაც თარგმნა.

ცდის მეორე ვარიანტი

ცდისპირებს ევალუბოდათ, რომ უცხო სიტყვები ეკითხათ ხმა-მალა და გადაეთარგმნათ ქართულად. პირველი ვარიანტისაგან ვან-სხევეებით, მეორე ვარიანტში ცდისპირებს წინასწარ ვაფრთხილებდით, რომ გერმანულ სიტყვებში რუსულიც იყო შერეული. ვვარაუდობდით, რომ რუსული სიტყვების გერმანულად წაკითხვის შემთხვევაში წარმოშობილ შეფერხებას თავს დააღწევდნენ, მოახდენდნენ სიტყვის ობიექტივაციას და რუსულ კრიტიკულ სიტყვებს აღექვატურად თარგმნიდნენ.

ცდის მასალა იგივე იყო, რაც პირველ ვარიანტში, ცდისპირები არ იყვნენ შეზღუდული დროით. ცდები ჩავატარეთ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დასავლეთ ევროპის ენისა და ლიტერატურის ფაკულტეტის V კურსის სტუდენტებზე (20 ცდ. პ.). ჩატარებული ცდის შედეგები გადატანილია 3 ცხრილზე. (იხ. გვ. 92).

ცოდნამ იმის შესახებ, რომ გერმანულ სიტყვებში შიგადაშიგ რუსულიცაა შერეული. გადამწყვეტი გავლენა ვერ მოახდინა. ეს რომ ასე ყოფილიყო, მაშინ ყოველი სიტყვა უნდა გადაეთარგმნათ ცდისპირებს. სუბიექტის მთლიან-პიროვნული მდგომარეობა, მისი განწყობა ხელისშემშლელ ფაქტორად გვევლინება. როგორც 3 ცხრილი გვიჩვენებს, რუსული კრიტიკული სიტყვები ზუსტად არ უთარგმნიათ. 20 ცდისპირიდან რუსულ „ვიდ“-ს (Вид) მხოლოდ 5 თარგმნის, სიტყვა „რეპა“-ს (Репა) — 7, „სუჩოკ“-ს (Сушок) — 9. შემდეგ თანდათან იზრდება სიტყვათა თარგმნის პროცენტი, მაგრამ ყოველი რუსული სიტყვა მაინც არ გადაითარგმნა. პირველ ვარიანტთან შედარებით მეორე ვარიანტი შემდეგი თავისებურებებით ხასიათდება: უმრავლეს შემთხვევაში რუსული კრიტიკული სიტყვების ორგვარად წაკითხვა ხდება, ჯერ განწყობისეულად, გერმანულ ენაზე. კითხულობს რა სუბიექტი უაზრო ბეგრათა კომპლექსს, ფერხდება, შემდეგ ახდენს სიტყვის ობიექტივაციას, სიტყვას სწორად თარგმნის და ამდენად თავს აღწევს ფიქსირებულ განწყობას.

ცდის მეორე ვარიანტშიც ცდისპირთა 5 ჯგუფი გამოიყო. ვინაიდან ცდის I და II ვარიანტი ერთმანეთისაგან განსხვავდება ინსტრუქციით, ამიტომ მიზანშეწონილად მიგვაჩნია მეორე ვარიანტის შედეგები ჯგუფების მიხედვით დავახასიათოთ.

1) ცდისპირები, რომელთაც ფიქსირებული განწყობის საფუძველზე რუსული კრიტიკული სიტყვებიც გერმანული ტრანსკრიფციით წაიკითხეს. როცა უაზრო ბგერათა კომპლექსი ვერ გადათარგმნეს, არც სცადეს მისი რუსულად წაკითხვა. მიუხედავად იმისა, რომ ისინი ცდის დაწყებამდე გავაფრთხილეთ: გვეალებათ სიტყვები იკითხოთ ხმამაღლა, გერმანული და რუსული სიტყვები თარგმნეთ ქართულად: მიუხედავად ამისა ცდისპირები ამჟამად მოქმედი ფიქსირებული განწყობის ტყვეობაში დარჩნენ. განსაკუთრებით ეს ითქმის პირველი, მეორე, და მესამე რუსული კრიტიკული სიტყვების შესახებ. სიტყვა „ვიდ“-ი (Вид) ვერ გადათარგმნა 15-მა ცდისპირმა, „რეპა“ (Репа) 13-მა და „სუჩოკ“ (Сучок) 11-მა. შემდეგი, სიტყვების თარგმნა თანდათან იზრდება პროცენტულად, მაგრამ, როგორც აღვნიშნეთ, ყოველი სიტყვის თარგმნა მაინც ვერ მოხერხდა.

ცხრილი 3

კრიტიკული სიტყვეთი	თარგმნა II ვარიანტში	ცდისპირთა რაოდენობა 2
Вид	25 %	
Репа	35 %	
Сучок	45 %	
вода	80 %	
горча	75 %	
дача	65 %	
дева	55 %	
Река	80 %	
довод	70 %	
почва	65 %	
Радио	85 %	

2) ცდისპირები, რომლებიც რუსულ კრიტიკულ სიტყვებს კითხულობენ გერმანულ ტრანსკრიფციით, მაგრამ თარგმნიან როგორც რუსულ სიტყვას, მაგალითად, „რეპა“ ((Репа) 6-მა ცდისპირმა წაიკითხა როგორც „პენა“ და თარგმნა ფიფქად. 2-მა ცდისპირმა „სუჩოკ“-ი (Сучок) „კუროკ“-ად და თარგმნა ჩახმაზად, 3-მა ცდისპირმა „სუჩოკ“-ი (Сучок) „კუროკ“-ად და თარგმნა ჩახმაზად 3-მა ცდისპირმა „დაჩა“ (дача) წაიკითხა „გარა“-დ და თარგმნა როგორც „მთები“.

3) ცდისპირები, რომელთაც რუსული კრიტიკული სიტყვები წაიკითხეს გერმანული ტრანსკრიფციით და მას სხვა მნიშვნელობა მისცეს. მათი აზრით, „გება“ (дева) ლათინურია, „ნოპრა“ (ноприа) ხელსაწყო, ალბათ და სხვა.

4) ეს ის ცდისპირებია, რომლებიც რუსულ კრიტიკულ სიტყვებს კითხულობენ გერმანული ენის განწყობით და როცა სიტყვის გადა-

თარგმნა უპირთ, აცხადებენ, რომ „ეს არ არის გერმანული სიტყვა, იგი გერმანულად არაფერს ნიშნავს“, მაგრამ ერთხელაც არ მოუდით აზრი, რომ შეიძლება სიტყვა რუსული იყოს და არა გერმანული.

5) ეს ის ცდისპირებია, რომელთაც კრიტიკული სიტყვა ორგვარად წაიკითხეს: ჭერ გერმანულ ენაზე, განწყობისეულად, შემდეგ კი — რუსულად, განწყობისეული კითხვის დროს, წააწყდნენ რა წინააღმდეგობას, მოახდინეს სიტყვის ობიექტივაცია. რა სიტყვაა ეს? იქნებ რუსულია? და მართლაც სიტყვა ადექვატურად თარგმნეს. ხმა-მალა კითხვისა და თარგმნის მეთოდის გამოყენებამ საშუალება მოგვცა, დავკვირვებოდით, თუ რა რთულია ერთი ენობრივი სტრუქტურის მიმართ შექმნილი განწყობიდან თავის დაღწევა. „ისე მერევა ასოები, რომ სიტყვას ველარ კვითხულობ, ვგრძნობ კი, რომ რუსულია“. „რუსული ასოები დამავიწყდა, რა მეშველება“, ჩივიან ცდისპირები. ბოლო კრიტიკულ რუსულ სიტყვებს შედარებით იოლად თარგმნიან, რადგან გერმანული ენისადმი განწყობა შედარებით სუსტდება და ვერ ხერხდება რუსული სიტყვების ასიმილაცია გერმანულთან. 4 ცხრილი უჩვენებს კარტიკულ სიტყვების ორგვარად წაკითხვისა და თარგმნის მიმდინარეობას (იხ. გვ. 94.).

როგორც ვხედავთ, ცდის ორივე ვარიანტში შედეგების მიხედვით ცდისპირთა ერთნაირი ჩგუფები გამოიყო, მიუხედავად იმისა, რომ ცდები ტარდებოდა განსხვავებული ინსტრუქციით. მათ შორის სხვაობა ისაა, რომ II ვარიანტში ადექვატურად თარგმნის შემთხვევები პროცენტულად გაზრდილია.

ჩვენი საკვლევი საკითხია: რა როლს ასრულებს ყურადღება პრობლემურ სიტუაციაში და მის შემდეგ არის თუ არა შესაძლებელი ერთმანეთისაგან გამოვყოთ ყურადღებისა და ობიექტივაციის მოქმედების სფეროები. განვიხილოთ ჩვენი ექსპერიმენტის მონაცემები ამ თვალსაზრისით. როდესაც ცდისპირი ლათინური შრიფტით დაწერილ გერმანულ სიტყვებს კითხულობს და თარგმნის, მას ამ ენიკადმი განწყობა უმტკიცდება. ყოველი მომდევნო სიტყვა გერმანულია, ამიტომ ცდ. 3. კითხულობს და თარგმნის თავისუფლად. ასევე თავისუფლად გადათარგმნიდა სრულიად მარტივ, ყოველდღიურ სიტყვებს (კრიტიკული) დაბრკოლებას რომ არ შეხვედროდა. გერმანულ სიტყვებში რუსულიც გაერია და მასაც გერმანულად კითხულობს. სუბიექტი უაზრო ბგერათა კომპლექსს, რა თქმა უნდა, ვერ გადათარგმნის, თუ სიტყვა სწორად არ იქნა წაკითხული. ამ შემთხვევაში საქმე თარგმნის სიძნელესთან კი არ გვაქვს, არამედ იმასთან, თუ სუბიექტმა როგორ დააღწიოს თავი შექმნილ განწყობას, ამოერთოს ქცევის იმპულსური პლანიდან და იგივე საგანი ხელმეორედ

თეორიულ დონეზე განიხილოს. როგორ ახერხებენ ამას ჩვენი ცდის-პირები? გამოვლინდა, რომ ერთი და იგივე კრიტიკული რუსული სიტყვა ფსიქიკური მუშაობის ორ დონეზე აისახა: ერთი — განწყობის დონეზე, რაც არ აღმოჩნდა საკმარისი მისი გადათარგმნისათვის (რუსული სიტყვა წაკითხული იქნა გერმანულად), და მეორე — ობიექტივაციის დონეზე. განწყობის თეორიის თვალსაზრისით, ობიექტი-

ცხრილი 4

	1	2	4	5	6	7	7	8	9	10	11
№№	Вид	Пена	Сучок	вода	порча	дача	дева	Пека	довод	почва	Радио
1	—	—	—+	—+	—+	—+	—+	+	+	+	+
2	—+	—+	—+	—+	—+	—+	—+	+	+	+	+
3	—+	—+	—+	—+	—+	—+	—+	+	+	+	+
4	—+	—+	—+	—+	—+	—+	—+	+	+	+	+
5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
9	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
11	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
12	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
13	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
14	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
15	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
16	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
17	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
18	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
19	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
20	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
თარგმნა	5	7	9	16	15	13	11	16	14	13	17
პერ თარგმნა	15	13	11	4	5	7	9	4	6	7	3

— ნიშნავს ვერ თარგმნა, + ნიშნავს თარგმნა

ვაციის შემთხვევაში საგანი კი არ იქმნება, არამედ ხელმეორედ წარსდგება სუბიექტის წინაშე, როგორც იდენტური, იგივე საგანი. ცდის-პირმა რუსული „რეპა“ (репа) წაკითხა განწყობის საფუძველზე და ამიტომ ვერც გადათარგმნა. წააწყდა რა დაბრკოლებას, მის წინა-

შე დაისვა საკითხი: რა სიტყვაა ეს? ხომ არ შეიძლება მისი სხვა ენაზე წაკითხვა? როცა მან მოახდინა იგივე სიტყვის ობიექტივაცია და საგანი თეორიულ პლანში განიხილა, ამით მან დააჩვენა შექმნილი ან განმტკიცებული განწყობა და ამოცანაც გადაჭრა. რუსული „რეპა“ (Репა) ადექვატურად წაიკითხა და თარგმნა კიდეც. ამრიგად ერთი და იგივე სიტყვა ჯერ წაიკითხა ცდისპირმა როგორც „პენა“ და შემდეგ როგორც „რეპა“, ერთხელ — განწყობისეულად, მეორედ — ობიექტივაციის დონეზე. ისმის საკითხი: სანამ სუბიექტი პრობლემურ სიტუაციაში მოხვედებოდა (უზარო ბეგრათა კომპლექსს წააწყდებოდა), და ობიექტივაციის საჭიროება არც დამდგარა, ასრულებდა თუ არა რაიმე როლს ყურადღება როგორც ფსიქიკური ფუნქცია?

ჯერ ერთი, კრიტიკული პირველი სიტყვა „Bug“ ჩნდება ტექსტში 15 გერმანული სიტყვის შემდეგ. თუ არა ყურადღება, რა ფსიქიკური ფუნქციაა ის, რომელიც ცნობიერებას ყოველი შემდეგი სიტყვებისაკენ მიმართავს და მანამ აკავებს ან აჩქარებს მას, სანამ იგი გადაითარგმნებოდეს. ყურადღების ფუნქციობა სუბიექტის პრობლემურ სიტუაციაში მოხვედრამდე უქვევლი ფაქტია. ცდისპირი ყურადღებით კითხულობს გერმანულ სიტყვებს და თარგმნის შეუფერხებლად. ამ შემთხვევაშიც ყურადღების მიმართულებას სუბიექტის მთლიან — პიროვნული მდგომარეობა, მისი განწყობა უღევს საფუძვლად. ერთი ენობრივი სტრუქტურის მიმართ შექმნილი განწყობა სუბიექტის ყურადღებას მხოლოდ ამ მიმართულებით წარმართავს. 15 გერმანული სიტყვა ისე თარგმნა ცდისპირმა, რომ არც შეფერხებულა, ქცევა არ შეწყვეტილა. იგი მთლიანად მოქმედი განწყობის საფუძველზე გაიშალა და სუბიექტიც ამ ქცევაშია ჩართული. განწყობაა მიზეზი იმისა, რომ სუბიექტი რუსულ კრიტიკულ სიტყვას გერმანული ტრანსკრიფციით კითხულობს, მისი ყურადღების მიმართულება განწყობამ განსაზღვრა.

პრობლემურ სიტუაციაში სუბიექტი ფერხდება (გერმანულად წაკითხული რუსული სიტყვა ვერ გადაითარგმნება), ახდენს სიტყვის ობიექტივაციას, ამოერთვება განწყობისეული ქცევის მიმდინარეობიდან და იგივე სიტყვა საგანგებო დაკვირვების საგნად იქცევა. ხომ არ შეიძლება მისი სხვა ენაზე წაკითხვა? — ფიქრობს ცდისპირი. ისევ ის სიტყვა ყურადღებითაა შეჩერებული სუბიექტის ცნობიერებაში მანამ, სანამ საკითხი გადაწყდებოდეს, სიტყვის მნიშვნელობას ჩაწვდებოდეს. თურმე სიტყვა „ვიდ“ (Вид). „ბუგ“-ი კი არ ყოფილა, არამედ რუსული „ვიდ“ (Вид), მხოლოდ ობიექტივაციის, სიტყვის თეორიულ პლანში განიხილის შედეგად გახდა შესაძლებელი

კრიტიკული რუსული სიტყვების აღქმავატურად თარგმნა. ვფიქრობთ, ყურადღების ფუნქცია ორივე შემთხვევაში, ქცევის განწყობისეულ და ობიექტივირებულ დონეზე ერთი და იგივეა: შეაკავოს ცნობიერებაში საგანი მანამ, სანამ ამოცანა გადაიჭრებოდეს, ქცევა დასრულდებოდეს. ყურადღებას რომ ერთ შემთხვევაში სხვა ფუნქცია ეკისრებოდეს, მეორე შემთხვევაში — სხვა, მაშინ შეუძლებელი იქნებოდა მისი მონაწილეობა ქცევის რთულ აქტებში. ყურადღებას ჩვენ ყველგან ვხვდებით: ალქმებში, წარმოდგენებში, ფანტაზიებში, აზროვნების ფორმებში [46]. მისი ფუნქცია ყველგან ერთი და იგივეა: შეაკავოს ან შეაჩეროს საგანი მანამ, სანამ ქცევა დასრულდებოდეს. ასე რომ არ იყოს, მაშინ როგორ ახერხებს, რა სახით ჩაერთვის ყურადღება ქცევის რთულ აქტებში? იგი ცნობიერებაში საგნის შემაკავებელი ან შემაჩერებელი ფუნქციაა და არ ეკითხება მას, თუ რა საგანი შემოვა ცნობიერებაში. განწყობის საფუძველზე ყურადღება ამა თუ იმ საგნისაკენ მიიმართება და შინაარსეული ხდება, იგი ყოველთვის ამ განწყობით გაშლილი ქცევის ჯაჭვშია ჩართული. როცა ქცევა ფერხდება და მისი გააზრებაა საჭირო, ობიექტივაციის აქტის შედეგად იგივე საგანი ისევ შემოდის ცნობიერებაში, ყურადღება ისევ შემაკავებელ ფუნქციად გვევლინება. საგანთან პრაქტიკული დამოკიდებულების ნაცვლად თეორიული მიმართება მყარდება. საგნის შემეცნებისათვის, მის თეორიულ პლანში ასახვისათვის საჭიროა ისევ სუბიექტის განწყობის აქტივობა, რომელიც ობიექტივაციის აქტის საფუძველზე აღმოცენდება: ყურადღება აუცილებელი ფსიქიკური ფუნქციაა, იგი მოქმედებს პრობლემურ სიტუაციამდე და მის შემდგომ როგორც საგნის შემაჩერებელი ან შემაკავებელი ფუნქცია. ხაზგასასმელი ისაა, რომ ასეთი შეკავება, შეჩერება, ან შემონახვა საგნისა ერთ შემთხვევაში განწყობის დონეზე ხდება, ხოლო მეორეში — ობიექტივაციის დონეზე. ყურადღების მონაწილეობა ისევე აუცილებელია ობიექტივაციის აქტის შემდეგ გაშლილ ქცევაში, როგორც ალქმის, აზროვნებისა და სხვა ფსიქიკურ პროცესებში. ყურადღება, როგორც აქტი, წინ უძღვის ობიექტივაციას, იგი ვლინდება ქცევის იმპულსურ პლანში და მისი მოქმედება განწყობითაა გაშუალებული და პირობადებული. როცა საგანი შემეცნების მოთხოვნის საფუძველზე აღძრულ აქტუობაში ჩაერთვის, სუბიექტი ნებისმიერად ყურადღებას ისევ მიმართავს ერთხელ უკვე აღქმულ საგანზე, საგანზე, რომელიც პირველად ქცევის იმპულსურ დონეზე აისახა. სიტყვა „რეპა“ (Pena) ჯერ განწყობისეულად იქნა წაკითხული როგორც „პენა“, ობიექტივაციის აქტის შედეგად იგივე სიტყვა წაკითხული იქნა აღქმავატურად, რუსუ-

ლი ტრანსკრიფციით. ჩვენს გამოკვლევაში ექსპერიმენტულად დადსტურდა ის, რაზეც დ. უზნაძე მიუთითებდა: ადამიანის ყურადღების მოქმედებას წინ უძღვის ობიექტივაციის აქტი [42; 197].

ობიექტივაციის აქტის საფუძველზე მოქმედი ყურადღება ნებისმიერია და ყოველთვის მიზნითაა განსაზღვრული.

ჩვენ მიერ ჩატარებული უცხო სიტყვების თარგმნის ექსპერიმენტში აღმოჩნდა, რომ ყურადღება ორჯერ ჩაერთვის ფსიქოლოგიურად განსხვავებული ქცევის აქტებში, ერთხელ — განწყობის საფუძველზე გაშლილ ქცევაში და მეორედ — ობიექტივირებულში. ორივე შემთხვევაში ყურადღების ფუნქცია ერთი და იგივეა, — შეაკავოს, შემოინახოს ან შეაჩეროს საგანი მანამ, სანამ, ესა თუ ის ქცევა დასრულდებოდეს. ვინაიდან ჩვენი ქცევების უმრავლესობა განწყობის საფუძველზე მიმდინარე ქცევებია და ყოველთვის არ მივმართავთ ობიექტივაციას, ამდენად შესაძლებელია განწყობისეული ყურადღების შესახებ ვილაპარაკოთ. ყურადღება ხომ ქცევის განხორციელების ერთ-ერთი აუცილებელი ფსიქიკური კომპონენტია და მასშია ჩართული. ყურადღების მოქმედება და მისი მიმართულება განწყობამ განსაზღვრა როგორც ყურადღების მოცულობის გაზომვის ცდებში, ასევე სიტყვების თარგმნის დროსაც. ქცევის იმპულსურ დონეზე ყურადღების აქტივობას განწყობა განსაზღვრავს, მეორე, ობიექტივირებულ დონეზე კი — ობიექტივაციის აქტი.

ყურადღების ასეთივე მოქმედება (განწყობისეული და ობიექტივირებული) შეინიშნება ასოთამწყობისა და ლინოტიპისტის პრაქტიკულ საქმიანობაში. განწყობის საფუძველზე აღმოცენებული და მოქმედი ყურადღება მთლიანად ჩართულია ქცევის რთულ აქტში, მისი გამომწვევი იმპულსი სუბიექტის მთლიან-პიროვნულ მდგომარეობაში უნდა ვეძიოთ. სუბიექტი შექმნილი განწყობის რეალიზაციის დროს იმ საგანს აქცევს ყურადღებას, რისკენაც განწყობამ უბიძგა, მაგრამ ხშირად ქცევის დასრულების შემდეგაც ყურადღების აქტივობა ისევ იმ საგნისაკენ მიიმართება. სუბიექტი ასეთ შემთხვევაში არ ახდენს ყურადღებულ საგნის ობიექტივაციას. ასე რომ ყოფილიყო, მაშინ ასოთამწყობი ან ლინოტიპისტი ზედმეტად არ ააწყობდა იმავე ასოს, სიტყვას და მთელ წინადადებასაც კი. ფიქსირებული განწყობაა მიზეზი სტამბური ბეჭდვის შეცდომებისა. სიტყვა „ალ-ყა“-ს მაგიერ სუბიექტი აწყობს „შშალყა“, „მიმართვას“ მაგიერ „მირმართავს“, „პოსტულატების“ მაგიერ „პროსტულატებს“, და სხვა. ერთ შემთხვევაში შეცდომა განსაზღვრა წინა სიტყვაში ფიქსირებულმა „შ“-მ, ხოლო მეორესა და მესამეში „რ“-ს ფიქსირებამ. როგორც ვხედავთ, ასო სრულიად ზედმეტადაა ჩართული სიტყვაში. სტამბუ-

რი ბექდვის შეცდომათა უმრავლესობა ფიქსირებული განწყობის მოქმედების შედეგია, ვინაიდან ყურადღების მიმართულება მან განსაზღვრა. ყოველივე ამის გამო ჩვენ წინაშე დადგა საკითხი: თუ სუბიექტის მთლიან-პიროვნული მდგომარეობა განწყობა უნდა იყოს სტამბური ბექდვის შეცდომათა მიზეზი და განწყობის გარეშე კი შეუძლებელია თუნდაც სულ მარტივი ქცევის განხორციელება, მაშინ შეუძლებელი უნდა იყოს უშეცდომო ბექდვა (ვგულისხმობთ პირველ ანაბექდებს და არა კორექტურულად შესწორებულს). უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგიერთი პირველი ანაბექდები უშეცდომო ბექდვის საბუთს გვაძლევს. ამ ფაქტის წინაშე მდგარი მკვლევარი აუცილებლად იფიქრებს, შეცდომით ან უშეცდომოდ ბექდვა დამოკიდებული ხომ არ უნდა იყოს ტექსტის სირთულე-სიმარტივეზე? ამ მხრივ ერთმანეთს შევადარეთ ასაწყობად რთული და მარტივი ტექსტების პირველი ანაბექდები. შედარების შედეგად გამოიკვეთა, რომ შეცდომათა უმრავლესობა ასაწყობად მარტივ ტექსტში დასტურდება, ხოლო შედარებით რთულ ტექსტში შეცდომა ან სულ არაა, ანდა მცირე რაოდენობით აღინიშნება. როგორც ასოთამწყობთან, ისე ლინოტიპისტთან საუბარში ნათელი გახდა, რომ ძნელად ასაწყობ ტექსტში თითოეული სიტყვის შედარება დედანთან რამდენჯერმე მეორდება, სუბიექტი ააწყობს თუ არა სიტყვას, იქვე დედანს მიუბრუნდება და თუ შეცდომა დაუშვა, მაშინვე ასწორებს. ფსიქოლოგიურად იმავე მოვლენასთან გვაქვს საქმე, როგორც უცხო და რუსული სიტყვების თარგმნის შემთხვევაში. როცა ასოთამწყობი ან ლინოტიპისტი ხელს კიდებს ადვილად ასაწყობ ტექსტს, მხოლოდ შექმნილი განწყობის საფუძველზე ახორციელებს ქცევას, მაშინ ყურადღებაც განწყობისეულად მოქმედებს და შეცდომები შეინიშნება პირველ ანაბექდებში. ხოლო, როცა ასოთამწყობმა ან ლინოტიპისტმა იცის, რომ სტამბურად ასაწყობი ტექსტი რთულია, მას თავიდანვე აქვს გათვალისწინებული, რომ შესაძლებელია შეცდომები დაუშვას. ამიტომ იგი რამდენიმეჯერ, ადარებს ასაწყობ სიტყვას, ახდენს მის ობიექტივაციას. ობიექტივაციის საფუძველზე მოქმედი ყურადღება ისევ ჩაერთვის ქცევის აქტში და მანამ აკავენს ან აჩერებს ცნობიერებაში სიტყვას, სანამ იგი სწორად არ აიწყობა.

რთული ტექსტის აწყობისას ასოთამწყობი ან ლინოტიპისტი სულ ობიექტივირებულია და ამიტომ შეცდომებსაც არ უშვებს. ჩვენ ზემოთ განხილულ შეცდომათა ჯგუფების ანალიზის ღრისა აღვნიშნეთ, რომ სტამბური ბექდვის შეცდომები ფსიქოლოგიური ბუნებისაა და მათი უმრავლესობა განწყობის მოქმედების შედეგია. სუბიექტის ყურადღების აღმოცენებას და მოქმედებას მისი მთლიან-

პიროვნული მდგომარეობა-განწყობა განსაზღვრავს. უშეცდომო ბეჭდვა ტექსტის სიმარტივეზე კი არაა დამოკიდებული, არამედ ობიექტივირებული ყურადღების მოქმედებაზე, როცა ყოველი სიტყვა ობიექტივირებულია.

ცდების ანალიზის შედეგად შეუძლებელია ყურადღება და ობიექტივაცია ერთმანეთზე დავიყვანოთ. ისინი ფსიქოლოგიურად სრულიად განსხვავებული აქტებია და მათი მოქმედების სფეროებიც სხვადასხვაა. ობიექტივაცია აზროვნების საწყისია, რომელიც ქცევაში შეფერხების შედეგად წარმოიშობა, იგი ბიძგია შემეცნებითი აქტივობის განხორციელებისა და არა თვითონ შემეცნებითი აქტივობა. ობიექტივაცია საკითხის დასმაა: რა არის ეს? შემეცნების თვალსაზრისზე მდგარი სუბიექტისა და არა შემეცნების საბოლოო შედეგი. შემეცნებითი აქტივობის დონეზე ყურადღება ისევე აუცილებელია, როგორც აღქმა, აზროვნება, მეხსიერება და სხვა. ობიექტივაცია განწყობისეული ქცევიდან ამორთვაა და ჩნდება იქ, სადაც ქცევა ფერხდება, ქცევიდან რომელიმე რგოლი ვარდება. ობიექტივაცია მომენტალური აქტია, იგი აზროვნების საჭიროების მოთხოვნილებაა. შესაძლებელია, ერთხელ ობიექტივირებული საკითხის შესწავლას საკმაოდ დიდი დრო დასჭირდეს და კიდევ მრავალჯერ დადგეს ობიექტივაციის აქტის საჭიროება. ობიექტივაციის აქტის საფუძველზე აღმოცენებული შემეცნებითი აქტივობა დროში გაშლილი პროცესია, იგი ჩაირთავს ქცევაში ყველა იმ ფსიქიკურ ფუნქციას, რომელიც ქცევის დასრულებისთვისაა აუცილებელი. ობიექტივაციის ნიადაგზე აღძრულ შემეცნებით ან თეორიულ ქცევაში ყურადღება სხვა ფსიქიკურ ფუნქციებთან ერთადაა ჩართული. მისი როლია შეაკავოს, ან შეაჩეროს შესამეცნებელი საგანი მანამ, სანამ მიზანი მიიღწევა, ქცევა დასრულდება. ობიექტივაცია გადასაწყვეტი საკითხის ანუ პრობლემის გაჩენას ნიშნავს, ყურადღება კი გაკვეთილი საგნობრივი შინაარსის ცნობიერებაში შემონახვა ქცევის დაშთავრებამდე. ობიექტივაცია ისეთ შინაარსს გულისხმობს თავის საგნად, რომელიც მანამდეც აისახა სუბიექტის ფსიქიკაში, მაგრამ ეს ასახვა განწყობისეულია, რაც არ აღმოჩნდა საკმარისი ქცევის გაგრძელებისათვის. საგანი ობიექტივაციის აქტამდეც ყურადღებულია, იგი განწყობისეული ყურადღებითაა აღქმული. პრობლემურ სიტუაციაში, როცა სუბიექტს თეორიული მოთხოვნილება გაუჩნდა და საკითხი შემეცნებით პლანში დააყენა, ამოერთო ქცევის იმპულსური

პლანიდან. საგანი ობიექტივირებული ყურადღებით ისევ შეაკავა ცნობიერებაში. ობიექტივაცია ახალ შინაარსს, ახალ საგანს კი არ ჰქმნის, არამედ უკვე ერთხელ ასახულს მიუბრუნდება, ობიექტივაცია გამოაცალკევებს მას განწყობის დონიდან და შემეცნებით კრილში განიხილავს. ობიექტივაციის აქტის შემთხვევაში საგნის ასახვა იგივეობის ლოგიკური პრინციპითაა პირობადებული. განწყობისა და ობიექტივაციის დონეზე ერთი და იგივე საგანი სხვადასხვა ასპექტითაა ასახული.

ობიექტივაციის აქტის თავისებურება განწყობისეული ქცევის შეწყვეტაში, მის შეჩერებაში მდგომარეობს, შეჩერება ყურადღების დამახასიათებელი ნიშან-თვისებაა, მაგრამ ისინი ერთმანეთისაგან უნდა განსხვავდებოდეს. ობიექტივაციის აქტის შემთხვევაში შეჩერება შეწყვეტას ნიშნავს. განწყობისეული ქცევა წინ აღარ მიდის, ფერხდება, წყდება, ჩერდება. იგი იმპულსურად აღარ მიყვება სინამდვილის ამ შეუწელებელ მოძრაობას. ეს შეჩერება თავისი ბუნებით აქტიურია, ვინაიდან თეორიული მოთხოვნილების მქონე სუბიექტს იგი ბიძგს აძლევს ახალი ქცევის განხორციელებისათვის. ობიექტივირებული შეჩერება სუბიექტის ძალთა ახალი მობილიზაციის საწინდარია, იგი ქცევის შეწყვეტას, შეჩერებას ეხება. შეჩერება ყურადღებასაც ახასიათებს, მაგრამ იგი სულ სხვა ბუნებისაა. ამ უკანასკნელის დროს შეჩერება შეკავების მიზნით უნდა გავიგოთ. ცნობიერებაში ყურადღების საშუალებით შეჩერებულა, შემონახულია, ან შეკავებულა ესა თუ ის საგნობრივი შინაარსი მანამ, სანამ ქცევა დასრულდებოდეს, მიზანი მიიღწეოდეს, სულ ერთია, ეს მიზანი თეორიულია თუ პრაქტიკული. სწორედ, ამ ნიშან-თვისებით შეიძლება ჩაითვალოს იგი ყოველგვარი ფსიქიკური პროცესის განხორციელების აუცილებელ პირობად, იგი შემაკავებელი ფუნქციაა. ამიტომ ყურადღება ყველგან უნდა ვიგულოთ: აღქმებშიც, მეხსიერებაშიც, აზროვნებაშიც, ფანტაზიაშიც და სხვა. ობიექტივირებული და ყურადღებისათვის დამახასიათებელი შეჩერება ერთმანეთს არ ემთხვევა. შესაძლებელია, ქცევა მიმდინარეობდეს განწყობისეულად, ქცევა არ ფერხდებოდეს, საგანი კი შეჩერებული ან შეკავებული იყოს ცნობიერებაში. ყურადღება აკაებს ან შემოსაზღვრავს ამა თუ იმ შინაარსს, შეკავების ხანგრძლივობა და შესაკავებელ შინაარსს განწყობა განსაზღვრავს. ყურადღება, როგორც პროცესი, წინ უძღვის და თან სდევს ობიექტივაციის შემდეგ გაშლილ აქტივობასაც. მას შემდეგ, რაც ცდისპირმა რუსული სიტყვა „რეპა“ (Репა) „პენა“-დ წაიკითხა და ვერ გადათარგმნა. (წაკითხვაში ყურადღებაც მონაწილე-

ობდა), შეფერხდა, მოახდინა სიტყვის ობიექტივაცია და დასვა საკითხი: რა სიტყვა უნდა იყოს, რომ არ შეიძლება მისი სხვა ენაზე წაკითხვა? სუბიექტი ობიექტივაციის შემდეგ ისევ იმ სიტყვას მიუბრუნდა, ისევ შეაკავა ცნობიერებაში. ამის საჭიროება შემეცნებითმა აქტივობამ მოითხოვა. საგანი მანამაა ყურადღებული, სანამ ამოცანა გადაწყდება, ოღონდ ახლა სიტყვისადმი მიდგომაა ახლებური. „რეპა“ „რეპა“-დ (Рера) უნდა იქნას წაკითხული. ერთ შემთხვევაში ყურადღების მოქმედება განწყობითაა განსაზღვრული, ხოლო მეორეში — ობიექტივაციის აქტით. პირველ შემთხვევაში ყურადღება ყოველთვის პასიურია და ჩართულია ქცევის იმპულსურ პლანში, მეორე შემთხვევაში იგი შემეცნებითი მოთხოვნილების საფუძველზე აღძრულ აქტივობას ემსახურება. იგი ნებ-სმიერაა, სუბიექტიც გრძნობს ამას, იცის, რომ საგანი ხელმეორედაა შეკავებული ცნობიერებაში მისი გარკვევის მიზნით.

დ. უზნაძის აზრით, ყურადღებაც და ობიექტივაციაც სპეციფიკური ადამიანური აქტებია. ყურადღება ცნობიერი განცდაა, არაცნობიერი ყურადღება არ არსებობს, ყურადღების ცნობიერი მიმართულება განწყობითაა განსაზღვრული და პირობადებული. როცა ქცევა იმპულსურია, ყურადღება განწყობისეულად მოქმედებს, იგი მთლიანად ამ ქცევის აქტშია ჩართული. ობიექტივაცია განწყობისეული ქცევიდან ამორთვაა, სუბიექტი წყვეტს ჩვეულ მოქმედებას და საკითხს თეორიულ პლანში აყენებს. თუ ყურადღება განწყობისეული ქცევის მიმდინარეობაში ამა თუ იმ საგნობრივი შინაარსის შემონახვას ემსახურება, ობიექტივაცია განწყობისეულ ქცევას უპირისპირდება მისი უარყოფის მიზნით. ობიექტივირებული ქცევის განხორციელებისათვის ისევე აუცილებელია ყურადღება, როგორც ქცევის იმპულსური დონისათვის, ყურადღება ყოველთვის ქცევის რთულ აქტშია ჩართული, მაგრამ მისი აღმოცენების მიზეზი სხვადასხვაა. შემეცნებითი ქცევის დროს ნებისმიერადაა შეკავებული ან შეჩერებული ესა თუ ის საგნობრივი შინაარსი, ის შინაარსი, რომელიც შემეცნებით პლანში დააყენა სუბიექტმა. მხოლოდ ამის შემდეგ ხდება გასაგები დ. უზნაძის დებულება, რომ ყურადღება ობიექტივაციის ნიადაგზე აღძრული მოქმედებაა.

ჩვენს ცდებში ნათლად გამოვლინდა, რომ სუბიექტი ხელახლა, ნებისმიერად აკავებს იგივე შინაარსს, რომელიც ქცევის იმპულსურ დონეზე უკვე ერთხელ აისახა. რუსული სიტყვა „რეპა“ (Рера) ჯერ ცდისპირმა წაიკითხა განწყობისეულად („პენა“) შემდეგ კი აღექვატურად, როგორც „რეპა“ (Рера). ყურადღება პირობაა; იმისა, რომ ესა თუ ის შინაარსი ცნობიერებაში იმდენჯერ და

იმდენ ხანს იყოს შეკავებული, რამდენ ხანსაც მოითხოვს ქცევის მიზანი. ობიექტივირებული ყურადღება ყოველთვის ნებისმიერია, აქტიურია, განწყობისეული ყურადღება კი პასიური, იგი მთლიანად სუბიექტის დინებას მიჰყვება. როგორც ზევით აღვნიშნეთ, ყურადღების ფუნქცია ორივე შემთხვევაში ერთი და იგივეა, შეაკავოს, შემოინახოს, ან შეაჩეროს საგანი მანამ, სანამ მიზანი მიიღწეოდეს. ყურადღება პროცესუალური, დროში მიმდინარე აქტია და შეიძლება მეტ—ნაკლები ხანგრძლივობით განისაზღვროს, იგი მოტივირებულია და მიზნის შესრულებას ემსახურება. ყურადღება ცნობიერი აქტია და სუბიექტი განიცდის საკუთარი ყურადღების აქტივობას. თავისთავად ყურადღება ინდიფერენტულია ამა თუ იმ შინაარსისადმი. ის, თუ რა შინაარსი შემოვა სუბიექტის ცნობიერებაში და რამდენ ხანს, ეს დამოკიდებულია იმ განწყობაზე, რომელიც ქცევას წარმართავს. ობიექტივაცია განწყობისეული ქცევის შეფერხებაა, იგი თეორიული მოთხოვნილების ცნობიერებაა, მხოლოდ საკითხის დასმა „რა არის ეს“? და არა მისი გადაწყვეტა. ობიექტივაცია მომენტალური აქტია, მაგრამ თეორიული მოთხოვნილებისა და წარმოსახვითი სიტუაციის თანხედრის ნიადაგზე აღძრული ან გაშლილი ქცევა, რომელიც შემეცნებით პროცესს მოიცავს, უკვე ობიექტივაცია აღარაა. იგი წმინდა შემეცნებითი აქტია. ობიექტივაცია საკითხის გარკვევის მიზნით აღმოცენდება. მანამდე არსებული განწყობისეული ასახვა საგნისა აღარ არის საკმარისი ქცევის განხორციელებისათვის. ობიექტივაციის აქტის შედეგად გაშლილი შემეცნების პროცესი ხელახლა ასახავს უკვე ერთხელ განცდილ საგნობრივ შინაარსს. იმისათვის, რომ შემეცნებითი პროცესი წარმატებით დასრულდეს, ყურადღებამ ქცევის დამთავრებამდე უნდა შეაჩეროს ან შემოინახოს საგანი ცნობიერებაში, სულ მხედველობაში უნდა ჰქონდეს სუბიექტს იგი. ყურადღება მხოლოდ საგანს აკავებს ან აჩერებს ცნობიერებაში, საგნის ყურადღებით განცდა არ არის მისი შემეცნება. მხოლოდ ობიექტივაცია სვამს საკითხს მისი შემეცნების შესახებ. ყურადღებული საგანი შეიძლება არ იყოს ობიექტივირებული, მაგრამ ობიექტივირებული საგანი ამავე დროს ყურადღებულიცაა.

დ ა ს კ ვ ნ ა

საკითხის ექსპერიმენტული კვლევის შედეგად შეიძლება დავასკვნათ:

1. ყურადღება ცნობიერი ფსიქიკური ფუნქციაა, რომლის აღმოცენებასა და ამა თუ იმ მხრივ მიმართვას სუბიექტის მთლიან-პიროვნული მდგომარეობა — განწყობა განსაზღვრავს. გარკვეული შინაარსისადმი მზადყოფი სუბიექტის ყურადღებას მხოლოდ ის საგნობრივი შინაარსი შემოაქვს ცნობიერებაში, რომლის მიმართაც სუბიექტი იყო განწყობილი. შეუსატყვის სიტუაციაში ყურადღება აღექვატურ ინფორმაციას არ გვაძლევს. როცა ცდისპირების ყურადღება ქართული ასოებისადმი განვაწყეთ და სინამდვილეში კი გეომეტრიული ფიგურები ვაჩვენეთ, ცდისპირთა ყურადღების მოცულობა ძლიერ შეზღუდული აღმოჩნდა. ზოგმა სულ ვერ შეამჩნია ნაჩვენები გეომეტრიული ფიგურები, ზოგმა ქართული და რუსული ასოები დაასახელა, მხოლოდ რამდენიმემ შეძლო აღექვატურად ნაჩვენები თითო გეომეტრიული ფიგურის დასახელება. როცა ცდისპირების ყურადღება გეომეტრიული ფიგურებისადმი განვაწყეთ და სინამდვილეში გეომეტრიული ფიგურები ვაჩვენეთ, მხოლოდ მაშინ გახდა შესაძლებელი ცდისპირთა ყურადღების მოცულობის გაზომვა. ორივე შემთხვევაში ყურადღების მიმართულება (ქართული ასოებისა და გეომეტრიული ფიგურებისადმი) განწყობამ განსაზღვრა. განწყობაა რომ საგანს მიუჩენს ყურადღებას, მხოლოდ განწყობის საფუძველზე შეიძლება გავიგოთ ყურადღება როგორც შინაარსეული ფსიქიკური ფუნქცია.

2. ყურადღების განწყობისეული მოქმედება ვლინდება ყურადღების ინტენსივობის გაზომვის ცდებშიც. ბურდონის მეთოდით ჩატარებულ ტესტში დადასტურდა, რომ რომელიმე ერთი ასო მხოლოდ მაშინ იასიმილირებს მეორეს, თუ ის მასთან გრაფიკულად მსგავსია. მხოლოდ მსგავსი ასოების შეცდომით გადახაზვა შეინიშნება და არა გრაფიკულად განსხვავებულის. ცდისპირები ასო „გ“—ს გარდა (როცა მათ ევალებათ გადახაზონ მხოლოდ „გ“), „ბ“ ასოსაც შლიან, ანდა მასზე ფერხდებიან და აღნიშნავენ, რომ ასო „ბ“ ხელს უშლით „გ“—ს აღქმაში. ყურადღების ინტენსივობის გაზომვის დროს გათვალისწინებული უნდა იქნას სუბიექტის მთლიან—პიროვნული მდგომარეობა — განწყობა, რადგან ყურადღების მიმართვას ამა თუ იმ საგნობრივ შინაარსზე განწყობა განსაზღვრავს.

3. ასოთაწყობის დროს დაშვებულ კანონზომიერ შეცდომათა ფსიქოლოგიური ანალიზის შედეგად უნდა ვიფიქროთ, რომ სტამბური ბეჭდვის შეცდომები განწყობის საფუძველზე უნდა აიხსნას. ასოთა რედუქციას, გემინაციას, ანალოგიას, ასიმილაციას და შეცდომათა სხვა სახეებს ერთი საფუძველი უნდა გააჩნდეს, შეც-

დომათა მიზეზი სუბიექტის განწყობაში უნდა ვეძიოთ. რედუქცია ხდება იმიტომ, რომ სუბიექტის ყურადღებას განსხვავებულ ასოთა აღქმისადმი განწყობა განსაზღვრავს, ამის შედეგია ის, რომ სიტყვიდან ერთ-ერთი იდენტური ასო იკარგება. გემინაცია სუბიექტის განწყობით უნდა იყოს პირობადებული. განწყობისეულად მოქმედი სუბიექტის ყურადღება ისევ იმ ასოსაკენ მიიმართება, ამიტომ სიტყვაში იგივე ასო ზედმეტად მეორდება. ფიქსირებული ასოს გავლენა მომდევნო სიტყვაზეც ვრცელდება, იგი იქაც ჩაერთვის. ასიმილაციები მხოლოდ გრაფიკულად მსგავს ასოებს შეეხება და არა განსხვავებულთ.

სტამბური ბეჭდვის შეცდომები რომ განწყობით უნდა აიხსნას, ამაზე თვით შეცდომათა პროგრესული ხასიათი მეტყველებს: როგორც წესი, წინა ასო გავლენას ახდენს მომდევნოზე, იკარგება ან ორმაგდება, ემსგავსება ან იცვლება ასო და სხვა.

4. ესა თუ ის საგნობრივი შინაარსი ყურადღების საშუალებით მანამაა ცნობიერებაში შეჩერებული ან შეკავებული, სანამ ქცევა დასრულდება და მიზანი მიიღწევა. იცვლება განწყობა, იცვლება ყურადღების საგანი. ყურადღება ყოველთვის განწყობისეულ ქცევის აქტშია ჩართული და მას შემკავებელი ფუნქცია აკისრია. განწყობაა რომ საგანს მიუჩინს ყურადღებას და მისი შეჩერების მეტ-ნაკლებ ხანგრძლივობას განსაზღვრავს.

5. განწყობის საფუძველზე აღმოცენებული ყურადღება პასიურია, რადგან იგი განწყობისეულ ქცევის აქტშია ჩართული და მის მოქმედებას განწყობა განსაზღვრავს. ყურადღება საგნის შემკავებელი ან შემაჩერებელი ფუნქციაა და არ ეკითხება მას, თუ რა საგანი შემოვა ცნობიერებაში. ქცევის მიზანს და აქტს განწყობა განსაზღვრავს. ობიექტივაციის საფუძველზე აღმოცენებული ყურადღება ნებისმიერია; როცა ქცევა ფერხდება და მისი გააზრებაა საჭირო, ობიექტივაციის აქტის შედეგად ყურადღება ნებისმიერად მიიმართება საგანზე, იგი ისევ შემკავებელ ფუნქციად გვევლინება. ყურადღება მანამ აკავებს საგანს, სანამ მიზანი მიიღწევა, შემეცნებითი აქტივობა დასრულდება. ამა თუ იმ საგნობრივი შინაარსის შემონახვა ან შეჩერება ერთ შემთხვევაში განწყობითაა განსაზღვრული, მეორეში — ობიექტივაციის აქტით. ყურადღება ისევ აუცილებელია ობიექტივაციის აქტის შედეგად გაშლილ შემეცნებით აქტივობაში, როგორც აღქმის, მეხსიერებისა და სხვა ფსიქიკური პროცესების მიმდინარეობისას.

6. ყურადღება და ობიექტივაცია სპეციფიკური ადამიანური აქტებია. დ. უზნაძის მიხედვით, ყურადღება ყოველთვის ცნობი-

რია, არაცნობიერი ყურადღება არ არსებობს. ყურადღების საშუალებით მანამაა საგანი ცნობიერებაში შეჩერებული ან შეკავებული, სანამ ქცევა დასრულდება. ობიექტივაცია აზროვნების საწყისია, იგი შემეცნებითი აქტივობის საწინდარია, ობიექტივაცია განწყობისეული ქცევიდან ამორთვება; სუბიექტი წყვეტს ჩვეულ მოქმედებას და საკითხს თეორიულ პლანში იხილავს. ობიექტივაცია განწყობისეულ ქცევას უპირისპირდება მისი უარყოფის მიზნით.

ყურადღება ერთ-ერთი პირობაა ობიექტივაციის შედეგად გაშლილი ქცევის განხორციელებისა — ცნობიერებაში ესა თუ ის საგანი შეაკავოს იმდენ ხანს, რამდენ ხანსაც მოითხოვს ქცევის მიზანი.

ყურადღება პროცესუალური, დროში მიმდინარე აქტია და შეიძლება მეტ—ნაკლები ხანგრძლივობით განისაზღვროს, იგი მოტივირებულია და ქცევის მიზნის შესრულებას ემსახურება; ობიექტივაცია მომენტალური აქტია, იგი საკითხის დასმას: რა არის ეს? და არა მისი გადაწყვეტას.

ობიექტივაციის საპირობება მხოლოდ მაშინ იგრძნობა, როცა საგნის განწყობისეული ასახვა აღარაა საკმარისი, ყურადღება ისევ აჩერებს ცნობიერებაში საგანს, მანამ სანამ შემეცნებითი პროცესი დასტურდება. ყურადღება მხოლოდ საგანს შემოინახავს ცნობიერებაში, საგნის ყურადღებით გაცდა მისივე შემეცნებას არ უდრის. მხოლოდ ობიექტივაცია სვამს საკითხს საგნის შემეცნების შესახებ. ყურადღებული საგანი შეიძლება არ იყოს ობიექტივირებული, მაგრამ ობიექტივირებული საგანი ამავე დროს ყურადღებულიცაა.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. აბაშიძე ე., პერსონალისტური ფსიქოლოგია, 1962.
2. აღმაშვილი ნ., ხაჭაპურიძე ბ., ფსიქოლოგიის პრაქტიკები, 1953.
3. ახვლედიანი გ., ზოგადი ფონეტიკის საფუძვლები, 1940.
4. ბოკორიშვილი ა., ფსიქოლოგიის პრინციპული საკითხები, 1957.
5. ბოკორიშვილი ა., ჩხარტიშვილი შ., ფსიქოლოგია, 1950.
6. გოგიბერიძე მ., ფილოსოფიის ისტორია, ტ. I, 1940.
7. ელიავა ნ.; განწყობის პრობლემა აზროვნების ფსიქოლოგიაში, 1964.
8. კაკაბაძე ვ., ყურადღების კვლევის ისტორიიდან (საკანდიდატო დისერტაცია), 1958.
9. მოსიავე ა., ექსპერიმენტული მასალები ობიექტივაციის საკითხისათვის, ფსიქოლოგია, ტ. III, 1944.
10. მოსიავე ა., ყურადღების დისტრირების საკითხისათვის, ქუთაისის პედინსტიტუტის შრომები, ტ. II, 1941.

11. მოსიავეა ა., განწყობის ნებისმიერი შეცვლის და ყურადღების ურთიერთობის საკითხისათვის. ფსიქოლოგია, ტ. 4, 1947.
12. ნათაძე რ., ზოგადი ფსიქოლოგია, 1956.
13. ნათაძე რ., წარმოსახვის განმანწყობელი მოქმედება, 1958.
14. ნეფარიძე ე., განწყობის როლი ყურადღების მოცულობის გაზომვის ცდებში. ასპირანტთა და ახალგაზრდა მეცნიერ მუშაკთა მე-13 სამეცნიერო კონფერენცია, 1962.
15. ნეფარიძე ე., ყურადღება და განწყობა, მაცნე №2, 1960.
16. ნეფარიძე ე., ყურადღებისა და ობიექტივაციის ურთიერთობის საკითხისათვის, მაცნე № 2, 1967 წ.
17. სტანისლავსკი კ., მსახიობის მუშაობა თავის თავზე, 1949.
18. უზნაძე დ., ზოგადი ფსიქოლოგია, 1964.
19. უზნაძე დ., ყურადღების არსის პრობლემისათვის, ფსიქოლოგია ტ. 4, 1947.
20. უზნაძე დ., განწყობის ფსიქოლოგიის ექსპერიმენტული საფუძვლები, ფსიქოლოგია, ტ. 6, 1949.
21. უზნაძე დ., ექსპერიმენტული ფსიქოლოგიის საფუძვლები, 1925.
22. ხოჭავაძე ზ., ფონეტიკური ასიმილაცია და დისიმილაცია როგორც ფსიქოლოგიური ფაქტი. ფსიქოლოგია, ტ. 9, 1954.
23. ხოჭავაძე ზ., განწყობის როლი ჩვევის შემუშავებასა და გამოვლენებაში, ფსიქოლოგია, ტ. 1, 1942.
24. ჩხარტიშვილი მ., მეორე სასიგნალო სისტემა და ფსიქიკური ცხოვრების მეორე დონე, ქუთაისის პედინსტიტუტის შრომები, 10, 1950—1951.
25. Болтунов А., Практикум по теории психических исп. ташний, 1927 г.
26. Вундт В., Очерк психологии, 1897.
27. Вудворტс Р., Экспериментальная психология, 1950.
28. Выготский Л. С., Избранные психологические исследования, 1956.
29. Гербарт И., Психология, 1897.
30. Джемс В., Научные основы психологии, 1902.
31. Добрилин Н., Колебание внимания, 1945.
32. Эббингаус Г., Основы психологии, 1912.
33. Ивановский В., К истории учения об апперцепции в психологии, Вопросы философии и психологии, 1897.
34. Кант И., Критика чистого разума, 1915.
35. Кениг Э., Вундт, его философия и психология 1902.
36. Ланге Н., Психологические исследования. Закон перцепции. Теория волевого внимания, 1893.
37. Рибо Т., Психология внимания, 1897.
38. Рубинштейн С., Основы общей психологии, 1946.
39. Селли Д., Основы общедоступной психологии и ее применения к воспитанию, 1897.
40. Стаут Д., Аналитическая психология, т. I 1923.
41. Титченер Э., учебник психологии. 1914.
42. Узнадзе Д., Основные положения теории установки. 1961.
43. Уипль Г., Руководство к исследованию физической и психической деятельности детей школьного возраста, 1925.
44. Ходжава Э., Проблема навыка в психологии, 1960.

45. Циген Т., физиологическая психология в 15 лекциях, 1909.
 46. Anschütz G., Psychologie, 1953.
 47. Archiv für die gesamte Psychologie, Bd. 59 №3—4, 1927.
 48. Broadbent D., A mechanical Model for Human Attention and Immediate Memory, Psychol. Review, May. 1957.
 49. Bruner J., Les Processus de preparation a la perception, 1958.
 50. Claparede, La genese de la hypothese, 1933.
 51. Henning H. Die Aufmerksamkeit, 1925.
 52. Holstätter P., Psychologie..
 53. Jerusalem W., Lehrbuch der Psychologie, 1938.
 54. Jodl., Lehrbuch der Psychologie, 1932.
 55. Marbe K., über Einstellung und Umstellung 1925.
 56. Munn N., Introduction to Psychology, Attending and Perceiving N. Y. 1958.
 57. Piaget J., La psychologie de l'intelligence, 1952.
 58. Present Day Psychology. 1955.
 59. Some Theoretical Considerations. Psychological Review, January, 1963.
 60. Stern W.f. Allgemeine Psychologie, 1950.
 61. Rubin E., Visuell wahrgenommene Figuren, 1922.
-